

1970

235

z-93

1872

2010

ՍՐԻՈՅՆ ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԹԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՎԱՅՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ

Հ. ՍԵՐՈՎՔԷ ՏԵՐՎԻԾԵԱՆ

Ի ՄԻԻԹ. ՈՒԽՏ.

Ի ՎԻԻՆԵԱ

Ի ՏԳԱՐԱՆԻ ՄԻԹԱՐԵԱՆՅ

1872 ՌՅԻԱ

235
Հ-93

235
7-93
4

ՍՐԻՈՅՆ ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆՔ

ԱԹԱՋԻՆ ԵՒ ԵՐԿՐՈՐԴ

ԵՒ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ ՎԿԱՇՈՒԹԵԱՆ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՅ

Հ. ՍԵՐՈՎԲԷ ՏԵՐՎԻՇԵԱՆ

Ի ՄԻԹ. ՈՒԵՏ.

Ի ՎԻԵՆԱ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՄԻԹԱՐԵԱՆՑ

1872 ՌՅԻԱ

17

11296

2072

2001

751
39

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ո՞րք չկամիցի զժամանակաց զնացան յեսա ընդ-
դէմ խաղացուցեալ՝ ունկնդիր լինել զեղեցիկ եւ
ազդեցիկ բանից ճարտարախօսացն, յորժամ զերաց
քաղաքին ճառ արկեալ խօսիցին, կամ գովիցեն զա-
ռաքինութիւնս արանց լաւաց, կամ ի սպատերազմ
թելադիր լինիցին, կամ ումեմն յամբաստանելոց ջա-
տադով մտանիցեն: Չիք որ ի տեղեկաց եթէ յու-
րաստ կայցէ, նմին իրի իսկ՝ քանզի չէ հնար մարդոց
զանցելոցն կարգել, առեալ զմատենան՝ զոր ի ժա-
նեաց ժամանակի կորդիւ մարթացաւ փոյթ եւ ջան
մարդկան, զգիշերան ի բուն ընթերցուածովք նոցունց
հանն ի գլուխ, զուարճացեալք ընդ գեղ վայելու-
թեան զարձուածոցն բանից եւ ընդ սքանչելիս ճար-
տարութեան հանճարոց: Այլ քանի եռանդն ի միտս
ընթերցանելեացն վառիցի՝ եթէ ղայնպիսի մատենա-
զրաց զրովքն զայցեն, զորոց ոչ իմաստութիւն

միայն, այլ եւ սէր աստուածաշնորհութեան եւ ճշմարտութեան հռչակ հարեալ իցէ: Յապուշ կրթին միտք ընդ բանս Աիկերոնի՝ մինչ դեռ փայլատակունս ի գլուխ Աատիղինայ թօթափիցէ, դէպքս խակագործ ստահակութեանն խայտառակեալ նշաւակիցէ, որպէս զի դրդեալ գրգռեալ յերախտապարտ սրտէ վաղվադակի հայր հայրենի աշխարհին անուանել զնա: Աչ ինչ ընդհատ յափշտակեալ ի հրապուրիչ ճառիցն Վերնութենեայ եւ արհամարհեալ զԼաքինեալ՝ անդէն ի խօսելն իսկ թերեւս կամիցի պսակ ոք բոլորել ըզգլխով նորա: Այլ իցէ՞ ոք որ ոչ ընդ բերանս հարեալ հայիցի ընդ անվեհեր նահատակն հաւատոց ընդ Յուստինոս, յորժամ ելեալ յատեն թագաւորաց ահաւորաց, դոյզն կրկնոց բարձեալ ըստ անձին, մերկազլուխ աղատադէմ հրապարակախօս լինիցի առ ի պաշտպանել բիւրուց բիւրուց յանմեղաց՝ որ անհնարին տանջանօք տարաժամ ելանէին ի կենաց. յորժամ առ սէր ընկերացն փրկութեան՝ սպառնայցէ իշխանաց առանց յանձնապատանութեան զի վրէժս լուծցեն յԱստուծոյ արդարութենէն յաւիտենական պատժովք՝ եթէ ոչ ըստ օրինի դատաստան առնիցեն եւ ի հաւանեցուցանել զանմեղութիւն ամբաստանելոցն՝ զվարդապետութիւնս եւ զխորհուրդս քրիստոնէից, որպէս ինչ արդեամբքն էին, մանրապատում առնիցէ:

Հանդերձ սոքիմբք եւ քաղցր եւս է բարեպաշտաց՝ որոց ընդ անկարգ գնացս ժամանակիս տաղտկացեալ իցէ՝ երբեմն ընթեռնուլ կամ լսել ինչ զսրբական վարուց եւ զհաւատոց հարցն մերոց առաջնոց՝ որոց որդիքն եմք ըստ հաւատոց: Արդարեւ չկարիցէ ոք ունել զարտասուս եթէ զայժմու կեանս հաւատացելոց ի կշիռ ածիցէ ընդ անմեղ բարս աշակերտաց առաքելոցն: Ո՞րք ի տանջանս մատնիցէ զանձն ի վեկայել ճշմարտութեան կրօնից իւրոց. զնորին հակառակն ոմանք յետ գործովքն յուրաստ կալոյ՝ չամաչեն եւ յայտնապէս մտանել ի թիւ թշնամեացն ուղիղ հաւատոց: Վանի՜ սակաւք ճշդիւք պահիցեն զգեղեցիկ եւ զչքնաղ խրատսն Փրկչին մերոյ. այլ բազումք են որ ծիծաղեն զնոքօք: Բայց եւ ոչ սակաւք գտանիցին, որք եւ յեկեղեցւոյ եւ ի տան ողբան զթշուառութիւն մարդկեղէն ազգիս եւ խնդրեն զՏեառն զորմութիւն: Ի սփոփանս սոցա առանձինն իմն օրինակաւ նուիրեմք զայս դոյզն պտուղս իբրեւ զերախայրիս վաստակոց մերոց՝ զոր յանձին կալաք յԱրարչին փառս եւ ի մտաւոր եւ հոգեւոր օգուտ ազգին մերոյ սիրելոյ. եւ աղաչեմք՝ զի գիտունք մեր ընթերցեալ զմատենաս զայս փոքրիկ՝ զոր ինչ առինն ի միտ հաղորդեսցեն ծանօթից իւրեանց, զի եւ նոքա խելամուտ լինիցին, եթէ զեւրդ հարքն մեր առաջինք սուրբ եւ անդին համարէին զհաւատոցն մարդարիս. քանի փու-

Թով ջանային պահել հաստատուն զսեր եւ զմիա-
բանութիւն ընդ եղբարս եւ միանգամայն ասել՝ եթէ
որպէս անմեղութեամբ կէին եւ քանի քաղցր մահու
վասձանէին:

Վարք, յառաատկոյթիւն եւ Մատենագրոյթիւնք սրտոյն
Յոռատինեայ:

Յուստինոս՝ որպէս ինքն զանձնէ գրէ, էր որդի Պրի-
սկեայ թուն Բակքեայ, ծնեալ ի Փղաւիա Նէապոլիս քաղաքի
Ասորոց Պաղեստինացւոց, որ երբեմն Սիւքեմն կոչէր, Յոյն
յազգէ: Անցուցանէր զերիտասարդութիւն իւր յուսմունս գե-
ղեցիկն արուեստից, բայց մանաւանդ եռայր զեռայր փիղիսո-
սիայութեանն ցանկութեամբ: Զառաջինն զեղերէր առ միումն
ի Ստոյիկեանց, ընդ որում ոչ սակաւ կացեալ առ այլ ոմն ի
պերիպատետիկեան դպրոցէ անցանէր: Իբրեւ սա սկսաւ պա-
հանջել վարձս՝ եթով զնա եւ չորաւ առ այլ ոք փիղիսոսիոս
պիւթագորական՝ որ պանծացեալ պարծէր յիմաստութիւն իւր:
Այլ եւ սա չընկալաւ զՅուստինոս վասն այնորիկ՝ զի չէր հմուտ
երաժշտութեան, աստեղագիտութեան եւ երկրաչափութեան,
որովք զմիտսն կարիցէ ամբառնալ յայն ամենայն՝ որ ըստ
զգայութիւնս անցանիցէ: Ապա ուրեմն յորժամ ետես զի պա-
արեցաւ ի յուսոյ իւրմէ՝ դիմէր առ Պղատոնական ոմն եւ ի դոյզն
ժամանակի ոչ սակաւ շահս շահել թուէր անձին: Մինչ զեռ-
յաւուր միում ընկղմեալ ի նկատութիւնս տեսլեանց ճեմէր
զսփամբք ծովու՝ պատահեաց ծերոյ ումմն, յորոյ ի գէմն շո-
ղայր զգօնութիւն: Գէպք տային խօսել սմա ընդ Յուստինեայ
եւ ի բանից պատանւոյն ի միտ առեալ զամբարտաւանութիւն
մտաց նորա, զառաջինն մեղմական քաղցրութեամբ ցուցանէր
զունայնութիւն գիտութեանն՝ որով նա այնչափ մեծամեղր
եւ ապա ուսուցանէր եթէ յորոց աղբերաց պարտ եւ պատշաճ
իցէ զճմարտութիւնն հանել, այսինքն՝ ի մարդարեից: Յետ
երկարագոյն ճառելոյ ծերունոյն զայսպիսեաց՝ յորժամ մեկ-
նելն կամէր խրատ ետ նմա ի միտսն յեղեղուլ զայստիկ*:

* Եթէ ովք էր աւել ծերն այն, մարդ: Նոյնպէս զտեղւոյն՝ ուր գի-
շինչ յայտ առնէ Վկայն սուրբ: պեցաւ չասէ ինչ ինքն, թերեւս Ե-
հաճոյ թուեցաւ ոմանց ասել եթէ փեսոս իցէ՝ որ մերձ ի ծով էր:
հրեշտակ ոմն էր, եւ այլոց՝ եթէ լոկ

Յայնմ ժամանակէ հետէ աղօթից պատկառ կայր Յուստինոս եւ ցանկ զբանս ծերունւոյն ածէր զմտաւ. դեգերէր հանապաղ յընթերցուածս Գրոց սրբոց եւ առ շնորհակալ մտաց իւրոց խոստովան լինի ինքն զանձնէ՝ եթէ ընկալաւ յԱստուծոյ շնորհս բարւոյք զգիրս նորա իմանալոյ:

Այլ իմն իրք զմիտս նորա՝ որ այնչափ վառեալն էր, առաւելագոյն արծարծանէին, այսինքն՝ հաստատութիւն քրիստոնէից ի համբերութեան տանջանաց: Զի յորժամ ի մահուան անդ եւ յայլ ինչ իրա՝ որ ահագինք երեւիցին, աներկիւղ զնոսա տեսանէր, ի միտ առնոյր՝ եթէ չէ մարթ, չէ հնար կեալ նոցա ի յոռութիւնս եւ ի փափկութիւնս: Նմին իրի հրաժարեալ ի փիղիսոփայիցն աղանդոց յամի ճԼԳ, յԼերորդ ամի տիոցն լինէր նորընծայ ի խորհուրդս քրիստոնէից, զվարդապետութիւնս նոցա դաւանէր յայտնապէս ընդ վերարկուածն փիլիսոփայից, ոչինչ ի վտանդացն զանդիտէր եւ ոչ ամօթ համարէր զնախատինսն խաչի: Ոմանք ի նորին իսկ բանից թերեւս գուշակեն եթէ զքահանայութեան աստիճան առեալ ունէր յանձին Յուստինոս: Մեծաւ հոգաբարձութեամբ ջանայր կըրթել զաշակերտան, եւ առնէր զսպասաւորութիւնս զայս՝ որպէս հաւատացեալ նմա յԱստուծոյ՝ այնու եռանդմամբ սրտի, խնամով եւ զգուշութեամբ, որպէս զի կարծել եթէ ինքն դտանի պարտաւոր յառուրն դատաստանի՝ յորժամ իւրովք յանցանօք ի լուսոյ աստուածեղէնն ճշմարտութեան վրիպիցի ոք: Նմին իրի իսկ եւ իսկ վաղվաղակի դնէր ի մտի մարտնչել ընդ հեթանոսս, ընդ Հրեայս եւ ընդ հերձուածս ազգի ազգիս: Ընդդէմ ելանէր Մարկիոնի որ տակաւին ի Հռոմ տեւէր բաւեր: Աստ ուրեմն հաստատէր դպրոց եւ բաց ի գրոցն յորս բազում հաւատեալ ընդդէմ հեթանոսաց ճգնէր, դնէր եւ այլ եւս մատեանս ցուցանել զճշմարտութիւն հաւատոց մերոց, եւ նոցին իսկ ինքնաւկալացն՝ որ անհնարին թշնամիքն էին, համարձակէր ընծայել զնոսա: Հուսկ յետոյ վասն յաճախ զՅրեակենտիոս Շնական յաղթահարելոյ, զայր որկորուստ եւ երկչոտ ի մահուանէ, հա-

տեալ ի զեղիութիւն եւ ի մարմնոյ ցանկութիւնս, սորա թելադրութեամբ ամբաստանէին զնա եթէ քրիստոնէայ է, որով հեղջըր զարիւն առ սէր քրիստոսի, որպէս պատմէ նորին աշակերտ Տատիանոս: Եւ զելլ զայս ի կենաց ինքն իսկ որպէս ցանկացող ճշմարիտ իմաստութեան՝ կանխաւ ասէր յայտնութեամբ եթէ լինելոց է ի մօտ աւուրս, զոր օրինակ ցուցանէ Եւսեբիոս: Եւ այսու օրինակաւ ի հալածանս Մարկոսի Աւրեղեայ եղեալ վկայութիւն առնոյր պսակ ի Հռովմ, նախ՝ որպէս սովորութիւն էր, խոշտանդեալ դանիւք եւ ապա հանդերձ ընկերօքն գլխաւ տէր՝ որպէս կարի յոյժ հաւանութեան է, յամի ճԿԷ կամ ճԿԸ: — Զպատմութիւն վկայութեան Ս. Յուստինեայ ունի Սիմփն Մետափրաստէս, զորոյ զվաւերականութիւն ընդունին ոմանք ի դիտոց եւ այլք կասկածեն իմն ընդ նոյն. սակայն զիւրդ եւ իցէ այն՝ ճշմարիտ է եթէ յոյժ հին է վկայութիւնն, յոր ոչինչ կամ դոյզն ինչ յաւել յանձնէ Մետափրաստէս. — զսոյն դնեմք ի վերջ կոյս գրոցս:

Բազում ինչ հար ի մատենի Յուստինոս՝ որ վաղ ուրեմն կորեան: Եդ նա գիրս՝ որպէս ինքն իսկ ասէ եւ Եւսեբիոս վկայէ՝ ընդդէմ ամենայն հերձուածոց, եւ գիրս հակառակ Մարկիոնի, զոր յիշէ Իրենէոս: Յիշատակէ Եւսեբիոս եւ այլ եւս գիրս երկուս. անուն առաջնոյն՝ Եբդէցէի առհասանաւ¹, զորոյ զնիւթոյն չասէ ինչ, եւ երկրորդն՝ Կէֆոն². քաղեալ զամենայն վեճիւս հնոցն փիլիսոփայից վասն նորին: Հոյակապք քան զամենայն վաստակս Յուստինեայ են երկոքին Պապսիականացն: Ինչպէս՝ զորոց հարազատութիւն ոչ ոք մտացի արկ երբեք ընդ երկբայութեամբ: Զառաջինն՝ զմեծն գրեաց Յուստինոս ի Հռովմ եւ ետ՝ որպէս կարծի հաւանութեամբ յամի Տեառն ճԼԸ Անտոնինեայ Պիոսի ինքնակալի եւ որդւոց նորա յորդեգիրս գրելոց՝ Մարկոսի Աւրեղեայ եւ Ղուկիոսի Վերեայ, նա եւ Ծերակուտի Հռոմոնց: Ճառէ կարի իմն ազատութեամբ բանից, բայց առանց ամբարտաւանութեան, մեծաւ հպատակութեամբ

առ ինքնակալան, այլ ոչ սուտակասպառութեամբ: Պաշտպանէ դատաստանի քրիստոնէից այնպէս զի որ հաւաստեալն զճշմարտութիւն սիրիցէ՝ հաւանեալ անապցէ անմեղութեան նոցա, յորժամ զարթութիւն կրօնից, բարուց եւ հրահանգաց նոցին տեսանիցէ ստուգութեամբ: — Մարթ է զբովանդակ ճառսն յերիս մասունս բաժանել. յառաջնումն ցուցանէ եթէ չէ արժան զքրիստոնեայս առանց դատաստանի պարտաւոր կացուցանել, եւ առաջի դնէ զընծայութիւն անմեղութեան նոցա. յերկրորդումն հաստատութեամբ յայտ առնէ եթէ ի ճշմարիտ յանդիմանութիւնս յենուն հաւատք քրիստոնէից. եւ երրորդ անգամ ճառէ զկարգաց եւ զհրահանգաց խորհրդոց նոցին:

Իբրեւ ետես Յուստինոս զցանկալի պտուղս առաջնոյ պատասխանատուութեանն, դարձեալ ի նոյն դործ զիմագրաւ լինէր ի հալածանս Մ. Աւրեղեայ՝ ընծայեալ նմին զգիրս պաղատանացն յամոն ՃԿԱ — ՃԿԶ: Ճանաչել ճանաչէր եթէ ի խորհուրդ մտին ընդդէմ նորա հակառակորդք իւր, սակայն զօգուտ հասարակաց քան զվտանգ անձին նախամեծար արարեալ առ սէր եղբարց անցանէր յասպարէզ քաջութեամբ: Ունի ի մտի ցուցանել եթէ քրիստոնեայք ոչ վասն այլ իրիք սպանանիցին եթէ ոչ զն զճշմարտութիւն ուսուցանեն եւ զառաքինութեան զհետ երթան:

Ի հարազատ մատենագրութիւնս Յուստինեայ համարին ամենայն տեղեակք եւ զԵԿԵՆ ԵՊՔ ՏԵԼԻԿՆԵՅ ԶԵԼԵՆՆԵՅ: Ընծայեցաւ քրիստոնէի ումն՝ Մարկոս Պոմպէոս կոչեցելոյ. վասն ժամանակին մարթի ասել հաւանութեամբ եթէ եղեւ այն գող իմն յամի ՃԽԵՐՐՈՂԻ: Նիւթ խօսիցն՝ որ յերիս մասունս կոտորեալ է՝ այս ինչ է: Յառաջնումն մերժին կանխակալ կարծիք Հրէից զմովսիսական օրինաց եւ զկրօնիցն քրիստոնէից. յերկրորդումն աստուածաշունչ գրովք հաստատին վարդապետութիւնք մեր վասն աստուածութեան Քրիստոսի, վասն մարմնաւորութեան նորին եւ վրկելոյն զմեզ. յերրորդումն ճառեալ

1 Πρὸς Τρύφωνα Ἰουδαῖον διάλογος.

լինի զկրօնանէ հեթանոսաց եւ զեկեղեցւոյ Քրիստոսի՝ զորոց կանխաւ խօսեցան մարդարէքն:

Ի սոսա յաւելուն ոմանք զգիրսն՝ ԱԽՆ ԴԻՄԻՏՐԻՆ ԻՆԽԱՆՆԵԱՆՆԻ (Աստուծոյ), ԽԵԿԵՆ ԵՊՔ ՏԵԼԻԿՆԵՅ², եւ ԽԵԿԵՆ ԵՊՔ ՏԵԼԻԿՆԵՅ³. Այլք զճառն վասն ՅԵԿԵՆՆԵՅ նոյնպէս համարին որ է հաստատոր ինչ. նա եւ զԹԻՄՈՒԼԵՆ ԽԵ ԴԻՄԻՏՐԻՆ. սակայն չէ տակաւին ցուցեալ ինչ ընծայութեամբք՝ ընդ որս չեցէ մարթ կասկածել: Են եւ այլ մատենանք՝ որ զնորին Յուստինեայ զանուն յանձին բարձեալ բերեն, որք այժմ ի միաբան վճռոյ տեղեկաց յանվաւերս սահմանեցան:

Մատենագրութիւնք Յուստինեայ ի մեծի պատուի էին անդէն յառաջին դարս Եկեղեցւոյ՝ որպէս վկայէ Եւսեբիոս. եւ արդ իսկ առ մեւք արդիւնս մեծամեծս շահեալ ունին վասն չորից պատճառաց: Ա. Ջի է Յուստինոս հնազոյնն ի հարս Եկեղեցւոյ՝ յորոյ ի գիրսն յորդագոյն յիշատակարանք քրիստոսական կրօնից դտանիցին: Բ. Փայլեալ շողան ի նոսա բարձրագոյն իմն օրինակաւ եկեղեցական կեանք ժամանակի իւրոյ, հաւատք, պաշտամունք եւ բարոյք նորածին Եկեղեցւոյ: Գ. Կայ Յուստինոս ի վերջին կիտի անդ դառնալոյ քրիստոնեական մատենագրութեան. յորում ուրոյն առանձինն թուղթք եւ բանք խրատուց՝ առնուին զկերպարանս ճառից գիտութեանց: Դ. Հուսկ ուրեմն դպրութիւնք Յուստինեայ զըջանն զայն ժամանակի ցուցանիցեն՝ յորժամ քրիստոնէութիւն երթայր եւ անջատեր ի հրէութենէ. եւ նա ինքն Եկեղեցի ի հաստատագոյն յօրինուածս զանձն մուծանէր եւ սկիզբն առնէր միանգամայն մարտ եղեալ կռուել ի ձեռն իմաստնոց իւրոց ընդդէմ հրէութեան, հեթանոսութեան եւ հերձուածոց: — Ի գիրս Յուստինեայ նշմարեն առ հասարակ տեղեակք թերութիւն խորհական արուեստին. պատճառք այն են՝ զի եռանդն՝ որով վառեալն էր, չտայր թոյլ ի գրելն զառատութիւն մտաց

1 Περὶ μοναρχίας.

2 Λόγος πρὸς Ἑλλήνας.

3 Λόγος παραινετικός πρὸς Ἑλλήνας.

4 Περὶ ἀναστάσεως.

իւրոց յօրինեալ կարգօք յանդիման կացուցանել: Նոյնպէս պարտ է ներել նմին եթէ երբեմն զանուանս մարգարէիցն խառն ի խուռն ի վկայութիւն կոչեցէ, զբանս նոցին ընդ միմեանս խառնիցէ եւ կամ զայլ աշակիսի յանցանս ինչ յանցանիցէ: — Ի թարգմանութեանն փոյթ յանձին կալաք մի կարի ազատութեամբ վարել զի եւ ուսանելեաց օգուտ լինիցի եթէ ընդ յոյն օրինակին ի կշիւ համեմատութեան ածիցեն. նա եւ զկարեւորագոյն տեղեկութեամբք ոչ զանց արարաք:

ՍՐԲՈՅՆ ՅՈՒՍՏԻՆԵԱՅ

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋԻՆ

ՎԱՍՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՅ

ԱՌ ԱՆՏՈՆԻՆՈՍ ԲԱՐԵՊԱՋՏՕՆ

Ա.

Ինքնակալ Տիտոսի Ազիոսի Ազրիանոսի Անտոնինոսի Բարեպաշտի Ապսեր, Վերխսիմեայ նորին որդւոց փիղիսոփայի եւ Վուկիոսի փիղիսոփոսի՝ որ բնութեամբ Ապսեր¹ որդի է եւ բարեպաշտին որդեգիր՝ խնամութեան եւ խրատու սիրող, եւ նուիրականն ծերակուտի ծերոցն եւ ամենայն իսկ Հռովմայեցւոց ժողովրդեան, վասն այնոցիկ՝ որ յամենայն ազգէ մարդկան յանիրաւի տառել համարին եւ զրկին, Յուստինոս Պրիսկեայ՝ Բակքեանց, մի ոմն ի նոցանէ ի Փղաւեան՝ Նոր քաղաքէ² Ասորւոց Պաղեստինացւոց աշխարհին, զրեցի զբանս զայս եւ զպաշտանս:

Բ.

Այնոցիկ՝ որ ճշմարտութեամբ բարեպաշտօնք եւ փիղիսոփայք իցեն, թելադիր լինի բանն՝ զճշմարտութիւն եւեթ մեծարել եւ սիրել եւ մի զհետ անկեալ երթալ նախնեացն կարծեաց՝ յորժամ անպիտանք իցեն: Վսնզի ոչ եթէ զայն միայն պատուէր տան ա-

1 Այն է Մարկոս Ալեքիոս՝ որդեգիր Անտոնինեայ, եւ նորին որդի Վուկիոս՝ զոր թուի թէ առ ի պատիւ հօրն միայն անուանէ փիղիսոփոս:

2 Սիւրեմ ի Հին կոտակարանս՝ էր մայր քաղաքաց Շամրատացւոց ի ժամանակս Աղեքսանդրի Մեծի՝ որպէս վկայէ Յովսէպոս: Աւե-

րեցաւ ի յուդայական պատեարաքին եւ իրբեւ նորոգեաց զնա Փղաւիոս Վեսպասիանոս՝ Փղաւեան Նէպոքրոսի անուանեցաւ եւ հատուածք Յունաց եւ Հռոմոց բնակէին անդ, եւ ի միոջէ յառաջնոցն համարի ծնեալ Յուստինոս: — Այժմ՝ կոչի Նարզոս յԱրարացւոց անտի:

ռողջ միտք՝ չերթալ զհետ այնոցիկ, որ ապիրատ ինչ գործիցեն կամ ուսուցանիցեն, այլ ամենայն իրօք այնմ՝ որ զճշմարտութիւն սիրիցէ՝ պարտ եւ պատշաճ է քան զիւր իսկ անձն առաւել ընտրել՝ ասել եւ առնել որ ինչ իրաւն եւ արժանն է, թէպէտ եւ մահու եւս սպառնալք ի վերայ կայցեն։ Եւ արդ այն զի դուք բարեպաշտօնք եւ փիղիսոփայք անուանեալ կոչիք եւ արգարութեան պահպանք եւ խրատու եւ իմաստութեան ցանկացողք, ցուցցի ի հանդիսի եւ յայտ եկեսցէ թէ իցէք իսկ այսպիսիք։ Գ. ի ոչ եթէ փաղաքշիցեմք ինչ զձեզ գրովքս եւ ոչ առ շնորհուկս ինչ խօսիցիմք, այլ մատուցեալ եմք խնդրել՝ զի ճշդիւ դատեալ օրինօք դատաստանք լինիցին։ Մ. ի կանխակալ ինչ կարծեօք եւ մի ակնառութեամբ չարագեւ մարդկանն, կամ անմիտ յուզիւք շարժմանց ոգւոցն եւ մինչդեռ յառաջնակ համբաւ չար ի միտս յարեալ իցէ, անդէն անձամբ անձին ի ձեզ զվճիռն բերիցէք։ Վանդի այսպէս համարիմք եթէ անհնարին է չար ինչ մեզ յուսմեքէ կրել՝ եթէ ոչ չարագործք յանդիմանեացուք կամ վատթարք երեւեացուք։ Իսկ դուք սպանանել կարող էք, բայց վնասել՝ ոչ։

Գ.

Եւ զի մի անմտութեան ինչ բարբառ եւ յանդրճութեան զայսոսիկ կարծիցէ որ, արժան համարիմք զի ամբաստանութիւնք որ զնոցանէ իցեն՝ քննեցին, եւ յորժամ այնպիսի ինչ յանդիմանիցի, պատժեսցին, որպէս պարտ եւ արժան է զայլ որ ի մարդկանէ պատժել։ Ապա եթէ ոչ որ կարիցէ յանդիման ինչ կացուցանել, ոչ տայ հրաման բանն ճշմարիտ՝ վասն լոկոյ համբաւոյ յոռութեան զրկել զմարդիկ՝ որ չեն ինչ վնասակար, նա մանաւանդ զձեզ իսկ ի գլխովին՝

որ ոչ եթէ դատաստանաւ ինչ, այլ կարեօք զերսն վճարել իրաւունս հաշուիք։ Ամենայն՝ որ առողջ միտն ունիցի, ի դէպ է զի խոստովան լիցի՝ եթէ այն միայն իրաւացիկ եւ զեղեցիկ է՝ յորժամ իշխանաւորք զանմեղութիւն զիւրեանց վարուցն եւ զբանից առանց ըստդատանաց ընծայեցուցեն, եւ դարձեալ ըստ նմին օրինակի եւ իշխանք, ոչ եթէ բռնութեամբ ինչ եւ հարստահարութեամբ, այլ զբարեպաշտութեան եւ զսիրոյ իմաստութեան զհետ երթեալ՝ զվճիռն տայցեն, զի այսպէս եւ իշխանք եւ իշխանաւորք վայելեսցեն ի բարութեան։ Վանդի ասաց ոմն ուրեմն ի հնոցն. Եթէ իշխանք եւ իշխանաւորք միանգամայն ոչ ճարտարիցեն փիղիսոփայութեամբ, անհնար է զի երջանկացին քաղաքք¹։ Եւ արդ մեր գործ այն լիցի՝ զմերոյ ոճոյն եւ զվարդապետութեան հանգամանս ամենեցուն յանդիման կացուցանել, զի մի վասն այնոցիկ՝ որ չգիտել զմեր իրս թուիցին, զպատիժ յանցանացն՝ զոր նոքայն յանցանն կուրութեամբ, մեք մեզէն տուժիցիմք։ Եւ ձեր գործ իցէ՝ զի ունկնդիր լեալ որպէս արժանն պահանջէ, լինիցիք բարեօք դատաւորք. զի այնուհետեւ առանց պատասխանի տալոյ իցէք առաջի Աստուծոյ, եթէ յետ հասու իրացն լինելոյ՝ չառնիցէք զերաւն եւ զարժան։

Գ.

Եւ արդ անուան ինչ եւեթ կոչմամբ չառնի ոչ բարեոյ եւ ոչ չարի ընտրութիւն առանց գործոցն՝ որ ընդ անուամբն անկանիցին։ Վանդի ըստ անուանն յոր անուանիմք, աղետազոյնք իսկ եմք, այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ իրաւունս համարիցիմք՝ անուանն վասն միայն

1 Պղատովնի են բանքդ։ (Գ. պր. տոնինեայ Պիոսէ ի վարս նորա՝ Է. վասն Ընկերահաշտ.) Եւ եթէ ցանկ ի բերան ունէր զբանս զիսկ կապիտողինս պատմէ զԱն. զայսոսիկ։

խնդրել արձակել յաղատութիւն, թէպէտ եւ չարք եւ վատթարք յանդիմանիցիմք: Վարձեալ՝ եթէ ոչինչ ապիրատ գտանիցիմք գործեալ՝ ոչ անուանն ինչ յորջորջանօք եւ ոչ քաղաքաւարութեամբ, ձեր գործ իցէ այնուհետեւ ջան դնել, զի մի յանիրաւի զանմեղս պատուհասեալ արդարութեան պատժապարտ գտանիցիք: Վանդի լոկով անուամբ ոչ գովութիւն ինչ է եւ ոչ պատիժ դիպող է, յորժամ առաքինութիւն ինչ կամ յոռութիւն արդեամբք չիցէ մարթ ցուցանել: Վանդի եւ զամենայն ոք ամբաստանեալ յանդիման ձեր, մինչ չեւ յանցանացն յայտ եկեալ՝ ոչ պատժէք, այլ ի մեր վերայ զանունն իրեւ ցոյցս յանցանաց համարիք. թէպէտ եւ՝ եթէ զանուանէ ինչ խնդիր էր, զամբաստանողն մանաւանդ պատուհասել արժան էր: Վանդի ամբաստանիմք թէ քրիստոնէայք իցեմք: Սակայն զլաւ ինչ¹ ատել չէ արժան: Վարձեալ, եթէ յամբաստանեցողք յուրաստ կայցէ եւ բանիւ եւեթ աւիցէ թէ չեմ քրիստոնէայ, ի բաց արձակէք զնա, որպէս այն թէ չունիցիք ինչ՝ որով յանցաւոր զնա ցուցանիցէք: Ապա եթէ ոք խոստովանեցի քրիստոնէայ լեալ, զայնպիսին վասն խոստովանութեանն պատժէք: Վարտ եւ պատշաճ էր եւ զխոստովանելեացն եւ զուրանալեացն զվարսն քննել, զի ի գործոց անտի որպիսի ոք իցէ իւրաքանչիւր՝ յայտ եկեալ երեւեցի: Օ՛ի զոր օրինակ ոմանք յայնցանէ՝ որ ի Վրիստոսի վարդապետութենէ ընկալան չլինել յուրաստ, յորժամ հարց եւ փորձ լինիցի, գտանին ձեր խրատիչք. նոյնպէս վատարարոյքն եւ ապաժամանք տան թերեւս բարուրս

* Χρηστόν նշանակէ եւ լուսնիւն Եւ զքրիստոս. քանզի հինք ի հեթանոսաց (որպէս առ Վուկիանու եւ Սուեռոնի) գրէին Χρηστός, Chrestus, քրեատոս: — Կամ թերեւս ակնարկէ զման հնչմանէ չղիստոն եւ չղիստոն բանից, զորոց եւ զնշանակութիւնս մարթի յայտմ վայրի կոչել նմանս միմեանց, զի որ օժեալն է լաւ ինչ է:

այնոցիկ՝ որ ի բնէ ցանկան չարախօս լինել զամենայն իսկ զքրիստոնէից՝ եթէ ամբարիշտք եւ ապիրատք են: Սակայն եւ ոչ ուղղութեամբ վճարի. զի եւ յայնցանէ՝ ոյք զփիղիստոփայութեան զանուն եւ զհանդերձ կրեն, ոմանք ոչինչ արժանի գործս ըստ խոստմանն վճարեն: Նա աւանդիկ զիտէք իսկ՝ զի ի հնոցն եւ որք զհակառակսն միմեանց իմացան եւ ուսուցին, միով անուամբ միանգամայն առհասարակ փիղիստոփայք կոչին. եւ կէսք ի նոցանէ անասառածութիւն ուսուցին եւ զՎիոս հանդերձ որդւովքն լկտեալ պատմեցին բանաստեղծքն. եւ դուք չխափանէք ինչ զայնոսիկ՝ որ զնոցա առասպելս ի մէջ բերեալ ճառեն. նա՛ եւ վարձս եւս եւ պատիւս սահմանէք այնոցիկ, ոյք ճարտարն բարբառով յերգ արկեալ թշնամանեն զնոսա:

Ե.

Եւ արդ զինչ իցէ այս: Խոստանամք ոչ մի ինչ անիրաւ գործել եւ ոչ զայնպիսի զանաստուածութեան խորհուրդս խորհել, սակայն չքննէք զդատաստանս մեր, այլ անմիտ հակառակութեամբ եւ զիւաց չարաց խարաղանաւ խուճապեալք, ոչինչ վեհերիք պատուհասել առանց դատաստանաց: Ասացից զերացն ճշմարտութիւն: Առ հնովքն զեւք չարք՝ յանդիման զանձինս երեւեցուցեալ պոռնկեցան ընդ կանայս եւ զմանկունս ապականեցին եւ արհաւիրս մարդկան ցուցանէին՝ մինչեւ յապուշ կրթել զայնոսիկ, որ զիրան մօօք չկարացին ընտրել, այլ ահիւ սպկուցեալք եւ ոչ գիտացեալ եթէ զեւք չարք ի զխոսովն են՝ աստուածս անուանեալ կոչէին եւ յայն անուն զիւրաքանչիւր յորջորջէին, զոր անձնիւր ի զիւաց անտի անձամբ անձին դնէր¹: Իսկ

1 Այսպիսի ինչ կարծիք խոստութեան ի Փիղոնէ երբայեցւոյ քրիստոնէից ոմանց գիրս: (Գեղ. Սիւլիս) եւ ի Յովսէպոյ (Նոնի. Կոմ. Գ. Կ. Ա.) անցին ի

յորժամ ջանայրն Սոկրատէս զայս ամենայն յայտ ածել ճշմարտան բանիւ եւ քննութեամբ, եւ զմարդիկ ի դիւաց ի բաց կացուցանել, նոքին իսկ զեւքն ի ձեռն չարացօժար մարդկան՝ զայրն իրրեւ զանաստուած եւ ամբարիշտ ետուն սպանանել, իրրեւ ասէին՝ թէ նա նոր իմն դեւս մուծանէ։ Օնոյն նոյնդունակ ընդդէմ մեր նիւթեն։ Բայց ոչ եթէ Յունաց միայն ցուցաւ այս ամենայն ի Բանէ անտի Սոկրատաւ, այլ եւ ի խուժադուժ բարբարոսս եւս ի նմին իսկ ի Բանէ՝ որ առ իւր կերպարանս եւ եղեւ մարդ եւ անուանեցաւ Յիսուս Քրիստոս։ Մեք որ սմին հաւատամք, զդեւս որ զայն պիտիան դործեցին, ոչ ուղղադործս եւեթ չասեմք, այլ եւ այսս չարս եւ պիղծս անուանեմք, ոյք դործս ըստ դործոյ մարդկան իսկ առաքինութեան ցանկացելոյ՝ չունին։

Զ.

Ըստտին իսկ անուանիմք անաստուածք։ Սակայն առնումք յանձն լինել անաստուածս յայնպիսեաց ի կարծեցելոցն աստուածոց. այլ ոչ եթէ առանց Ըստուծոյն ճշմարտի, որ հայրն է արդարութեան եւ զղաստութեան եւ այլոցն լաւութեանց եւ սեռն եւ անխառն ի չարութենէ։ Եւ ոչ զնա միայն, այլ եւ զՍրդին՝ որ ի նմանէն եկն եւ զայս ամենայն ուսոյց մեղ, եւ զբանակս այլոց եւս հրեշտակաց բարեաց¹, որ զնորա զհետ զնացին եւ նմին նմանողք եղեն, եւ զհոգի մար-

1 Մի ինչ դժգոհակ լինիցի որ ընդ այն եթէ Յուստինոս անդէն առնիմք անուան քրիստոսի կարգէ զհրեշտակս. զի նովին կամի ցուցանել եթէ նա է Բան չօր եւ նախանկար տիպ ամենայն խարաածոց. հանդերձ այնու զի եւ քրիստոս զհրեշտակի յորջորջանս առնու երբեմն զանձամբ. նա աւանիկ զսոնարհութիւն նոցա յայտ առնէ՝ յորժամ ասիցէ եթէ նմանող եղեն քրիստոսի. եւ յայն սակ իսկ միայն յետոյ քան զնոսա զայ անուն շողոյն սրբոյ. եւ մի խղճիցես ընդ բանոս պաշտել զսեօծաւ եւ զքօօսսնայ երկր պաշտել. քանզի միտք բանիցն ընդարձակ իմն էին առ հնովքն։

դարէական պաշտեմք, եւ երկիր պաղանեմք, մոօք եւ ճշմարտութեամբ ի պատուի ունիմք, եւ ամենայն ումեք՝ որ կամիցի ուսանել, որպէս ուսաքն՝ աննախանձ աւանդեմք։

Ի.

Սակայն ասիցէ որ եթէ ոմանք որ ի բուն եկին, դտան չարագործք։ Օրազումս բազում անգամ պատժապարտս դատիք՝ յորժամ զվարս քննիցէք զամբաստանելոցն. այլ ոչ եթէ վասն այնորիկ զի այլք յառաջ քան զնոսա յանցաւորք դտան յատենի։ Արդ համայն եւ մեք խոստովան լինիմք, թէ զոր օրինակ որք ի Յունաց միջն որ ինչ իւրաքանչիւր լաւ եւ բարի թուեցաւ՝ ուսուցին, միով փիղիսոփոսն անուամբ միանգամայն անուանեալ կոչին, թէպէտ եւ կարծեօք հակառակք միմեանց իցեն, նոյնպէս եւ առ Միցոյնս՝ որք ենն եւ համարին իմաստունք, անուն յորջորջանաց հասարակաց է, զի քրիստոնեայք ամենեքին անուանին։ Ուստի աղաչեմք քննել զգործս ամենեցուն՝ զորոց միանգամ առ ձեզ զրոյցս բերիցեն, որպէս զի որ յանցաւորն դտաւ՝ իրրեւ զապիրատ պատժեցի, այլ ոչ որպէս զքրիստոնեայ. ապա եթէ առանց յանցանաց որ գրացի, արձակեցի որպէս քրիստոնեայ ոչինչ իւրք վնասակար։ Այլ ոչ վասն ամբաստանողացն աղաչեացուք ինչ զձեզ, զի պատուհաս առնիցէք նոցա. քանզի շատ եւ բաւական է նոցա անդգամութիւն իւրեանց եւ այն՝ զի տղէտք են բարութեանց։

Լ.

Յայսմանէ ի միտ առջիք եթէ զայս ամենայն ի ձեր աղազս ասացաք. զի ի մեզ ապաստան էր յուրաստ լինել ի հարցանել մերում, սակայն կեալ բա-

նիւք ստուծեան ոչ կամիմք, քանզի յաւիտեանական եւ սուրբ կենաց ցանկացեալք՝ թեւակոխեմք բնակել ընդ Աստուծոյ ամենեցունցն Հօր եւ արարչի ամենայնի, եւ փութամբ ի խոստովանութիւն, զի հաւանեալ եմք եւ հաւատամք եթէ հնար է այնմ ամենայնի հասանել՝ որոյ միանգամ ցուցցեն արդեամբք Աստուծոյ, եթէ զնորա զհետ գնացին եւ ցանկացան բնակութեան ընդ նմա, ուր չիք հակառակութիւն չարութեան: Աւարդ զի կարճառօտս ասացուք, այնմ ակն ունիմք եւ սպասեմք զոր ուսաքն ի Վրիստոսէ եւ ուսուցանեմք: Սմին իմն նման ասէ Պղատովն եթէ ի Հռադամանութեայ եւ ի Մինովսէ պատժեցին չարագործք ի գնալ սոցա առ նոսա¹: Աւ մեք ասեմք եթէ նոյն անցք անցանիցեն, սակայն Վրիստոսիւ, եւ այն՝ նոցին իսկ մարմնոցն հանդերձ հոգւովքն, ոյք եւ զյաւիտեանական տանջանստ անջեցին եւ ոչ եթէ հազարամեան միայն ժամանակ, որպէս նայն ասէ: Ապա եթէ անհաւատ ինչ որ կամ անհնարին զայս ասիցէ, մեր մոլորութիւնն եւ ոչ ինչ միաս անտի այլում, մինչ չեւ դաեալ մեր արդեամբք ապիրատ ինչ ումեք գործեալ:

Թ.

Բայց եւ ոչ զոհիւք բազմօք եւ բոլորիւք ծաղկանց² պատուեմք զայնոսիկ, զորս մարդկան ստեղծեալ եւ կանգնեալ ի մեհեանս՝ աստուածս անուանեցին: Վանդի անշունչս զիտեմք զնոսա եւ մեռեալս եւ զի չունին զԱստուծոյ զկերպարանս. — զի ոչ եթէ այնպիսի կերպարանս համարիմք ունել Աստուծոյ, որպիսի ինչ ասեն ոմանք թէ առ նա զանձամբ առ ի պա-

¹ Պղատ. ի Գորգիայն. Գիրք Գրիգորի՝ Հօր հաւատոց մերոց, Ի Գ:

² Այսպէս երբեմն եւ առ մեք նոսիրս որոցի բազմին Անահրախն արքայն Տրդատէս հրաման տայր պարկերէն, Ագաթ:

տիւ. — այլ զդիւաց չարաց որ երեւեցան՝ զանուանս եւ զկերպարանսն բարձեալ բերեն: Աւ զի՞նչ պիտոյ իցէ զխտակացդ ասել թէ զնարդ զնիւթն ճարտարք յարդարիցեն, քանդակելովն եւ կտրելովն եւ ձուլելովն եւ կոփելով. նա՛ բազում անգամ եւ յանարդ անօթոց՝ արուեստիւ զձեւն եւեթ փոփոխեալ եւ յայլ իմն կերպարանս զիրսն ածեալ՝ աստուածս անուանեն: Օայս ոչ անմտութիւն միայն համարիմք, այլ եւ յԱստուծոյ իսկ ի թշնամանս. որոյ անպատում՝ փառք եւ կերպարանք են, զնա ի վերայ եղծանելի իրաց եւ դարմանովք կարօտելոյ անուանել: Աւ զի նոցին արուեստադէտք խառնադհացք են եւ լի ամենայն չարօք՝ զորս չէ ի դէպ թուել մի ըստ միջէ, զայն ճարտար զիտէք. եւ ընդ իւրեանց իսկ աղախնայան անկան՝ ոյք նոցին գործոց գործակիցք եւ վաստակակիցք էին: Ա՛վ շամչութեան մտաց, ասել թէ մարդք լիտիք զաստուածս կազմիցեն յերկրպագութիւն կամ յօրինիցեն փոփոխմամբ. եւ մեհենիցն, յորս կանգնեալ են՝ պահապանք նոյնպիսիք կայցեն, եւ չառնուն ի միտ զի անպատեհ է խորհել կամ ասել, եթէ աստուածոց մարդիկ կան պահապանք:

Ժ.

Աս եւ ոչ նիւթեղէն ինչ պատարագօք ի մարդկանէ կարօտ զԱստուած ուսաք, իբրու տեսանեմք՝ զի ինքն իսկ զամենայն տայ: Ուսեալ եմք եւ հաւանեալ հաւատամք եթէ նոքա եւեթ ընդունելի են նմա՝ որ նորա լաւութեանցն նմանող լինին, զզաստութեանն եւ արդարութեանն եւ մարդասիրութեանն եւ որ այլ եւս ինչ ընտանի եւ սեպհական իցէ Աստուծոյ, ոչինչ ա-

¹ Զուշ առնէ զիտէք Ամասիս ձուլել ի պատկեր դից, որպէս արքայի Եգիպտացւոց, զոր ետ նա պատմէ Հերոդոտոս:

նունդրութեամբ անուանեալ : Աւ ուսեալ եմք եթէ նա զամենայն լաւ եւ բարի ստեղծ ի սկզբանէ յանարդ եւ յանկերպարան նիւթոյ վասն մարդկան, ոյք եթէ արժանի նորա կամաց զանձինս ցուցանիցեն արդեանցն գործովք, զիտեմք զն արժանի լիցին ընդ նմա կեալ ընդ նմին թաղաւորեալք անապականք եւ անչարչարականք : Օ՛ի զոր օրինակ ի սկզբանէ չէին եւ արար զնոսա, նոյնպէս հաւատամք՝ զն որ զհաճոյսն նորա ընտրեցին, լիցին անեղծութեանն եւ նորին կենաց հաղորդութեան արժանաւորք : Ասկզբանէն լինել եւ կալ՝ այն չէր ինչ մեր գործ. այլ զն երթիցուք զհետ հաճոյից նորա բանաւոր եւ մտաւոր զօրութեամբք զոր մեզն պարգեւեաց, ինքն թելադիր լինի եւ ի հաւատս ածէ զմեզ : Աւ վասն ամենայն մարդկան համարիմք զսոյն աւանդեալ, զն մի ումեք խափան զուցէ զայդ ամենայն ուսանիլոյ, այլ մանաւանդ ի նոյն յորդորել : Օ՛ի զոր օրէնք մարդկեղէնք չմարթացին կատարել, զնոյն վճարէր աստուածեղէն Բանն, եթէ չհամբաւէին զմէնձ դեւք չարք բազում յանցանս ստութեան եւ անաստուածութեան, զորոց մեք ինչ ոչ զիտեմք, առեալ զօրաւիգն օգնականութեան վասն ամենայնի՝ զցանկութիւնն, որ չարն է եւ ազգի ազգի ի միում միում ի մարդկանէ :

ԺԱ.

Աւ դուք իբրեւ լեւք զն թաղաւորութեան ակն ունիմք մեք, յանդէպս կասկածէք եթէ մարդկեղէն ինչ ասիցեմք, ուր մեք զարքայութենէ, որ ընդ Աստուծոյ է խօսիմք, եւ այս յայտ անտի է՝ զն յորժամ հարց եւ փորձ ի ձէնձ լինիցիմք, խոստովան լինիմք թէ քրիստոնիւնեայ եմք, թէպէտ եւ զիտիցեմք եթէ խոստովանելեացն մահու պատիժ ի վերայ կայ : Օ՛ի թէ մարդկեղէն թաղաւորութեան ակն ունէաք, յուրաստ

կայաք արդեւք զն մի կորնչիցիմք եւ ջանայաք թաքչել զն ակնկալութեանն հասանիցեմք : Բայց վասն զն յոյս մեր չէ յայժմուս՝ ոչէնչ ի սպանչացն զանդիտեմք եւ զն ամենայն իրօք կայ մնայ մեռանել :

ԺԲ.

Օգնականք եմք ձեզ եւ գործակիցք ի գործ խաղաղութեան առաւել քան զամենայն մարդիկ, որ զայսն ուսուցանեմք՝ եթէ անհնար է ծածկել յԱստուծոյ չարագործաց կամագահաց կամ նենգաւորաց կամ առաքինեաց եւ թէ իւրաքանչիւր ոք հասցէ ի պատիժս յաւիտենից կամ ի փրկութիւն ըստ արժանի գործոց իւրոց : Օ՛ի եթէ զայդ ծանուցեալ էր ամենայն մարդկան, չնտրէր արդեւք զչարիս ոք առ սակաւ մի, զիտացեալ զն երթեալ հասցէ ի հուր յաւիտենիցն դատապարտութեան. այլ ամենայն իրօք ժուժկալ լինէր եւ առաքինութեամբ զանձն զարդարէր, զն որ յԱստուծոյ բարութիւնքն են հասանիցէ եւ ի տանջանացն զերծանիցի : Օ՛ի ոչ եթէ վասն օրինացն եւ պատժոցն՝ որ ի ձէնձն եղեալ են, ջանան թաքչել անօրէնք, այլ զն զիտեն եթէ հնար է թաքչել եւ փախչել ի ձէնձ, քանզն մարդիկ էք, եւ վասն այնորիկ իսկ գործեն ապիրատս : Ապա եթէ ուսանէին եւ հաւանէին թէ անմարթ է ծածկել իմիք յԱստուծոյ, ոչ գործոց միայն այլ եւ խորհրդոց, զոնեայ վասն պատժոցն որ ի վերայ կան՝ պարկեշտագոյնք լինէին : Օ՛սոյն եւ դուք ընդ մեզ ասիցէք : Սակայն թուի իմն եթէ զանդիտիցէք, զուցէ ամենեքին ուղղագործք դտանիցին, եւ չեցէ ոք այլ եւս ի միջի զոր պատուհասիցէք. այլ այս դահճաց գործ իցէ, եւ ոչ եթէ իշխանաց լաւաց : Հաւանեալ եմք եթէ այս ամենայն, որպէս վաղ ասացաք, ի զիւաց չարաց գործի, ոյք զոչ եւ պաշտօն խնդրեն յայն-

ցանկ՝ որ անմտութեան կեանս կեան: Այլ զձէնջ՝ որ բարեպաշտութեան եւ սիրոյ իմաստութեան պատկառկայք, ոչ ինչ դործ անմտութեան կասկածեմք: Ապա եթէ եւ դուք հանգոյն անմտացն՝ զսովորութիւն նախամեծար քան զճշմարտութիւն առնիցէք, արասջիք որում իմիք ձեռնհաս էք. ապաքէն եւ իշխանք՝ որ զկարծիս քան զճշմարտութիւն մեծարոյ համարին, այնչափ ինչ կարող են՝ որչափ աւագակք յանապատի: Այլ զն չէք յաջողելոյ՝ զայն Բանն ցուցանէ, քան զոր չգիտեմք զոր լեալ իշխան առաւել մեծազօր եւ արդար յետ Աստուծոյ՝ որ զնայն ծնաւ: Օ՛ի զոր օրինակ զաղքատութիւն չժառանգել կամ զախտս կամ զանարգութիւն հայրենի՝ ամենեքին խորշին, այսպէս եւ զոր ինչ Բանն թելադրիցէ թէ չէ արժան ընտրել, զայն չառնու յանձն ընտրել որ հանձարեղն է: Օ՛այդ ասեմ՝ զն եթէ այս ամենայն անցք անցանելոյ են՝ կանխադոյն պատմեաց վարդապետն մեր, եւ Աստուծոյ ամենեցունցն Հօրն եւ Տեառն Արդին եւ առաքեալ Յիսուս Քրիստոս, յորմէ եւ քրիստոնէսն անուանեալ կոչիմք: Այսն այնորիկ եղեաք հաստատունք առ ամենայն զոր նայն ուսոյց, քանզի եւ արեւամբք իսկ երեւի լինել, զոր ինչ միանգամայն յառաջագոյնն ասաց եթէ լինիցին: Այս այս Աստուծոյ դործ է՝ մինչ չեւ լեալ ինչ՝ ասել եւ այնպէս ի մէջ եկեալ երեւել ի լինելն՝ որպէս վաղն ասացաւ: Այս արդ պարտ էր աստէն իսկ դադարել եւ չյաւելլուլ ինչ ի բանս՝ զմտաւածեալ զն զայն եւեթ խնդրեմք՝ որ ինչ իրաւն եւ ճշմարիտ է: Այլ որովհետեւ գիտեմք եթէ չէ գիւրին զողիսն՝ որոց անգիտութեամբ գրաւեալ իցէ, վաղվազակի փոփոխել, լաւ այսպէս համարեցաք սակաւ ինչ յառաջինսն յաւելլուլ, առ ի հաւանեցուցանելոյ զայնոսիկ՝ որ զճշմարտութիւն սիրեն, գիտելով չափ՝ եթէ

չէ ինչ անհնարին՝ յետ ճշմարտութեան ի մէջ գալոյ՝ լինել անհետ տղիտութեանն:

ԺԳ.

Այս արդ ո՞ր յայնցանէ՝ որ առողջ միտան ունին, ոչ խոստովան լինիցի եթէ անաստուածք չեմք՝ որ զամենայնի եւ զընաւի արարիչ պաշտեմք, եւ ոչ կարօտ զնա ասեմք արեւմբք եւ ձօնիւք եւ ճենճերօք, որպէս ուսաքն. այլ աղօթիցն եւ գոհութեան բանիւք յամենայն պատարագսն մեր, որչափ կար եւ զօրութիւն է, օրհնեմք զնա (այսպէս ուսեալք եթէ այն միայն նմին արժանի պատիւ է, եւ ոչ եթէ հրով ծախել զայն՝ որ ի նմանէ առ ի սնունդ արարաւ, այլ անձանց եւ կարօտելոյ մատուցանել եւ նմին գոհացողք լեալ՝ իմաստութեամբ հանդէսս եւ երդս առ նա առաքել.) վասն արարչութեանն եւ դարմանոց առողջութեան. եւ վասն աղբի աղբի իրաց եւ օդոյն փոփոխմանց մատուցանեմք պաղատանս՝ հասանել միւսանդամ յանեղծութիւն հաւատովք նորա: Յուցցուք եթէ յիրաւի պատուեմք զայն՝ որ այսր ամենայնի վարդապետ եկաց մեզ եւ ի սոյն իսկ ծնաւ՝ զՅիսուս Քրիստոս, ի խաչ ելեալ առ Պոնտացւով Պիղատոսիւ՝ որ եկաց վերակացու ի Հրէաստանի առ ժամանակօք Տիրերեայ կայսեր: Օ՛նմանէ ուսաք թէ նորին իսկ Աստուծոյ ճշմարտի Արդի է եւ յերկրորդում տեղւոջ զնա ունիմք եւ զՀօղին մարդարէական յերրորդումն կարգի յիրաւի պատուեմք: Յայսմ վայրի յիմարութիւն մեզ դրեն՝ զն յետ անփոփոխականն եւ յաւիտենական Աստուծոյ եւ ամենեցունցն ծնողի՝ զերկրորդ տեղին ասեմք տալ մարդոյ ի խաչ ելելոյ. քանզի անդէտ են խորհրդոյն որ ի սմին կայ՝ վասն այնորիկ թելադրի լինիմք մեկնութեանն միտ զնել՝ զոր ընծայեցուցանեմք:

ԺԴ.

Նախ զայն իսկ ասեմք ձեզ՝ զոչը լինել գուցէ զեւք որ ի մէնջն հալածեցան, մտորեցուցանիցեն զձեզ եւ խոտորեցուցանիցեն մի ամենեւին ընթեռնուլ եւ ի միտ առնուլ զբանաս: — Զի գուն եղեալ ջանան ի ծառայութեան եւ ի հարկի ունել զձեզ, եւ մերթ յայտնութեամբք երազոց եւ մերթ կախարդացն աւրուեստիւ գրաւեն որսան զայնոսիկ՝ որ ոչինչ վասն անձանց փրկութեան ճգնիցին: — Այսպէս եւ մեք, յետ հաւատալոյ Բանին, հրաժարեցաք ի նոցանէ եւ երթամք զհետ Աստուծոյ միայնոյ եւ անծնի ի ձեռն Որդւոյ նորա: Որք երբեմն ի պոռնկութիւն հարեալք հատեալք, արդ զգաստութեան եւեթ պատկառ կամք եւ որ զմոգութեան արուեստան ի կիր արկանէաք՝ բարւոյ եւ անծնին Աստուծոյ զանձինս նուիրեցաք. որ զպախրէի եւ զստացուածոց զշահս քան զամենայն ինչ առաւել համարէաք՝ այժմ եւ զոր ունիմքն ի հրապարակ ածեմք եւ ամենայն մարդոյ կարօտելոյ տամք բաժինս. որ զմիմեանս ատէաք եւ կոտորէաք եւ ընդ այլազգիսն հաց խառն ոչ ուտէաք վասն այլ եւ այլն սովորութեանց՝ արդ յետ Վրիստոսի յայտնութեանն եղեաք հացակիցք եւ աղօթս վասն թշնամեաց առնեմք, եւ որ տարապարտուց ատեան զմեզ՝ ջանամք հաճել զնոսա, զի որ ըստ Վրիստոսի բարւոք խրատուցն կեանս կեան՝ զգեղեցիկ յոյսն ունիցին զնոյսն ընդունելոյ ընդ մեզ յԱստուծոյ յամենեցունցն Տեառնէ: Այլ զի մի ճարտարմտութեամբ պատրել զձեզ կարծիցիմք՝ բարւոք թուեցաւ մեզ մինչ չեւ ի հանդէս իրացն մատուցեալ՝ սակաւ ինչ ի Վրիստոսի իսկ վարդապետութեանց ի մէջ բերել: Աւ ձեր գործ իցէ, որպէս հզօր թաղաւորաց քննել եթէ ճշմարիտ է ա-

մենայն՝ զոր ուսաքն եւ ուսուցանեմք: Նորա բանքն համառօտ եւ կարճառօտ են. զի ոչ եթէ սովեստ էր նա, այլ զօրութիւն Աստուծոյ էր նորա բանն:

ԺԵ.

Արդ վասն զգաստութեան ասաց բայ այսպէս. Որ հայիցի ի կին մարդ առ ի ցանկանալոյ նմա, անդէն շնացաւ ընդ նմա ի սրտի իւրում առաջի Աստուծոյ. եւ, եթէ ակն քո աջ զայթաղեցուցանէ զքեզ, հան զնա ի բաց. լաւ իցէ քեզ միականի մտանել յարքայութիւն երկնից քան երկուք աջօք երթալ ի հուրն յաւիտենից¹. եւ, Որ զարձակեալն յայլմէ առնէ, շնայ. եւ, Ան ներքինիք՝ որ ի մարդկանէ եւ զէն ներքինիք, եւ են ներքինիք՝ որ ծնան այնպէս. եւ են ներքինիք՝ որ զանձինս իւրեանց արարին ներքինիս վասն արքայութեան երկնից. այլ ոչ ամենեքին այդմ բաւական են²: Աւ որպէս որ զերկուս ամուսնութիւնսն առնեն մարդիկէն օրինօք³, մեղաւորք են առաջի մերոյ վարդապետին, նոյնպէս եւ որ ի կին մարդ հայիցի առ ի ցանկանալոյ նմա: Զի ոչ միայն որ գործովք շունն իցէ՝ ի բաց մերժի ի նմանէ, այլ եւ որ ի շնութիւն մտաբերիցէ. զի ոչ եթէ գործք եւեթ յայտնի են Աստուծոյ, այլ եւ խորհուրդք: Աւ բազումք՝ արք եւ կանայք վաթսնամենիք եւ եւթանասնամենիք, որ ի մանկութենէ Վրիստոսի աշակերտեցան, կացին մնացին առանց ապականութեան: Աւ խոստանամ իսկ նոյն պիսիս յամենայն իսկ կարգէ մարդկանն ցուցանել: Աւ զի իսկ ասացից զանհամար բազմութենէն՝ որ յանառակութենէ դարձան եւ ուսան զայսոսիկ. զի ոչ եթէ զարդարս ինչ եւ զզգաստս յապաշխարութիւն կոչեաց

1 Մտթ. Է:

2 — ԺԹ:

3 Իմանայ Յուստինոս զերկրորդ

ամուսնութենէն՝ յոր կարող էր մտանել որ յետ զարձակմանն տա-

լոյ ըստ օրինաց Հռոմոնց:

Քրիստոս, այլ զամբարիշտեն եւ զխառնագնացս եւ զանիրաւս, եւ ասէր իսկ այսպէս. Ոչ եկի իոչեւ զարդարս, այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն¹. զի կամի Հայրն երկնաւոր զգառնալ մեղաւորին եւ ոչ զպատիժս նորա: Իսկ վասն զամենեւեան սիրելոյ՝ ուսոյց այսպէս. Եթէ սիրիցէք զայնոսիկ՝ որ սիրենն զձեզ, զինչ աւելի առնէք. զի եւ պոռնիկք զնոյն գործեն. այլ ես ասեմ՝ ձեզ, աղօթս արարէք ի վերայ թշնամեաց ձերոց, սիրեցէք զատելիս ձեր, օրհնեցէք զանիծիչս ձեր եւ աղօթս արարէք ի վերայ նեղչաց ձերոց²: Եւ վասն բաշխելոյ ի կարօտեալն եւ չառնելոյ ի պարծանս, զայս ինչ ասէր. Ամենայնի որ խնդրէ՝ տուք, եւ որ կամի փոխ առնուլ, մի դարձուցանէք զերեսս. զի եթէ տայք փոխ յորոց ակն ունիցիք առնուլ, զինչ աւելի առնէք. զնոյն եւ մաքսաւորք գործեն: Այլ դուք մի դանձէք ձեզ դանձս յերկրի, ուր ցեց եւ ուտիճ՝ ապականեն եւ գողք ական հատանեն. այլ դանձեցէք ձեզ դանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց եւ ոչ ուտիճ՝ ապականեն. եւ, Օհնչ օգտիցի մարդ՝ եթէ զաշխարհս ամենայն շահեսցի եւ զանձն իւր կորուսցէ, կամ զինչ տացէ փրկանս ընդ անձին իւրոյ. ապա դանձեցէք ձեզ դանձս յերկինս, ուր ոչ ցեց եւ ոչ ուտիճ՝ ապականեն. եւ, Եղբրուք ազնիւք եւ զթաճք, որպէս եւ Հայրն ձեր ազնիւ եւ զթաճ է, եւ զարեգակն իւր ծագէ ի վերայ մեղաւորաց, արդարոց եւ չարաց: Մի հոգայք թէ զինչ ուտիցէք, կամ զինչ զղենուցուք. ոչ ապաքէն լաւ էք դուք քան զգաղանս, եւ Աստուած կերակրէ զնոսս. ապա մի հոգայք եթէ զինչ ուտիցէք կամ զինչ ազանիցիք. քանզի գիտէ Հայրն ձեր երկնաւոր եթէ պիտոյ է ձեզ այդ ամենայն. այլ խնդրեցէք զարքայութիւն երկնից եւ այդ ամենայն յաւելլի ձեզ.

1 Մտթ. Թ.

2 Մտթ. Ե. Գ. Զ.

զի ուր դանձն է, անդ եւ սիրտ մարդոյն եղիցի. եւ թէ, Մի առնիցէք զայդ ամենայն ի ցոյցս ինչ մարդկան, ապա թէ ոչ վարձս ոչ ընդունիցիք ի Հօրէն ձերմէ՝ որ յերկինսն է¹:

Ժ. Զ.

Իսկ վասն անոխակալն լինելոյ եւ ամենեցուն արբանեկելոյ եւ անցասումն լինելոյ զոր ասացն այս ինչ է. Որ հարկանէ զծնօտ քո, մատո նմա եւ զմեւսն. եւ որ հանէ ի քէն զբաժկոն քո կամ զհանդերձ՝ մի արգելուր: Ամենայն որ բարկանայ՝ պարտաւոր լիցի ի հուրն: Որ տարապարհակ վարիցէ զքեզ մղոն մի, երթ ընդ նմա եւ երկուս: Եւսաւորեցեն գործք ձեր բարիք առաջի մարդկան, զի որ տեսանեն՝ զարմացին ընդ Հայրն ձեր, որ յերկինս է²: Օհ չէ պարտ կալ հակառակ. եւ ոչ կամեցաւ նմանող մեզ չարացն լինել, այլ խրատ տայ համբերութեամբ եւ զգօնութեամբ՝ յամօթոյ եւ ի քարուականաց եւ ի չարեացն ցանկութենէ զամենեւեան ի բաց կարծել: Եւ զայս կարող եմք ցուցանել ի վերայ բազմաց՝ որ ի ձէնջ էին, զի իբրեւ բռունք եւ բռնաւորք էին, զարձան փոխեցան՝ ի պարտութիւն մատնեալք կամ զհաստատութիւն իւրեանց մերձաւորացն զիտելով եւ կամ զմտաւածեալ զչքնաղ համբերութիւն ընկերացն իւրեանց ի նեղութեան եւ ի զրկանս կամ զփորձ առեալ զվարուց այնոցիկ՝ ընդ որս կէին: Իսկ վասն ամենեւին չերդնոյ եւ վասն ցանկ զճմարտութիւն խօսելոյ՝ այսպէս ետ պատուէր. Մի երդնուցուք ամենեւին. այլ եղիցի ձեր այցն՝ այո, եւ ոչն՝ ոչ. եւ աւելին ի չարէն է²: Եւ թէ Աստուծոյ միայն պարտ եւ պատշաճ է երկիր պաղանել, այսպէս հաւանեցոյց՝ ասելովն թէ.

1 Գ. Զ.

2 Մտթ. Ե.

Մեծ քան զամենայն պատուիրան այն է՝ Տեառն Աստուծոյ քում երկիր պագանիցես եւ զնա միայն պաշտեսցես յամենայն սրտէ քումէ, յամենայն զօրութենէ քումէ. զՏէր՝ զայն որ ստեղծ զքեզ: Եւ յորժամ մատուցեալ ոմն ասէր. Վարդապետ բարի. պատասխանի ետ եւ ասէ. Չիք ոք բարի բայց մի Աստուած, որ արարն զամենայն: Իսկ որ ոչն կեան որպէս նայն ուսոյց, յայտ լիցի թէ չեն քրիստոնեայք այնպիսիքն, թէպէտ եւ լեզուաւ զՔրիստոսի վարդապետութիւն խօսիցին: Օ՛ի ոչ եթէ որ ասենն միայն, այլ որոց եւ զգործսն եւս վճարեն, ասէր՝ Հասանել ի փրկութիւն, քանզի ասաց իսկ այսպէս. Ոչ ամենայն որ ասէ ցիս. Տէր, Տէր, մոցէ յարքայութիւն երկնից, այլ որ առնէ զկամս Հօր իմոյ՝ որ յերկինս է: Օ՛ի որ լսէ ինձ եւ առնէ զբանս իմ, լսէ այնմ՝ որ առաքեացն զիս: Բազումք ասացեն ցիս. Տէր, Տէր, ոչ յանուն քո կերպք եւ արբաք եւ զօրութիւնս արարաք. եւ յայնժամ ասացից ցնոսա. Երթայք յինէն ոք գործէքդ զանօրէնութիւն: Ենդ եղիցի լալ եւ կրճել ատամանց: Յայնժամ արդարքն ծագեսցին իբրեւ զարեգակն, եւ մեղաւորք երթիցեն ի հօւրն յաւիտենական: Վանզի բազումք եկեսցեն յանուն իմ զգեցեալ արտաքուստ զմորթ ոչխարաց եւ ի ներքոյ են գայլք յափշտակողք, ի գործոց նոցա ծանիջիք զնոսա: Ամենայն ծառ՝ որ ոչ առնէ պտուղ բարի, հատանի եւ ի հօւր արկանի¹: — Եւ խնդրեմք իսկ ի ձէնձ պատժել զայնոսիկ՝ ոք ոչ ըստ ուսման վարդապետութեան նորա կեանս կեան, այլ անուամբ լոկով քրիստոնեայք կոչին:

1 Մարթ. Ե. Մրկ. ԺԲ. ԳԷ. ԺԳ. Մարթ. ԺԳ.

ԺԶ.

Այլ եւ զհարկս եւ զբաժս յօժարագոյնս քան զամենեւին ջանամք տալ նոցա՝ զորս կացուցէք ի վերայ մեր, որպէս ուսարն ի նմանէ: Վանզի ընդ նոյն ժամանակս մատուցեալ առ նա ոմանց՝ հարցին ցնա, եթէ Պարտ է հարկս տալ կայսեր թէ ոչ. ետ պատասխանի՝ Ասացէք ինձ, գողջիք, զոյր պատկեր ունի զահեկանդ. եւ նոքա ասեն, Այսեր. եւ դարձեալ պատասխանի տայր նոցա. Տուք զկայսերն՝ կայսեր, եւ զԱստուծոյն՝ Աստուծոյ¹: Ուստի եւ Աստուծոյ միայն երկիր պագանեմք, եւ ձեզ յայլ եւս իրս ուրախութեամբ ի հարկի կամք եւ խոստովան լինիմք եթէ թաղաւոր էք եւ մարդկան իշխանք, եւ աղօթս առնեմք զի թագաւորական զօրութեանն եւ զզգաստութեան միտան ունիցիք: Այլ թէպէտ աղօթս առնիցեմք, թէպէտ զամենայն յայտնութեամբ ի մէջ ածեալ կացուցանիցեմք, սակայն եւ այնպէս փոյթ ինչ զմէնձ չառնիցէք, այն չիցէ ինչ մեզ փրատ. զի հաւատամք, նա եւ հաւանեալ իսկ իցեմք եթէ ըստ արժանի գործոց իւրոց տացէ իւրաքանչիւր վրէժս յաւիտենիցն հրով եւ ըստ զօրութեանց՝ զոր ընկալաւ յԱստուծոյ համարս պահանջեսցի, որպէս յայտ արար Վրիստոս յորժամ ասացն. Որում շատն ետ Աստուած՝ առաւել եւս պահանջեսցի ի նմանէ²:

ԺԷ.

Հայեցարուք ի վախճան իւրաքանչիւր ի թաղաւորաց՝ որ եղեն, զի զմահ՝ զհասարակաց ամենեցուն մեռան, եւ եթէ յանզգայութիւն արկանէր մահն՝ ապա ամենայն իսկ անօրինաց օգուտ էր: Այլ որովհե-

1 Մարթ. ԻԲ.

2 ԳԷ. ԺԲ.

տեւ զգայութիւնն տեւէ բաւէ յամենեսեան՝ որ եղեն, եւ պատիժ պատուհասի յաւիտենական կայ պահի, մի անփոյթ առնիցէք հաւանել եւ հաւատալ եթէ ճշմարիտ է այդ ամենայն: Եւ մեռելոցն ըղձութիւնք եւ հանդէս մանկուոյ չապականելոց՝ եւ մարդկեղէն ոգւոց կոչմունք եւ որ ի կախարդացն երազոցն առաքիչք² եւ առնութեակացք³ անուանին եւ այլ եւս ինչ գործք այնոցիկ՝ որ այնմ ամենայնի գիտակք են, հաւանեցուցեն զձեզ թէ եւ յետ մահու ի զգայութեան մնան ողիւքն. եւ որք յոգւոց վախճանելոցն ըմբռնին եւ կործանին, զորս եւ դիւահասրս եւ մոլիս կոչեն ամենեքին. եւ որ կոչինն ի ձէնջ ըղձութիւնք Ամփիղոքեայ եւ Վովդոփեայ եւ Պիւթեայ եւ այլ ինչ որ սոցին նման իցէ. եւ մատենագրացն վարդապետութիւնք, Եմպեդոկղեայ եւ Պիւթադորայ, Պղատոփի եւ Սոկրատայ եւ որ ի Հոմերեայ խորափիտան՝ պատմի եւ իջանել Ողիսեայ վասն զնոսին տեսանելոյ, եւ այլոցն եւս բանք՝ որք նոցին նման խօսեցան: Եւ ոցին հանգոյն ընկալլեք եւ զմեզ, որ ոչ ինչ ընդհատ ի նոցանէ հաւատամք յԱստուած, մանաւանդ թէ եւ ակն եւս ունիմք առնուլ այսրէն զեւրաքանչիւր մարմինս՝ որ մեռանն եւ ի հող արկան. զի ասեմք եթէ յԱստուծոյ անհնար ինչ չեք:

ԺԹ.

Մարդոյ՝ որ խոկայցէ, զինչ քան զայն չաւատալի թուիցի, եթէ ի մարմնի չեաք եւ ասէր որ եթէ ի փոքուէ իմեքէ կաթէ մարդկեղէն սերմանն՝ մարթ է ոսկերաց, ներդից եւ մնոյ նկարեալ յօրինել, որպէս տեսանեմք: Եւ արդ զիցուք զրեւոյնք՝ եթէ չէիք այդ-

1 Կարծէին հեթանոսք՝ եթէ որ բունի կամ տարածամ մեռանիցին՝ չբաժանին ողիւքն ի մարմնոցն:

2 Ὀνειροπομποί.

3 Πάρεδροι.

4 Βόθρος, Ողիւս. ԺԼ:

պիսի եւ ոչ յայդպիսեաց եւ ասէր որ ձեզ զսերմն մարդկեղէն ցուցեալ եւ զմարդոյ պատկեր ի նկարու, եւ հաստատէր՝ եթէ անդստին յայնմանէ ել եկաց այսպիսի ինչ, հաւատայլք արդեւք մինչ չեւ զարդիւնս իրացն տեսեալ: Եւ արքէն ոչ որ ժտեսցի այնմ հաւառակել: Եւ արդ ըստ նմին օրինակի՝ վասն զի ոչ ուրեք տեսէք եթէ մեռեալ որ յարեաւ, զրաւեալ ունի զձեզ անհաւանութիւն: Եւ որպէս զառաջինն չհաւատայլք եթէ ի սակաւ կաթէ հնար իցէ մարդկան լինել, սակայն տեսանէք եղեալ, ըստ նմին օրինակի ածէք զմտաւ եթէ չէ ինչ անհնարին մարդկեղէն մարմնոց վարատելոցն եւ սփռելոց ընդ հող զօրէն սերմանեաց՝ յառնել ի ժամադիր ժամու հրամանաւ Աստուծոյ եւ զանապականութիւն զղենուլ: Վանդի որպիսի՝ ինչ զօրութիւն՝ արժանի Աստուծոյ համարեսցին, որք ասենն եթէ ի նոյն դառնայ ամենայն՝ ուստի եղեւն, եւ դարձեալ՝ զի եւ Աստուած իսկ այլ ինչ քան զայն չկարիցէ վճարել, զայն չմարթիմք ասել: Բայց զայս տեսանեմք՝ զի չէին հաւատալոց եթէ մարթ եւ հնար է այնպիսեացն կալ եւ լինել ի միջի՝ որպիսիս եւ յորպիսի իրաց զանձինս եւ զընաւ աշխարհ տեսանեն լեալ: Եւ յսպէս իսկ ընկալաք եթէ լաւ է հաւատալ այնմ ամենայնի՝ որ ի բնութենէ մերմ եւ ի մարդկանէ անհնարինք են, եւ ոչ իբրեւ զայլն անհաւատ գտանել: Վանդի գիտեմք զի մեր վարդապետն Յիսուս Վրիստոս ասէ. Եւ հնարինքն առ ի մարդկանէ, հնարաւորք են առ ի յԱստուծոյ՝ եւ, Մի երկնչեք յայնցանէ՝ որ սպանանեն զձեզ եւ աւելի ինչ չկարիցեն առնել. այլ երկերուք դուք առաւել յայնմանէ՝ որ կարող է զոգի եւ զմարմին կորուսանել եւ ի գեհեն արկանել²: Եւ գեհենն տեղի ինչ է,

1 Մարթ. ԺԹ.

2 Մարթ. Ժ.

ուր պատժելոց են՝ որ կեանն ապիրատութեամբ եւ չհաւատան եթէ այս ամենայն ի զլուս ելեալ կատարեսցի՝ զոր ուսոյցն Աստուած Վրիստոսիւ:

Ի.

Նա՝ եւ Սիբիւղդայն¹ եւ Վշտասպ² ասացին եւ թէ ամենայն ինչ ապականացու ծախեսցի հուրը եւ որ Ստոյիկեանքն փիղիսոփայք կոչին՝ ուսուցանեն եթէ եւ Աստուած իսկ ի զխովին ի հուր անդր լուծցի, եւ թէ դարձեալ յարուցեալ կայցէ, ասեն, աշխարհս: Բայց մեք ազնուագոյն ինչ քան զփոփոխելիսս իմանամք զԱստուած զամենեցունց արարիչ եւ զհաստիչ: Իսկ արդ եթէ իւրք իւրք միաբանս փիղիսոփայիցն եւ ճարտարաց՝ որ ի ձէնջ պատուին, խօսիմք եւ իմն իմն ազնուագոյն քան զնոսա եւ Աստուծոյ պաշաճագոյն, եւ մեք միայն ցուցանեմք զհանդէս զբանիցն, ընդէր իսկ ամենեցուն յանիրաւի ատելի իցեմք: Եւ յորժամ ասիցեմք եթէ զենաւ Աստուած ած ի յարդ եւ ի

1 Սիբիւղդա խորհուրդ Աստուծոյ թարգմանի: Սովին անուամբ բաղումք եղեն իղձք կանայք առ ժամանակօք հեթանոսաց, բայց առաւել հոյակապն ի նոցանէ այն է՝ որ յԵբրեւթիս Գոնիացւոց եւ ի Աուփո խաղիպացւոց առնէր ըզձութիւնս եւ սա է որ զմատենսս իւր կամէր վաճառել Տարկուինեայ Ամբարտաւանի: Այլ բանք Գուստինեայ հային ի չորրորդ երգ Սիբիւղդականացն՝ զոր քրիստոնէի ուրումն երբայցեւոյ յորինեալ է յառուր Տիտոսի կայսեր՝ որպէս կարծի հաւանութեամբ մեծաւ: Ի սոսա յայտնի բանիւք դեն իղձն եթէ հրապրեացք լինիցին:

2 Հիւստասպ կամ Վշտասպ ըստ մեզ ի Պարսկաց եւ յԱրաբացւոց անուանեալ կոչի այժմ کشتاسب: Կիւշտասպ, եւ պատմի ի պատմագիրս նոցա եթէ իցէ ժամանակակից Զբաղաշտայ եւ զի

սրբեալ յոտակեաց զկրօնս մոգուց եւ զանոտի պաշտամունսս պատկերաց փոխեաց յԱրուշան այն է ի մեհեան հրդ: Բայց չէ յայտ եթէ ո՞րք էր սա, միթէ իցէ նա նոյն ընդ հօր Գարեհի կամ այլ ոմն մար յազգէ: Ի հեթանոսաց զանունս զայս յիշատակեն Հերոդոտոս եւ Քսենոփոն. ի հարց Գուստինոս, Կղեմէս աղերսաւորացի եւ Ղակտանտիոս եւ յաւելուն եթէ մարգարէ ոմն իցէ եւ մատենաւոր նորա ի ձեռս ամենեցուն շրջիցին: Առ հինս այսպիսի ինչ չիշատակէ որ թերեւս յառաջին դարս անդ յանուն Վշտասպայ յորինեալ էր քրիստոնէից մատենան մարգարէութեանց քանդի գիտէին եթէ առ Պարսկօք էր սա այր երեւելի եւ իմաստուն: Զսրմանէ պատմեն եւ Ամիւստոս Մարկեղղինոս ի Գորդ, եւ Ագաթիոս ի Զերորդ դարու յետ Քրիստոսի:

զարդ եւ յօրինեաց, թուի թէ զՊղատոմբի ուսումն խօսիմք, եւ զՍտոյիկեանցն՝ իբրեւ ասեմք թէ հրով այրեսցի. եւ յորժամ ասիցեմք եթէ ի պատիժս են անօրինացն ողիք՝ որոց դոյ իսկ զգայութիւն յետ մահ հուն, իսկ լաւացն ողիք ազատք ի տանջանաց ի բարութեան կեան, թուի՝ թէ զնոյն ասիցեմք՝ զոր բանաստեղծքն եւ փիղիսոփայք ասացին: Յասեն՝ թէ չէ պարտ չէ արժան մարդկան՝ իրաց որ նուազագոյն եւ ի վայր քան զնոսա են, երկիր պազանել, զՄենանդրի զերգահանին ասեմք եւ զայնոցիկ՝ որ զնոյն բան խօսեցան, զի քան զկազմածն՝ մեծ զկազմին եւ զարուեստագործ համարեցան:

ԻԱ.

Եւ յորժամ մեք զՆանէն՝ որ առաջին ծնունդ է Աստուծոյ, ասեմք՝ եթէ առանց խառնակութեան՝ ծնաւ Յիսուս Վրիստոս՝ վարդապետն մեր, եւ նոյն խաչեցաւ եւ մեռաւ, եւ յարուցեալ համբարձաւ յերկինս, ոչ նոր ինչ յայնցանէ ի մէջ բերեմք՝ որք ի ձէնջն ճառին զՎիայ որդւոց: Եթէ քանի որդիս համարին Վիայ մատենագիրք ձեր մեծարոյք, զիտեք զՀերմէս՝ զբան թարգմանութեան եւ զամենեցուն վարդապետ. զԱսիղեպիոս՝ որ բժիշկն եկաց եւ ի փայլատականց հարեալ յերկինս վերացաւ. եւ զՎիոնիւսոս՝ որ յօշեցաւն, զՀերակղէս՝ որ փախուցեալ ի վաստակոց՝ ի կրակ զանձն արկ եւ զՎիոսկուրեայսն՝ որ ի Վետայ եղեն եւ զՊերսեւս՝ ի Վանայեայ, եւ զՎեղդերոփոնտէս՝ որ ի մարդկանէ ծնաւ, զայն՝ որ ի Պեգասոս ձի հեծաւ. եւ զի՞ իսկ ասիցեմք զԱրիանդնեայ եւ զնորին նմանեաց, զորոց ասենն եթէ յաստեղս փոխեցան. նա աւանիկ զինքնակալն ձեր զվախ-

Ճանեալս միշտ իսկ անմահութեան արժանի համարեցարուք եւ ածէք եւս զայր մի ի մէջ որ տայ երգումն՝ թէ զԱպար ետես յետ այրելոյն ի խարուկէ անտիյերկինս երթեալ¹։ Եւ որպիսի ինչ զմիոյ միոյ յանուանելոց Վիայ որդւոց դործք պատմիցին, զայն չէ հարկ զիտակացն ճառել, բայց միայն զի յապականութիւն եւ յեղծումն ուսանելեացն այն ամենայն դրեցաւ. քանզի լաւ համարին ամենեքին՝ նմանող նախանձաւոր աստուածոցն լինել։ Եւն անդր յառողջ մտաց պոպիսի ինչ վասն աստուածոցն խորհել, մինչեւ հաւատալ եւս թէ Վիոս ի զլսովին, որ ամենեցուն առաջնորդ եւ ծնիչ է ըստ նոցա, հայրասպան դտաւ եւ ի հօրէ հայրասպանէ ծնաւ. եւ դարձեալ ի չարաց եւ յամբժալից ցանկութեանց ի պարտութիւն մասնեալ առ Վանիմեդէս, եւ առ բազում կանայս երթեալ խարդաւանէր եւ նորին որդիք զնոյն ըստնորիննմանութեան գործեցին։ Եւ զորպէս յառաջագոյնն ասացաք, զայս գեւք չարք գործեցին։ Եւ մեք ուսաք եթէ անմահք այնք լինիցին՝ որ սրբութեամբն եւ առաքինութեամբ մերձաւոր Աստուծոյ կեանս կեան, իսկ որ զանիրաւան գործեն եւ ոչ գան ի դարձ եւ ի փոփոխումն, հաւատամք թէ յաւիտենից հրովն պատժին։

ԻԲ.

Իսկ Որդին Աստուծոյ՝ որ Յիսուան անուանի, եթէ եւ դոյն եւս մարդ միայն լեալ էր, սակայն վասն իմաստութեանն արժանի էր Որդի Աստուծոյ զնա առնուանել. զի մարդկան եւ աստուածոց հայր կոչեն զԱստուած ամենայն մատենագիրք։ Եւ եթէ առանձինն իմն օրինակաւ եւ ոչ ըստ հասարակաց ծննդեան օրինակի ծնեալ զնա յԱստուծոյ ասիցեմք՝

¹ Սուետոն ի վարս Ագոստեայ։

զՎանն Աստուծոյ, զայն որպէս կանխաւ ասացաք, հաւասար համարեսցէք այնոցիկ՝ որք զհերմէս բան հրեշտակութեան աստուծոյ անուանեցին։ Ապա եթէ զայն պատճառիցէ որ՝ թէ նա ի խաչ ել, եւ այն եւս հաւասար է անցից չարչարանաց՝ զոր կրեցին ըստ ձեզ Վիայ որդիք՝ զորոց յառաջագոյն յիշեցաք։ Վանզի զնոցանէ ոչ նման ինչ վիշտք մահուն, այլ ազգի ազգի չարչարանք պատմին, յայն սակս մի վասն առանձինն ինչ ազգի չարչարանացն՝ նուազագոյն ինչ զնա (զՔրիստոս) կարծիցէք։ Եւ զորպէս խոստացաքն, յառաջ մատուցեալ ճառիս, ցուցցուք թէ ազնուագոյն եւս է, մանաւանդ եւ ցուցեալ իսկ իցէ. զի որ առաւելագոյն որ է՝ ի գործոց անտի երեւի։ Ապա եթէ ի կուսէն ծնեալ պատմեցեմք, եւ զայս դուք ընդ Պերսեայն հաւասար դրեսցէք։ Եւ յնու՝ զի ասեմք զկաղս, զանդամալոյծս եւ զկոյրս ի ծնէ առողջացոյց եւ զմեռեալս յարոյց, թուի իմն եթէ նմանս ինչ այնոցիկ որ զԱսկղեպեայն պատմին, խօսեմք¹։

ԻԳ.

Բայց զի եւ այն եւս ձեզ յայտ լեցի, եթէ զոր ինչ ասեմքն ուսեալ ի Քրիստոսէ եւ ի մարգարէիցն՝ որ յառաջ քան զնա եկին, նոքին միայն ճշմարիտ են եւ երիցագոյն իսկ քան զամենեւին որ մատենագիրքն կացին, եւ զի ոչ եթէ յայն սակս ինչ պահանջեմք ընդունելի համարել զմեր բանս՝ վասն զի զնոյն խօսեմք զոր նոքայն խօսեցան, այլ զի զճշմարտութիւն խօսեմք. եւ զի Յիսուս Քրիստոս միայն սեպհակաւորութեամբ որդի ծնաւ յԱստուծոյ, այնու՝ զի Քան է նա նորա եւ անդրանիկ եւ զօրութիւն. եւ նորին կա-

¹ Եւ անդն սաստիկ ի ճշմարիտ բանչան նմանութիւնս հնարել կրօնան զհեթանոսսն յորդորելոյ, գտանել, տայր Յուստինեայ պոպիսի նա.

մօք մարդ լեալ զայս ամենայն ուսոյց մեզ վասն մարդ-
կեղէն ազգին նորոգութեան եւ դարձի, եւ զի մինչ
չեւ նորա ընդ մարդկան իբրեւ մարդ երեւեալ, ոմանք
կանխեալ, այսինքն դեւքն չարք՝ զորոց վերագոյն ա-
սացաք, ի ձեռն վկասանաց իբրեւ իրս դիպեալս
պատմէին, զոր ինչ սոքա առասպելարկեալ խօսեցան,
որպէս եւ հակառակ մեր բազում ինչ համբաւ չա-
րեաց եւ ամալարշտութեան նիւթեցին, զորոց չէ ոք
վկայ եւ ընծայութիւն ինչ չեք: Բայց ի մէջ ածեալ
ցուցցուք յանդիմանութեամբ:

ԻԴ.

Նախ զայն իսկ՝ զի թէպէտ եւ զնոյն խօսիցիմք
զոր Յոյնքն խօսիցին, սակայն մեք միայն ատելի համա-
րիմք վասն անուանն Վրիստոսի, եւ ոչինչ անիրաւ գոր-
ծեալ՝ իբրեւ զյանցաւորս կոտորիմք, մինչ այլք այլուր
ծառոց պաշտօն հարկանիցեն եւ գետոց եւ մկանց եւ
կոյց եւ տիտոանց եւ այլոց եւս բազմաց անասուն պա-
ճարաց, նաեւ ոչ նոյն անասունք յամենեցունց պա-
տուին, այլ՝ այլ իմն այլուր, որպէս զի ամենեքեան առ
միմեամբք համարեցին ամպարիշտք, քանզի ոչ զնոյն
անասուն ամենեքին պաշտեն: Բորմէ մեզ ստէպ մե-
ղադիրն լինիք եթէ ոչ զնոյն աստուածս պաշտեմք զոր
դուքն պաշտէք, եւ ոչ մեռելոցն նուէրս հեղումք կամ
ձենձերս կամ պսակս ի պատկերսն եւ զոհս մատուցա-
նեմք. դուք ինքնին քաջ գիտէք եթէ նոքին յոմանց աս-
տուածք համարին, ի կիսոց գազանք եւ յայլոց զոհք:

ԻԵ.

Նրկորդ՝ զի որ պաշտէաքն երբեմն ըստ ամե-
նայն մարդկան սովորութեան զՎիոնիւսոս Սեմեղեայ
եւ զԼպոդոն Վետիդեայ, ոյք որչափ ինչ ընդ կանայս

ի սէր արուաց կաթողինս գործեցին՝ ամաչեմ ասել.
եւ զՓերսեփոնէ, եւ զԼփրոփաէ՝ զլամշեալս յԱդով-
նիս, զորոց եւ զխորհուրդսն կատարէք. կամ զԼսկղե-
պիոս եւ կամ զայլս յաստուածոցն անուանելոց, ար-
համարհեցաք զսոսա վասն Յիսուսի Վրիստոսի, թէ-
պէտ եւ մահ եւս ի վերայ կայցէ, եւ Լստուծոյ զան-
ձինս նուիրեցաք, որ անձինն եւ առանց կարեաց է.
զորմէ ոչ այնպէս հաւատամք՝ եթէ առ Մետիոպէ եկն
եւ առ այլ եւս կանայս նորին նմանիս եւ կամ թէ
ընդ Վանիմեդէս մոլեալ կողէր, կամ թէ ի կապանաց
լուծաւ օգնականութեան հասեալ ի ձեռն Թետիդեայ
հարիւրձեռնեան արամբն, կամ թէ ընդ այնր ի հոգս
լեալ թէ վասն հարձին Վրիսեիդայ Լքիղղեւս Թե-
տեան զբազումս ի Յունաց անտի սատակիցէ¹. նա ո-
ղորմիմք եւս ի նոսա՝ որ այնմ ամենայնի հաւատան,
բայց զայնր պատճառս զդեւան գիտեմք:

ԻԶ.

Նրրորդ անգամ՝ զի յետ համբառնալոյն Վրի-
ստոսի յերկինս ածին ի մէջ դեւք զարս զոմանս ի մարդ-
կանէ՝ որք ասէին զանձանց եթէ աստուածք իցեն:
Ոյք ոչ միայն ի ձենջ չմերժեցան, այլ եւ պատուոյ
արժանի համարեցան: Սիմոն ոմն՝ սամարացի յազգէ,
ի Գիտտոնն աւանէ, որ առ Վղաւդեաւ կայսերր ազ-
դեցութեամբ դիւաց առնէր զօրութիւնս մոգութեան
արուեստիւ ի ձերում արքունական քաղաքին ի Հոովմ,
աստուած համարեցաւ եւ պատկերաւ ի ձենջ իբրեւ
զաստուած պատուեցաւ: Եւն պատկեր կանգնեցաւ ի
Տիբերիս գետ ընդ մէջ երկուց կամրջացն եւ ունէր գիր
հռոմարէն այսպէս. Սիմոնի գէոյ սանկոյոյ²: Եւ

¹ Ոգիւս. Ա:

² Simoni Deo sancto: Սիմոնի մացի ի Վոչմանն ընծայութեան
աստուծոյ սրբոյ: Զայս այսպէս առեալ ի Յուստինեայ: Այլ ի կէս

գրեթէ ամենայն Սամարացիք եւ սակաւք ոմանք յայլոց աղգաց իբրեւ առաջին աստուած զնա խոստովանեալ երկիր պաղանեն. եւ զՀեղինեայ ումեմնէ՝ որ ընդ նմա ընդ այն ժամանակս շրջէր եւ յառաջն ի բողանոցին էր, ասեն թէ նորա առաջին խմաստութիւն էր: Եւ զՄենանդրեայ ումեմնէ զարձեալ շամրտացւոյ ի Վապարետացւոց զեղջէ գիտեմք, Սիմոնի աշակերտ լեալ՝ որ զօրութեամբ զիւաց ի քաղաքին Անտիոքացւոց զբաղումն յապուշ կրթէր ի ձեռն մոզուութեան արուեստին, որ եւ հաւանեցուցանէր իսկ զաշակերտեալսն եթէ ոչ մեռանիցին. եւ են այժմ ոմանք ի նորին աշակերտաց, որք զայն խոստովան լինին: Եւ Մարկիոնն ոմն Պոնտացի, որ դեռ եւս կայ ի միջի եւ ուսուցանէ որոց նմին հաւանին, այլ ոմն համարել Եստուած մեծ քան զարարիչն: Սա բազմաց յամենայն իսկ կարգէ մարդկան ետ խօսել հայհոյութիւնս զիւացն օգնականութեամբ եւ զամենայնի արարչագործ զԵստուած՝ ուրանալ եւ խոստովան լինել թէ այլ ոք, իբր զե մեծ քան զնա է, եւս մեծամեծս քան զնա գործեաց: Ամենքին՝ որ ի սոցանէ յառաջ եկին կոչին քրիստոնեայք՝ որպէս ասացաքն. զոր օրինակ եւ որոց չեն նոյն կարծիք ընդ փիղիսոփայսն զանուն փիլիսոփայութեանն առ հասարակ ունին: Եւ թէ զվատութարութեան գործսն զառասպելացն գործիցեն, զճրագին խափուցումն եւ զկտի խառնակութիւնսն եւ ըզմարդկեղէն մարմնոց զճաշն, մեք չգիտեմք. այլ այնմ տեղեակ եմք թէ ի ձէնջ չհալածին եւ չսպանանին: Այս մեր եղեալ զիր ընդդէմ ամենայն հերձուածոց որ եղեն, զոր թէ կամիցիք ընթեռնուլ՝ տացուք¹:

Ժ. Զ. դարու եւ արձան ինչ յաւերակաց միոյ ի կղզեացն Տիբերիս գետոյ՝ որոյ էր զիր այսպէս. Simonis Sancto Deo Fidio, այլովքն հանդերձ: Սանկոսն էր գիրք ինչ Սա-

բինացւոց՝ որ իշխէր հաստատութեան դաշանց, ուստի եւ անունն: Թերեւս վրիպեցաւ սուրբ Վկայն առ անուանցն նմանութեան:

¹ Եւս գիր այժմ չեք ի միջի:

Ի՛ի.

Եւ մեք ուսաք մի զոք հալածել եւ մի ամպարշտել, եւ թէ չար է ընկեցիկ առնել զճնուհոսն: Նախ զի գրեթէ զամենեւեան իսկ տեսանեմք ի պոռնկութիւն վարեալ, ոչ միայն զաղջկունսն, այլ եւ զարուսն եւս: Եւ զոր օրինակ զհնոցն պատմի եթէ անգեայս արջառոց կամ այծեաց կամ օրեաց կամ ձիոց արօտականաց բուծանէին, նոյնպէս այժմ զմանկտի մնուցանեն, զի նոքիմք ի քարուականս եւ եթ վարեացին. ըստ նմին եւ կանանց եւ այրականանց¹ բազմութիւն եւ որոց զչասելիսն գործիցեն՝ առ ամենայն աղգս ի դոյն գործ անառակութեան կայ առ ձեռն: Եւ ի սոցանէ առնուք վարձս եւ հասս եւ հարկս, փոխանակ զի պարտ էր. անհետ առնել զնոսա ի ձերմէ բնակութենէ: Եւ ի վարելոց անտի նոքօք, դէպ լեցի ումեք՝ ի վերայ անաստուած եւ ամպարիշտ եւ անխառն պղծութեանն, եւ ընդ որդւոյն եւս, կամ ընդ աղգականի կամ ընդ եղբօրն անկանել: Եւ են՝ որ զիւրեանց որդիս եւ զամուսինսն ածեն ի պղծութիւն. եւ յայտնի իսկ ի շնականն լկտութիւն հատանին եւ ի մայրն դից զխորհուրդս իրացն հանեն, եւ առ ամենայն աստուածով յաստուածոցն՝ որք ի ձէնջն առնուանին, նկարի օձ՝ նշանակ մեծ եւ խորհուրդ: Եւ զոր ինչ դուք յայտնապէս կատարէք եւ մեծարէք, զայն ի մեղ կրթէք իբրեւ այն թէ մերժեալ հեռացեալ իցէ ի մէնջ լոյսն աստուածեղէն: Եւ այն չէ ինչ մեզ վնաս, զի ոչ մի ինչ գործեալ է մեր յայսպիսեաց, այլ նոցին վնասէ՝ որ գործենն եւ սուտ զմէնջ վկայեն:

¹ ἀνδρογύνων.

ԻԲ.

Քանզի առաջնորդ դիւայն չարաց, օձ առ մեզ կոչի եւ սատանայ եւ բանասարկու, որպէս ի մերոց զրոց ուսանել մարթ է, եթէ ի խոյզ արկանիցէք: Յառաջագոյն յուշ արար վասն սորա Քրիստոս, եթէ ի հուրն առաքեսցի¹ հանդերձ զօրօք իւրովք եւ մարդկամբ՝ որ զնորա զհետ չողան, եւ պատժեսցին յանսահմանական յաւիտեանսն: Քանզի եւ համբերութիւն Աստուծոյ՝ որով զայս ցայժմ ոչ արար, վասն ազգի մարդկան եղեւ. զի կանխաւ ծանուցեալ զիտէ զոմանց՝ եթէ ապաշխարութեամբ փրկեսցին, եւ զայս՝ որ եւ ծնեալ իսկ չեն: Եւ յառաջնումն իսկ մտաւոր արար զազգ մարդկան եւ ձեռնհաս ընտրել զճշմարտութիւն եւ առնել զբարութիւն, որպէս զի առանց պատասխանի տալոյ իցեն ամենայն մարդիկ առաջի Աստուծոյ, քանզի բանաւոր եւ մտաւոր ստեղծան: Այս թէ չհաւատայցէ ոք եթէ զնոցանէ հոգունի Աստուած, կամ ճարտարիցէ ասել թէ չիք իսկ Աստուած, կամ ասիցէ եթէ գոլ գոյ Աստուած, սակայն ընդ չարութիւն խնդայ, կամ թէ կայ մնայ ըստ նմանութեան քարի եւ թէ չիք առաքինութիւն եւ ոչ յոռութիւն, եւ կարծեօք եւեթ համարին մարդիկ զայս ամենայն բարի կամ չար, որ անհնարին ամբարշտութիւնն է եւ անիրաւութիւն:

ԻԹ.

Դարձեալ չառնեմք զնոսա ընկեցիկ, զի գուցէ մեռանիցի ոք ի նոցանէ մնացեալ անընկալ եւ այնպէս

¹ Համարէր Յուստինոս եւ այլք ոմանք ի հարցն հնոց եթէ գեւք հրով չպատժին միշտ ցօրն վերջն: Այլ յայտ է եթէ դատապարտեալ են դեւք ի գոթիս եւ են իսկ ի պատիժս ըստ վարդապետութեան Եկեղեցոյ սրբոյ:

լիցուք մարդասպանք: Այլ կամ զառաջինն չամուսնանամք եթէ ոչ վասն որդեակս սնուցանելոյ, կամ յորժամ հրաժարիմքն յամուսնութենէ՝ ի սպառ ժուժկալեմք: Եւ արդէն իսկ ոմն ի մերոցն առ հաւանեցուցանելոյ զձեզ եթէ չիք առ մեզ խորհուրդ ինչ գաղտնութեան կամ լիտի խառնակութիւն, մատուցեալ զիր առ Փեղեքս՝ վերակացու քաղաքին Աղեքսանդրացւոց, աղաչէր հրաման տալ բժշկին կտրել զերկուորիսն իւր¹ քանզի այսպէս ասէին բժիշկք որ անդն կային, եթէ առանց վերակացուին հրամանի չիշխեն զայդ առնել: Իսկ իբրեւ չառ ամենեւին յանձն Փեղեքս, կայր առանձինն պատանին² եւ շատանայր խղճիւ մտաց իւրոց եւ այնոցիկ՝ որ ընդ նմա համակամքն էին: Եւ ոչինչ անպատեհ համարեցաք յուշ առնել յայսմ վայրի եւ զԱնտինոյեայ³ որ արդ իսկ եկաց, եւ ամենեքին իբրեւ զԱստուած առ ահի սկսան պաշտել զնա, իբրեւ զիտէին թէ ո՞րք էր եւ ուստ ուստեք:

Լ.

Այլ զի մի ոք մեզ ընդգէմ գնիցէ եթէ զինչ խափան է, զի եւ որ ի ձէնջ Քրիստոսն ասի, մարդ ի մարդկանէ լեալ, մոգութեան արուեստիւ զգօրութիւնսն իցէ արարեալ՝ զորոց ասացաքն, եւ այնու

¹ Զայդ ի մջ բերէ Յուստինոս ոչ եթէ զի ցուցցէ եթէ արժան է յայնպիսի ինչ յանդգնել, այլ զի յայտ լիցի թէ արժափ խորշեցին քրիստոնէսայք ի պղծութեան գործոց:

² Կառնային, այսինքն չգուգել ընդ այլում: Այսպէս ի սոյն միտս եւ Աղեմէս աղեքսանդրացի Սարմատոսն. *Δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ*. Փառս երկնաւորս ստանայ իւր որ կայցէ մնայցէ առանձինն:

³ Անտինոս Բիւթանացի՝ պա-

տանեակ գեղեցիկ, էր ի սիրելեաց Ագրիանեայ կայսեր, Ասեն թէ յետ Անտինոյեայ հեղձամահ զանձն առնելոյ ի Նեղոս գետ՝ Ագրիանոս առ ցաւոցն բռնութեան զպատկեր նորա յաստեղս տայր զնել, մեհեանս, սեղանս եւ արձանս նմին կանգնէր եւ ի նորին յիշատակ շինէր զքաղաքն զԱնտինոսպոլիս յաշխարհին Եգիպտացւոց եւ ի նորա անուն տուն տարեկանաց հաստատէր: Պաշտօն Անտինոյեայ տեւէր բաւէր մինչեւ ի Գրորգ դար:

կարծիս տուեալ թէ Աստուծոյ Որդի իցէ. աղէ հանդէս արարեալ ցուցցուք՝ ոչ եթէ ասելեացն ինչ հաւատալով, այլ որոց՝ մինչ չեւ լեալ էր ինչ մարգարէացան, ի հարկէ հաւանեալք. այնու՝ զի եւ աչօք իսկ որպէս կանխաւն ասացաւ, տեսաք եթէ եղին եւ լինին, որ մեծ եւ ճշմարիտ քան զամենայն ընծայութիւն եւ ի ձէնջ համարիցի, որպէս կարծեմք:

ԼԱ.

Եւ արդ մարդիկ ոմանք ի Հրէից անտի Աստուծոյ մարգարէք կացին, եւ նոքօք Հոգին մարգարէական յառաջագոյն քարոզեաց զլինելոցն մինչ չեւ լեալ էին. եւ ի Հրէիցն որ ըստ ժամանակին թաղաւորք կային, զմարգարէութիւնսն՝ որպէս ինչ մարգարէքն խօսեցան եւ ի նոցունց իսկ բուն Աբրայեցւոց բարբառովն ի մատենան գրեցան, ստացան: Յորժամ Պտղոմէոսն՝ արքայ Ագիպտացւոց զմատենադարանն կազմէր եւ զամենայն զմարդկան գիրս ժողովել ջանայր, ազդ լեալ նմա եւ վասն մարգարէութեանցս այսոցիկ, զեսպան առնէր առ Հերովդէս¹ որ յայնժամ Հրէից թաղաւորէր եւ աղաչէր զգիրս մարգարէիցն առ ինքն յղել, եւ արքայ Հերովդէս՝ զգիրսն՝ որ նովին յառաջագոյն ճառելով երբայեցի բարբառովն գրեալ էին, առաքէր: Բայց քանզի չէր ոք Ագիպտացւոցն հմուտ գրելոցն ի նոսա, դարձեալ աղաչէր զնա առաքել արս՝ զի զնոյն գիրս չընեսցեն ի Յունաց բարբառ: Եւ իբրեւ այն ի գլուխ եւ, կացին մնացին մատենանքն առ Ագիպտացիսն մինչեւ ցայսօր եւ ամենայն ուրեք ունին զնոսա Հրեայքն, որք ընթեռնուլ ընթեռնուն՝ բայց ի վերայ մտաց բանիցն չկան, այլ

¹ Վերիցաւ Յուստինոս կամ ի ժամանակագրութեան կամ յանուն:

առ թշնամիս հակառակորդս ունին զմեզ, եւ ըստ ձերում օրինակի սպանանեն եւ տանջեն՝ յորժամ կարողն են, որպէս եւ մարթէք իրազէկ լինել: Քանզի եւ ի հրէական պատերազմին՝ որ արդ ուրեմն, Բաբելոնի քաղաքէն Հրէից խակութեանն առաջնորդ, զքրիստոնեայս եւեթ յանհարին պատիժս ձգել հրամայէր, եթէ ոչ ուրանան զՀիսուս զՕծեալն եւ Հայհոյիցն: Եւ ի գիրս մարգարէիցն գտանեմք կանխագոյն քարոզեալ թէ դայ ծնանի նա ի կուսէ եւ հասանէ ի չափ արութեան, զամենայն ախոս եւ զհիւանդութիւնս բժշկէ եւ զմեռեալս յարուցանէ, նախանձին ընդ նմա, անծանօթ լինին ի նմանէ եւ այնպէս ի խաչ կաննէ: Յիսուս՝ որ Օծեալ մեր է եւ մեռանի եւ յառնէ եւ յերկինս վերանայ եւ է իսկ Որդի Աստուծոյ եւ կոչի, նոյնպէս եւ առաքին ի նմանն ոմանք յամենայն ազգս մարդկան քարոզել զայս ամենայն եւ հաւատան ի նա մանաւանդ որք ի հեթանոսացն են: Եւ եղեն զնմանէ մարգարէութիւնք մինչ չեւ երեւեալ էր, երբեմն հինգ հազար ամօք յառաջ, երբեմն երեք հազարօք ամաց, երբեմն երկու հազար եւ դարձեալ՝ հազար, եւ է ուրեք զի ութ հարիւր ամօք յառաջ. քանզի ըստ փոխանակել ազգացն, այլ եւ այլ մարգարէք կացին:

ԼԲ.

Արդ Մովսէս՝ առաջին ի մարգարէիցն կացեալ, ասէ այսպէս ցրանս ապաստան. Մի պակասեցէ իշխան ի Յուդայ եւ մի պետ յերանաց նորա, մինչեւ եկեսցէ նա՝ որում կայն եւ պահի, եւ նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց: Ապաեսցէ զորթոյ զյաւանակ իւր, լուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր¹: Եւ արդ

¹ Ծննդ. խթ:

ձեր գործ լիցի ճշգրիտ քննել եւ ուսանել եթէ մինչեւ ցերբ էր իշխան եւ թագաւոր ի Հրեայսն՝ նոցին սեպհական: Յայտ է թէ մինչեւ ի յայտնութիւն Յիսուսի Վրիստոսի՝ որ մեր վարդապետ է եւ մեկնիչ վարդապետութեանց ծածկելոց, որպէս յառաջագոյնն ասացաւ ի մարգարէականն Հոգւոյ սրբոյ Աստուծոյ ի ձեռն Սոփիսի. Այս պակասեցէ իշխան ի Հրէից՝ մինչեւ եկեսցէ նա, որում հանդերձեալ է թագաւորութիւն: Վանդի Յուդա Հրէիցն նահապետ էր, յումէ եւ անուն իսկ ընկալան կոչել Յուդայականս: Եւ դուք յետ նորա յայտնութեանն եւ Հրէիցն թագաւորէք եւ զամենայն երկիր նոցա ընդ ձեռամբ նուաճեալ ունիք: Եւ զի ասէ՝ Նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց՝ նշանակէ եթէ յամենայն ազգաց ակն կալեալ սպասեցեն միւսանդամ դալստեան նորա. զոր եւ աչօք մարթ է ձեզ տեսանել եւ յարդեանցն հաւանել. քանզի յամենայն ազգաց մարդկանէ յուսան յայն՝ որ ի Հրէաստանի ի խաչել, եւ յետ նորա իսկ եւ իսկ վաղվաղակի պարտեալ ձեռս ետ ի ձեզ աշխարհն Հրէից: Եւ այն թէ՛ Վապեցէ զորթոյ զյաւանակ իւր եւ լուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր, նշանակ յայտարար էր ամենայնի որ ընդ Վրիստոսն անցանելոց էր եւ կամ ի նմանէն գործելոց: Վանդի կայր յաւանակ մի իշոյ ի մուտս գեղջն կապեալ զորթոյ, զոր հրամայեաց ծանօթիցն բերել առ նա եւ իրբեւ ածին՝ ել նստաւ ի վերայ եւ եմուտ յԱրուսաղէմ, ուր տաճարն մեծ Հրէիցն էր. որ յետոյ ուրեմն առ ձեւք ի հիմանց բրեալ քակեցաւ, եւ յետ այսր ամենայնի խաչեցաւ, զի մնացորդ մարգարէութեանն ի գլուխ ելեալ կատարեսցի. զի զոր ասէն թէ՛ Ղուսացի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր, կանխաւ իմն պատմելոյ է զարչարանն զոր չարչարելոց էր՝ սրբել արեամբ

զայնոսիկ որ ի նա հաւատան: Վանդի այն՝ որ հանդերձն կոչի յաստուածեղէն Հոգւոյն մարգարէիւն՝ են մարդիկն, որ ի նա հաւատան, յորս բնակեալ է որ առ Աստուծոյ սերմն է՝ բանն: Եւ զի ասի արիւն խաղողոյ՝ յայտ իմն առնէ, եթէ ունել ունի արիւն տեսանելի, սակայն ոչ եթէ ի մարդկեղէն սերմանէ, այլ յաստուածականն զօրութենէ: Իսկ առաջին յետ՝ ամենեցունց Հօրն եւ Տեառն Աստուծոյ զօրութիւն եւ Որդին՝ Բանն է: Եթէ զիւրդ մարմնացաւ եւ եղև մարդ, զայն տեսցուք առյապա: Թի զոր օրինակ զարիւն որթոյ ոչ մարդ արար, այլ Աստուած, նոյնպէս եւ այս նշանակ էր եթէ ոչ ի մարդկեղէն սերմանէ լինելոց էր արիւն, այլ յԱստուծոյ զօրութենէն, որպէս յառաջն ասացաք: Եւ Լապի, այլ ոմն մարգարէ, զնոյն այլովք բանիւք մարգարէանայ, ասէ այսպէս. Ճաղեսցէ աստղ ի Յակովբայ եւ ելլէ ծաղիկ յարմատոյն Յեսսեայ. եւ ի բազուկ նորա հեթանոսք յուսացին²: Ճաղեսցաւ աստղ լուսաւոր եւ ել ծաղիկ յարմատոյ անտի Յեսսեայ՝ Վրիստոսդ. զի ի կուսէ անտի ի զաւակէն Յակոբոս՝ որ հայրն էր Յուդայի, ծանուցելոյ Հրէիցն նահապետի, ծնաւ զօրութեամբն Աստուծոյ: Եւ Յեսսէ ըստ պատգամին նահապետ եղև, իսկ Յակոբայ եւ Յուդայի ըստ կարգի ծննդոցն՝ որդի:

ԼԳ.

Եւ զարձեալ՝ լուսարուք զիւրդ ցրանս իսկ ապաստան՝ եղև զնմանէ մարգարէութիւն ի ձեռն Լասայեայ թէ ի կուսէն ծնանելոց է. ասէ այսպէս. Ահա կոյս յղացի եւ կոչեսցեն զանուն նորա՝ Իշո Բեզ Աստուած³: Թի որ ինչ անհաւատ եւ անհնարին թուէր

1 Յէրոն ոչ եթէ բնութեան Հօր
եւ Որդւոյ, այլ Կորնի անշուստութեան
Բեռնոյ նոյն անկ է: 2 Թիւք Ի. Գ. Ե. Ժ. Ա. 3 Հերբ. ՆԱՅՈՒՄ Եմանուէլ, Բեռնոյ նոյն անկ է: Ե. Ե.

ի մարդկանէ լինել, զնոցանէ յառաջագոյն նշանակեալ յայտ արար մարգարէական Հոգւոյն եթէ լինելոյ են. զի յորժամ լինիցին՝ մի ոք անհաւատ դտանիցի, այլ վասն կանխաւն ասելոյն՝ հաւատասցեն: Բայց զի մի ոմանց զմիտս մարգարէութեանն չիմացեալ՝ զնոյն մեղ մեղադրիցեն, զոր պուետացն մեղադրէաք, յորժամ ասէին եթէ առ տենչանս՝ առ կանայս եկն Վիտս, յայն սակս ջանասցուք մեկնագոյն եւս զբանսն գործել: Եւ արդ՝ այն թէ Ահա կոյս յղասցի՝ նշանակէ կուսին առանց մերձաւորութեան յղանալ. զի եթէ մերձենայր ոք ի նա, այնուհետեւ կոյս իսկ չէր: Այլ զօրութիւն Աստուծոյ էջ ի կոյսն եւ հովանի եղեւ նմա եւ արար յղի՝ մինչ դեռ կոյսն էր: Եւ որ առաքեցաւն ի նմին ժամանակի առ կոյսն՝ Աստուծոյ հրեշտակն՝ աւետարանէր նմա, ասէ. Ահա յղասջիր ի Հոգւոյն սրբոյ եւ ծնցիս որդի, եւ Որդի Բարձրելոյ անուանեսցի եւ կուչեսցես զանուն նորա Յիսուս. զի նա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց¹. որպէս եւ նոքա կանխաւ ծանուցին՝ որ զամենայն ինչ զՖրիլչին մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի ուսուցին, եւ սոցա հաւատամք. քանզի Լսայեալ՝ զորմէ վերագոյն յայտ արարաք, Հոգին մարգարէական ասաց իսկ զնմանէ թէ ծնցի, որպէս յառաջագոյնն յիշեցաք: Երդ հոգի եւ զօրութիւն Աստուծոյ՝ զայլ ոք չէ օրէն իմանալ բայց ըզրանն, որ եւ Աստուծոյ անդրանիկ է. զայդ Մովսէս, զորմէ յառաջն ճառեցաւ, նշանակեալ ծանոց: Սոյն էջ ի կոյսն եւ հովանի եղեւ. ոչ եթէ մերձաւորութեամբ այլ զօրութեամբ՝ ետ նմա յղանալ: Եւ Յիսուսն անուն Լքրայեցւոյ բարբառովն՝ յունարէն Սովատէր յայտ առնէ, կոչի եւ հայերէն Փրկիչ. ուստի եւ հրեշտակն ասէր ցկոյսն. Եւ կուչեսցես զանուն նորա

Յիսուս, զինա փրկեսցէ զժողովուրդ իւր ի մեղաց իւրեանց: Եւ զի որ մարգարէացանն ոչ յայլմէ ումեքէ կրեալ խօսեցան բայց եթէ յաստուածականն Բանէ, զայդ եւ դուք՝ որպէս կարծեմ, ասիցէք:

ԼԳ.

Եւ եթէ յորում վայրի ծնանելոց էր, լուարուք որպէս այլ ոք մարգարէ՝ Միքիա կանխաւ ասէ, եւ ասէ իսկ այսպէս զսոյն գոյն. Եւ դու Բեթղահէմ, երկիր Յուդայ՝ ոչ ինչ կրտսեր ես յիշխանս Յուդայ. զի ի քէն ելցէ իշխան՝ որ հովուեսցէ զժողովուրդ իմ¹: Աւան ինչ է յերկրին Հրէաստանի, հեռի յԱրուսաղեմէ երեսուն եւ հինգ վտաւանօք, յորում ծնաւ Յիսուս Վրիստոս, որպէս եւ ուսանել կարող էք յազգահամարէն՝ որ առ Վիւրենեալ եղեւ, ձերով առաջին դատաւորաւ Հրէաստանեայց:

ԼԵ.

Եւ եթէ զիւրդ յետ ծննդեանն թաքչելոց էր Վրիստոս յայլոց մարդկանէ մինչեւ ի հասակ արութեանն, որպէս եւ եղեւն իսկ, լուարուք որ մարգարէութիւնք են զայնմանէ, եւ է այսպիսի ինչ. Մանուկ ծնաւ մեղ եւ որդի տուաւ մեղ, եւ իշխանութիւն իւր ի վերայ ուսոց իւրոց². յայտ արարեալ զզօրութենէ խաչին, յոր իրբեւ ել առ զուսովք իւրովք, որպէս յառաջ մատուցեալ ճշմարտագոյնս ցուցի: Եւ դարձեալ նոյն մարգարէ Լսայի կրեալ Աստուծոյ՝ մարգարէականն Հոգւով ասէ. Չգեցի զձեռն իմ ի ժողովուրդ անհաւան եւ հակառակող, որ երթային ի ճանապարհ անբարի. արդ խնդրեն յինէն իրաւունս եւ համարձակին մերձենալ առ Աստուած³:

Եւ միւսանդամ՝ այլովք բանիւք պատգամաց միւսով մարգարէիւ ասէ. Նորա ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ, եւ ի վերայ պատմութեանի իմոյ վիճակս արկանէին¹: Զի Վաւ թիւ արքայ եւ մարգարէ՝ որ զայսն ասէ, ոչ ինչ այսպիսի կրեաց: Եւ Յիսուս Վրիստոս տարածեաց զձեռս իւր՝ յորժամ խաչեցան ի Հրէից՝ որ հակառակէին նմա եւ ասէին եթէ չէ նա Վրիստոսն, եւ զի, որպէս մարգարէն ասէ, ընդ քարշ ածեալ կացուցին զնա յատենի եւ ասէին. Վատ արա մեզ: Իսկ այն թէ ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ, պատմութիւն իմն էր բեւեռացն՝ զոր ի ձեռսն եւ յոտսն հարին. եւ յետ ի խաչն հանելոյ՝ արկանէին վիճակս ի վերայ պատմութեանի նորա եւ բաժանէին յերեւանս խաչահանուէրն: Եւ զի այս ամենայն ի դուռն ել՝ մարթէք ուսանել յարձանագրացն՝ որ եղեն առ Պոնտացուոյն Պիղատոսիւ: Եւ զի յայտնութեամբ մարգարէացեալ էր եթէ նստեալ ի վերայ յաւանակի իշոյ մտանելոյ էր յԱրուսաղէմ, զայլոյ մարգարէի զՊոփոնեայ զմարգարէութեան բանսն յանդիման արասցուք. եւ է այս ինչ. Ուրախ լեր յոյժ գոլասոր Սիւլնի, խնդա գոլասոր Արուսաղէմի. ահա թաղաւոր քո զայ առ քեզ, հեզ եւ հեծեալ ի վերայ իշոյ եւ յաւանակի տրմղի կրմղի²:

Լ. Գ.

Յորժամ լսիցէք զբանս մարգարէիցն, զի իբրեւ յերեսաց ուրուք ասիցին, մի համարիցիք ի նոցունց իսկ յորս շնչումն եղեւ՝ խօսեցեալ. այլ յատուածեղէն լանէն՝ որ զնոսայն շարժէր: Զի մերթ որպէս յառաջագոյն աւետեալ զլինելոյն պատմէ. մերթ իբ-

¹ Սղմ. ԻԼ:

² Ոչ եթէ Սոփոնեայ այլ Չաբարեայ են բանքդ. — Թ:

րեւ յերեսաց Աստուծոյ ամենեցունցն Տեառն եւ Հօր բարբառի. եւ երբեմն ի դէմն Վրիստոսի եւ երբեմն առեալ զերեսս ժողովուրդոցն՝ որ պատասխանի տայցեն Տեառն կամ Հօր նորա. որպիսի ինչ եւ ի ձեր մատենագիրսն է տեսանել. զի թէպէտ եւ մին զամենայն զրիցէ, սակայն զբազմաց ընդ միմեանս խօսելոյ զդէմն ի մէջ բերէ: Վանդի զայդ չառին ի միտ, որ զգիրս մարգարէիցն ի ձեռն ունին Հրեայքն եւ ոչ յայնժամ ինչ ծանեան զՎրիստոս՝ յորժամ եկն երեւեցաւ. այլ եւ զմեզ ատեան, զի ասեմքն եթէ եկեալ իսկ է, եւ՝ որպէս վաղն քարոզեցաւ, ի խաչ ելեալ:

Լ. Ե.

Եւ զի այս եւս յայտնի լիցի ձեզ. ահաւարիկ յերեսաց Հօր ի ձեռն յառաջագոյն ճառելոյ մարգարէին Աստուծոյ ասացան բանքդ թէ. Նանեաւ եզն զատացիչ իւր եւ էշ զմուր տեառն իւրոյ, եւ Խարայէզ զիս ոչ ծանեաւ, եւ ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ: Վայ ազգին մեղաւորի, ժողովուրդ որ լի է մեղօք, սերմն ժանտ, որդիք անօրէնք թողէք զՏէր¹: Եւ զարձեալ այլուր, յորժամ նայն մարգարէ նոյն գունակ ի դիմաց Հօր ասիցէ. Որպիսի տուն շինեցէք ինձ, ասէ Տէր. երկինք աթոռ իմ են եւ երկիր պատուանդան ոտից իմոյ²: Վարձեալ այլ ուրեք. Զաւանաղուսն ձեր եւ զշարաթս ձեր ատեաց անձն իմ. եւ զօրն մեծ պահոց եւ զգատարկութիւնս ոչ առ նում յանձն. եւ ոչ թէ զայցէք յանդիման լինել ինձ՝ լուայց ձեզ. ձեռք ձեր լի են արեամբ: Եթէ մատուցանիցէք ինձ նաշիհ եւ զոհս, պիղծ են ինձ. զճարպս գառանց եւ զարխն ցլուց ոչ կամիմ. զի ո՞վ խնդրեաց զայսպիսիս ի ձեռաց ձերոց³. այլ լոյծ զկրն-

¹ Ես. Լ:

² Ես. ԿԶ:

³ Ես. Լ:

Ճիւն անիրաւութեան եւ զամենայն մուրհակս բռնութեան պատառեալ. զանանկն եւ զմերկն զգեցուցանիջեր. բրդեա քաղցելոյ զհաց քո¹: Ապա կարէք ի միտ առնուլ թէ որպիսի ինչ ուսուցեալ իցէ յԱստուծոյ ի ձեռն մարգարէիցն:

ԼԲ.

Իսկ յորժամ յերեսաց Վրիստոսի խօսիցի մարգարէական Հոգին, այսպէս բարբառի. Ձգեցի զձեռն իմ առ ժողովուրդն անհաւան եւ հակառակող, որ զնային զձանապարհ որ ոչ էր բարւոք՝ եւ դարձեալ. Օթիկունս իմ ետու ի հարուածս եւ զճոտս իմ յապտակս եւ զերեսս իմ ոչ դարձուցի յամօթոյ ընդ երեսս թքանելոյ. եւ Տէր եղեւ իմ օգնական վասն այնորիկ ոչ ամաչեցի, այլ արարի զդէմն իմ իրրեւ զվէմ հաստատուն²: Եւ դարձեալ յորժամ ասիցէ. Նոքա ի վերայ պատմութեան իմոյ վեճակս արկանէին, եւ ծակեցին զձեռս իմ եւ զոտս իմ: Եւ ննջեցի եւ ի քուն եղէ, զարթեայ. զի Տէր ընդունելի իմ է³: Եւ դարձեալ իրրեւ ասիցէ. Խօսէին շրթամբք եւ շարժէին զգլուխս իւրեանց եւ ասէին. Փրկեցէ զանձն իւր: Եւ թէ այս ամենայն անցք ի Հրէից ընդ Վրիստոս անցին, այնմ կարող էք ի վերայ կալ, զի յորժամ ի խաչ ելեալ էր բանային եւ փակէին զշրթունս եւ շարժէին զգլուխս եւ ասէին. Որ զմեռեալսն յարոյց, ապրեցուցէ զանձն⁵:

ԼԹ.

Յորժամ իրրեւ մարգարէանալով իմն զհանդերձելոցն պատմիցէ Հոգին մարգարէական, լսոյն ձեւ

1 Ես. ԾԸ:

2 Ես. ԾԹ:

3 Սղմ. Գ:

4 Սղմ. ԻԱ:

5 Մտթ. ԻԷ:

բարբառի. Օ, ի ի Սիովնէ ելցեն օրէնք եւ բան Տեառն յԱրուսաղեմէ եւ դատեսցի ի մէջ հեթանոսաց, եւ յանդիմանեցէ զժողովուրդս բազումս: Եւ ձուլեցեն զսուսերս իւրեանց ի խօփս եւ զսուլինս իւրեանց ի մանգաղս. եւ ոչ առնուցու ազգ յազգի վերայ սուր եւ ոչ եւս ուսանիցին տալ պատերազմ¹: Եւ զի այսպէս իսկ եղեւ, այնմ հաւանել կարող էք. զի յԱրուսաղեմէ արք թուով երկոտասան ելին ընդ աշխարհ, եւ այն՝ տգէտք, որ խօսել անգամ չկարէին. այլ Աստուծոյ զօրութեամբն վկայեցին ամենայն ազգի մարդկան եթէ առաքեցան ի Վրիստոսէ ուսուցանել ամենեցուն զԱստուծոյ զբանն: Եւ որ երբեմն զմեանս կոտորէաք, ոչ միայն ընդ թշնամիս չպատերազմիմք, այլ եւ վասն սուտ իսկ չվկայելոյ եւ չխաբելոյ զայնոսիկ որ հարցանենն, մտադեւր մեռանիմք զՎրիստոս խոստովանելով: Օ, ի մարթ էր մեզ զբանն թէ՛

ՅԵՐԵՄԻԱՍ ԼԵՋՈՒՆ ԱՅԼ ԱՆԵՐԳՈՒՄՆ ԵՆ ՄԻՏՔԷ

Ի դոյն առնուլ. բայց ծանականաց իրք էին, եթէ որք ձեզն երգմնի եղեն եւ գրեցան ի զինուորութիւն, քան զանձանց կեանս եւ զհայր եւ զմայր եւ զհայրենի աշխարհ եւ զհամօրէն իսկ զընտանիսն՝ զխոստումն առ ձեզ հաստատուն ունիցին, թէպէտ եւ ոչինչ անեղծական կարող էք նոցա հատուցանել. մեք որ անեղծութեանն ցանկամք՝ չլինիցիմք ժուժկալ ամենայնի, զի զցանկալինս յայնմանէ՝ որ կարողն է տալ, առնուցումք:

1 Ես. Բ:

2 Ի Հիւպոթիկոտոն գրոց Եւրիպիեայ առնու Յուստինոս, որպէս հաւանութեան է, գոր կի-

կերոն ի վերջ կոյս Գ. գրոց Պատ-
շածիցն այսպէս հանէ ի Հռովմայե-
ցւոյ լեզու. Jurata lingua animum
iniuratum gero.

խ.

Լուարուք, զեարդ եւ վասն այնոցիկ՝ որ զվարդապետութիւն նորա քարոզեցին եւ զայսնութենէն պատմեցին, կանխաւ ճառեցաւ, յորժամ մարգարէն եւ թագաւորն՝ զորմէ յառաջագոյն յիշատակեցաք, ասէր մարգարէական Հոգւոյն թէ՝ Օր աւուր բղխէ զբան, եւ գիշեր գիշերի ցուցանէ զգիտութիւն: Աչ են բանք եւ ոչ են խօսք՝ որոց ոչ լսին ձայնք նոցա: Բնդ ամենայն երկիր եւ բարբառ նոցա եւ մինչեւ ի ծագս աշխարհի են խօսք նոցա: Յարեւու եհար զխորան իւր, եւ ինքն որպէս փեսայ զե երանէ յառազաստէ իւրմէ, եւ ցնծայ նա որպէս սկայ յընթանալ զճանապարհս իւր¹: Ի սոյնս եւ զայլս եւս ի բանից մարգարէութեան նորին իսկ Վաւթի յաւելուլ բարութք եւ ի դէպ համարեցաք. յորոց ըմբոն է ուսանել ձեզ եթէ որպիսի վարս խրատ տայցէ մարդկան ունել Հոգին մարգարէական. եւ որպէս պատմիցէ թէ ժողովեցան ի միասին վասն Վրիտտոսի Հերովդէս՝ արքայ Հրէից եւ նորին իսկ Հրեայք եւ Պիղատոս, որ ի ձենջ վերակացու կարգեալ էր նոցա, հանդերձ իւրովք զօրականօքն. եւ զի հաւատալոց են ի նա ամենայն ազգք մարդկան. եւ զի զնա Որդի կոչէ Աստուած եւ խոստանայ խոնարհեցուցանել ընդ նովաւ զամենայն թշնամիս նորա. եւ թէ որպէս դեւք ջանան, որչափ ինչ կարեն՝ խոյս տալ յիշխանութենէ Աստուծոյ՝ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն, եւ նորին Օծելոյ. եւ թէ զեարդ յապաշխարութիւն կոչէ զամենեւեան Աստուած՝ մինչ չեւ եկեալ հասեալ աւուրն զատաստանի: Եւ են այսպիսի ինչ բանքն. Երանեալ է այր՝ որ ոչ գնաց ի խորհուրդս ամպարշտաց. ի ճա-

¹ Սղ. ԺԸ:

նապարհի մեղաւորաց նա ոչ եկաց եւ յաթոռս ժանտից նա ոչ նստաւ: Եւ յօրէնս Տեառն են կամք նորա եւ յօրէնս նորա խորհեցի նա ի տուէ եւ ի գիշերի. եւ եղցի նա որպէս ծառ՝ որ անկեալ է ի գնացս ջուրց: Որ զպտուղ իւր ի ժամու տացէ եւ տերեւ նորա մի թափեցի եւ զամենայն՝ զոր ինչ արացէ, յաջողեցի նմա: Աչ այսպէս են ամպարիշտք, ոչ այսպէս. այլ որպէս զփոշի, զի հոսէ հողմ՝ յերեսաց երկրէ: Այսն այսորիկ ոչ յարիցեն ամպարիշտք ի դատաստան եւ ոչ մեղաւորք ի խորհուրդս արդարոց: Վանդի ճանաչէ Տէր զճանապարհս արդարոց, ճանապարհք ամպարշտաց կորիցեն: Բնդ խոռվեցան հեթանոսք եւ ժողովուրդք խորհեցան ի սնտախս: Յանդիման եղեն թագաւորք երկրի եւ իշխանք ժողովեցան ի միասին վասն տեառն եւ վասն Օծելոյ նորա եւ ասացին. Խղեսցուք զհապանս նոցա եւ ընկեսցուք ի մէջ զլուծ նոցա: Բնակեալն յերկինս ծիծաղեցի զնոքօք եւ Տէր արհամարհեցէ զնոսա: Յայնժամ խօսեցի ընդ նոսա բարկութեամբ իւրով եւ սրտմտութեամբ իւրով խռովեցուցէ զնոսա: Ես կացի թագաւոր ի նմանէ ի վերայ Սիոնի լեռին սրբոյ նորա՝ պատմել ինձ զհրամանս Տեառն: Տէր ասաց զիս Որդի իմ ես դու, ես այսօր ծնայ զքեզ: Խընդրեա յինէն եւ տաց քեզ զհեթանոսս ի ժառանգութիւն եւ իշխանութիւն քեզ զամենայն ծագս երկրի: Հովուեցես զնոսա զաւազանաւ երկաթեաւ, որպէս զանօթ բրտի փշրեցես զնոսա: Երդ թագաւորք զայս ի միա առէք. խրատեցարուք ամենեքեան, ոյք զատիք զերկիր: Ծառայեցէք Տեառն երկիւղել եւ ցնծացէք առաջի նորա զողութեամբ: Բնկալարուք զխրատ նորա, զի մի բարկացի Տէր եւ կորնչեցիք ի ճանապարհացն արդարութեան: Ի ժամանակի՝ որպէս բորբո-

քեսցի վաղվաղակի բարկութիւն նորա: Արանի ամենեցուն որ յուսացեալ են ի Տէր¹:

ԽԱ.

Աւ դարձեալ այլով մարգարէութեամբ պատմէ Հոգին մարգարէական ի ձեռն նորին Վաւթի եթէ յետ ի խաչն ելանելոյ թագաւորեսցէ Քրիստոս. ասէ այսպէս. Օրհնեցէք զՏէր ամենայն երկիր. աւետարանեցէք որ ըստ օրէ զփրկութիւն նորա: Մեծ է Տէր եւ օրհնեալ է յոյժ, ահարկու է նա ի վերայ ամենայն կողմ: Ամենայն կողմք հեթանոսաց դեւք են եւ Տէր զերկինս արար: Փառք եւ գովութիւն է առաջի երեսաց նորա. զօրութիւն եւ մեծփայլելութիւն ի տեղեւոյ սրբութեան նորա: Տուք փառս Հօրն յաւիտենից. առէք պատարագս եւ մոէք առաջի երեսաց նորա եւ երկիր պագէք ի գաւիթս սրբութեան նորա. խռովեսցի յերեսաց նորա ամենայն երկիր եւ ուղղեսցի բարութեամբ եւ մի սասանեսցի. ցնծասցին ի հեթանոսս, Տէր թագաւորեսց ի փայտէ²:

ԽԲ.

Իսկ յորժամ Հոգին մարգարէական զլինելոցն իբրեւ վաղ լեալս պատմիցէ, որպէս յառաջագոյն ասացեալսն է կարծել, ի դէպ է մեզ յայտնագոյն եւս զնոյն գործել, զի մի որ ընթեռնուն՝ պատճառիցեն պատճառս չմեղադրութեան: Ար ամենայն իրօք ծանօթն է եթէ լինիցի, զայն իբրեւ վաղ իսկ լեալ, յառաջագոյն պատմէ. եւ զի այսպէս պարտ է իմանալ՝ միտ գիշ խնամով բանիցս: Վաւթի հազար եւ հինգ հարիւր ամօք յառաջ քան զՔրիստոսի մարդն լինել եւ խաչել, զվերագոյն ճառեալսն խօսեցաւ. եւ

ոչ որ ի նոցանէ որ նախ քան զնա կացին, եւ ի խաչ եւ արար ուրախութիւն հեթանոսաց եւ ոչ այլ որ յետ նորա: Այլ որ ըստ մեզ Յիսուս Քրիստոսն է, իբրեւ խաչեցաւ եւ մեռաւ՝ յարեաւ եւ յերկինս ելեալ թագաւորէ. եւ այնոքիւք՝ որք ի նմանէ ի ձեռն առաքելոցն ընդ ամենայն հեթանոսս քարոզեցան, ուրախութիւն է նա այնոցիկ՝ ոյք անեղծութեանն ակն ունին, որ ի նմանէն աւետարանեցաւ:

ԽԳ.

Բայց զի մի ոմանք ի բանից աստի մերոց կարծիցեն՝ այսպէս համարել մեզ եթէ ըստ բախտին հարկի լինին որ լինին, այնու զի ասէաք թէ կանխաւ ծանօթ էին, ի դէպ է եւ զայն ցուցանել: Ասան պտտոց պատուհասից եւ բարեացն հատուցմանց ըստ իւրաքանչիւր գործոց ուսեալք ի մարգարէիցն վկայեմք եթէ ճշմարիտ է: Եւ եթէ չէր ինչ այնպիսի այլ ըստ բախտաբաշխ հրամանաց ամենայն լինի, ապա չէր ինչ ի մեզ ապաստան. զի եթէ այսպէս հրամանք են՝ այսմ անուան լաւ եւ բարի լինել եւ միւսումն վատթար եւ ապաժաման, ոչ նա ինչ գովութեան արժանի է եւ ոչ սա պարսաւանաց: Աւ դարձեալ, եթէ անձնիշխանութեամբն չունիցին մարդիկ զօրութիւն ի վատթարութենէ խորշելոյ եւ զլաւութիւն ընտրելոյ, ապա անպարտ են եթէ գործիցեն զինչ պէտ զինչ կամ: Բայց զի անձնիշխանութեամբն գործէ մարդն եւ ուղիղ եւ թեւեր, զայն այսպէս իսկ ցուցանեմք: Եւ նոյն այր տեսանեմք ի հակառակն փոփոխեալ. եթէ բախտ ինչ տայր նմա լինել կամ վատթար կամ առաքինի, ապաքէն չէր հակառակացն ընդունիլ եւ ոչ ստէպ փոփոխէր: Ասա՛ եւ ոչ ոմանք լաւք էին եւ ոմանք վատթարք, զի

հարկ էր յայնժամ ասել՝ չարաց պատճառ բախտն է, որ եւ ինքն ընդ անձին ընդ հակառակս ելեալ գործիցէ. եւ կամ այն՝ որ ի վերոյն ասացաւ թուիցի ճշմարիտ՝ թէ չիք առաքինութիւն եւ ոչ չարութիւն, այլ լոկ կարծեօք բարիք կամ չարիք համարին, որ մեծ քան զամենայն ամարշտութիւն եւ ապիրատութիւն է, որպէս բանն ճշմարիտ ցուցանէ: Այլ հրամանս բախտից առանց վրիպելոյ՝ զայն ասեմք, զի որոց զբարին ընտրեն՝ վարձք ըստ արժանաւորութեան կան, նոյնպէս որոց զհակառակն ընտրեն՝ հատուցումն արժանաւոր: Վանդի ոչ եթէ իբրեւ զայլս ամենայն, իբրեւ զծառս եւ զչորքոտանիս՝ որ ոչինչ ընտրութեամբ գործեն, արար Աստուած զմարդն. զի եւ չէր իսկ արժանի հատուցման կամ զրուատեաց, յորժամ ոչ յանձնէ ինչ ընտրէր զլան, այլ այնպիսի իսկ լեալ. եւ ոչ եթէ չարագործ դիպէր, յիրաւի ի պատիժս մտանէր, զի ոչ յանձնէ ինչ այսպիսի էր, այլ զի չէր ատակ այլ ինչ քան զայն լինել որ ինչ եղեւն:

ԽԴ.

Օայս ամենայն ուսոյց մեզ Հոգին մարդարեական, որ Մովսիսին ասաց եթէ այսպէս խօսեցաւ Աստուած ցնախաստեղծ մարդն. Աւանիկ կայ առաջի երեսաց քոց բարի եւ չար. ընտրեալ զբարին¹: Եւ դարձեալ՝ Եսայեաւ միւսով մարդարեիւ ասէ, իբրեւ յերեսաց Աստուծոյ եւ ամենեցունցն Հօր եւ Տեառն ասացեալ այսպէս. Լուացարուք, սրբեցարուք, ընկեցէք զչարիս ձեր յանձանց ձերոց. ուսարուք զբարիս գործել: Վաստ արարէք որոցն եւ տուք իրաւունս այրոցն:

¹ Երկրորդ. Օրին. Լ. — Ըստ դամ. սակայն պատուիրանն որ նմանութեան բովանդակութեան տուաւ եւ պատիժն որ սպառնաւ բանիցն իմանալի է. զի ոչ յայտնի ցաւ զմիտս բանիցն ունէին: Բանիք ասաց զայս Աստուած ցԱ-

Եւ եկայք խօսեացուք ընդ միմեանս՝ ասէ Տէր. եւ եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ, իբրեւ զձիւն սպիտակ արարից. եւ եթէ իցեն իբրեւ զորդան կարմիր, իբրեւ զսար սուրբ արարից: Եւ եթէ ակորժեալիք եւ լուիջիք ինձ՝ զբարութիւնս երկրի կերիջիք. ապա թէ ոչ կամիցիք լսել ինձ, սուր կերիցէ զձեզ. քանզի բերան Տեառն խօսեցաւ զայս¹: Իսկ զոր ասէն՝ թէ Սուր կերիցէ զձեզ, ոչ եթէ վասն որովք զանհնազանդան սպանանելոյ ասէ. ոչ ասէ եթէ սրով սպանցին որ ոչն լուիցեն, այլ սուր Աստուծոյ հօւրն է, որոց ճարակ լինիցին որ չարիսն ցանկանայցեն գործել: Յայն սակս ասէ հօւր կերիցէ զձեզ, զի բերան Տեառն խօսեցաւ: Եւ եթէ խօսէր զսրոյն՝ որ կարէն եւ իսկ եւ իսկ ընկենու, ոչ արդեւք ասէր թէ կերիցէ: Որպէս զի եւ Պղատովն յորժամ ասիցէ՝ թէ Վնտրեւեացն է վնասն, իսկ Աստուած անպարտ է², — ի Մովսիսէ ի մարգարէէն առեալ ասաց: Վանդի երիցադոյն է Մովսէս քան զամենայն զՅունաց մատենագիրս. եւ զամենայն զոր ինչ զանմահութենէ հոգւոյ կամ զպատժոցն յետ մահու կամ զնկատութենէ երկնաւորացն, կամ զնոյնդունակ վարդապետութեանց փիղիսոփայքն եւ ճարտարք խօսեցան, ի մարգարէիցն զպատճառան առեալ կարացին ի միտ առնուլ եւ յայտ ածել: Ուստի առ ամենեսեան սերմն ճշմարտութեան թուի լեալ, բայց թէ ոչ ճշդիւ իմացան յայտ անտի է՝ զի ինքեանք ընդ ինքեանս մարտ եղեալ կռուին: Յորժամ ասեմքն թէ վասն լինելոյ իրաց մարգարէութիւնք եղեն, ոչ յայն սակս ինչ ասեմք զի ի հարկէ բախտի եւ հրամանաց գործիցին. այլ քանզի կանխագէտ է Աստուած իրաց հանդերձելոյ՝ որ յամենայն մարդկանէ, գործիցին, եւ սահմանեալ է ի նմանէն՝

¹ Ես. Լ.

² Գիլգե Ժ. վասն Ընկերահաշտ:

ըստ գործոց իւրաքանչիւր ի մարդկանէ առնուլ հա-
տուցումն եւ զի ըստ որոց գործեաց ինչ որ առնիցէ
ղգարձ փոխարինին. մարգարէական Հոգւովն պատմէ
յառաջագոյն ցանկ ի զգուշութիւն եւ ի յիշատակ
զմարդիկ յորդորելով եւ ցուցանելով եթէ փոյթ է
նմա զդոցանէ եւ կանխէ հոգալ վասն նոցա: Ասկայն
ազդեցութեամբ զիւացն չարաց մահու վճիռ եղաւ ի
վերայ նոցա՝ որ զԱ շտապեաց կամ զԱրիւղաց կամ
զմարգարէից զիրա ընթեռնուցուն¹, զի երկիւղեւն
զմարդիկ՝ որ գրոյն պատահիցին խոտորեցուցեն
չառնուլ զգիտութիւն բարեաց, այլ կայցին գնոսա
զբաւեալ ընդ իւրեանց ծառայութեամբ: Բայց զայդ
ի սպառ չմարթացին վճարել: Զ. ի ոչ միայն առանց
երկեղի զգիրսն ընթեռնումք, այլ եւ ձեզ իսկ որպէս
տեսանէքդ, մատուցանեմք առաջի դիտել գնոսա,
քանզի զիտեմք եթէ ամենեցուն հաճոյ երեւեացին.
Թէ եւ սակաւս ածիցեմք ի հաւան, սակայն մեծա-
մեծս շահիցեմք, զի իրրեւ զբարւոր մշակս վարձս
ի Տեառնէն ընդունիցիմք:

ԽԵ.

Թէ զեւորդ զԲրիտտոս ի վեր յերկինս էր հանե-
լոց Աստուած ամենեցունցն Հայր՝ յետ նորա ի մեռե-
լոցն յարութեան եւ ունել զնա առ իւր մինչեւ հար-
ցէ զհակառակորդս նորա զգեւան եւ լցցի թիւ եւ
համար բարեացն եւ առաքինեաց ըստ իւրում յա-
ռաջգիտութեանն, որոց ազագաւ եւ զհրայրեացն
դեռ եւս չարար, լուարուք բանիցն՝ որ Վաւթաւն
մարգարէիւ ասացան, եւ են այսպիսի ինչ. Ասաց Տէր

¹ Արդեւալ էր պատմովք մա-
հու ընթերցուած այնպիսի ինչ
գրոց յորոց գուշակութիւն ինչ
զհանդերձելոց մարթ էր հանել
վասն իրաց հասարակաց եւ կենաց
կայսեր: Զայս օրինաց ասէ Զուս-
տինոս տալ ազդեցութեամբ զիւ-
աց, զի մի ընթերցեալ ուրուք ի
զհատութիւն ճշմարտութեան հա-
սանիցէ:

ցՏէր իմ, նիստ ընդ աջմէ իմմէ, մինչեւ եդից զթշնա-
միս քո պատուանդան ոտից քոց: Վաւաղան զօրու-
թեան առաքեսցէ քեզ Տէր յԱրուսաղեմէ եւ տի-
րեսցես դու ի մէջ թշնամեաց քոց: Բնդ քեզ է ինձ
սկիզբն աւուրց զօրութեան. ի վայելութիւն սրբոց
քոց յարգանդէ յառաջ քան զարուսեակ ծնայ ըզ-
քեզ¹: Այն՝ զոր ասէ Վաւաղան զօրութեան առաքես-
ցէ քեզ յԱրուսաղեմէ, գուշակումն իմն է բանին
հօրի, զոր նորին առաքեալք ելեալք յԱրուսաղեմէ
ընդհանուր քարոզեցին: Թէպէտ եւ մահ սահմանեալ
իցէ որոց ուսուցանենն կամ բնաւ խոտորվան իսկ լի-
նիցին զԲրիտտոսի անունն, սակայն մեք ամենայն ու-
րեք եւ ընդունիմք եւ ուսուցանեմք: Ապա եթէ եւ դուք
իրրեւ զթշնամիս անցանիցէք ընդ բանսս, քան զսպա-
նանելն աւելի ինչ, որպէս յառաջագոյնն ասացաք, չկա-
րիցէք առնել, որ մեզ չէ ինչ փնաս, իսկ ձեզ եւ ամե-
նեցուն որ ընդ մեզն յանիրաւի ոխանան եւ ի զղջումն
ոչ գան՝ զպատիժս հրով զյաւիտենականս կազմիցէ:

ԽԶ.

Աւ զի մի ոմանք անմոտութեամբ թիւրեալք՝
զմեր վարդապետութիւնս կամակորիցեն եւ ասիցեն
եթէ զԲրիտտոսէ ասէք յառաջ քան զհարիւր եւ
զյիսուն ամս առ Ալիւրենեաւ ծնեալ եւ յետ այնորիկ
առ Վիղատոսիւ Վանտացւով ուսուցեալ զոր ինչ ա-
սէք թէ ուսոյց. ապա յայտ ուրեմն է ասեն՝ եթէ որ
յառաջ քան զայն կացին մարդիկն՝ անպարտ են: Փու-
թասցուք առնել լուծումն տարակուսանացն: Թէ
անդրանիկ է Աստուծոյ Բրիտտոս՝ ուսուցաք, եւ կան-
խաւ յայտ արարաք եթէ նո՞ է Բանն՝ որում հաղորդ
է ամենայն ազգ մարդկան, եւ որ ըստ բանին կեցեն

քրիստոնեայք են, թէպէտ եւ անաստուածք համարեալ իցեն. որպէս առ Յոյնս Սոկրատէսն եւ Հերաղիտոս եւ նոցին նմանիք. եւ առ Անյունովքն Աթրահամ եւ Անանիա եւ Աղարիա եւ Միսայէղ եւ Աղիա եւ այլք բազումք, զորոց զգործս կամ զանուանս հրաժարեմք արկանել ի թիւ հայեցեալ յերկարութիւնն: Որպէս զի եւ որք յառաջն եղեն եւ առանց բանին կեանս կեցին, անպիտանք էին եւ թշնամիք Քրիստոսի եւ սպանողք այնոցիկ՝ որք բանիւն կէին: Այլ որք բանիւն կեցին եւ կեան՝ քրիստոնեայք են՝ եւ աներկիւղք եւ անխուովք: Բայց թէ էր աղաղաւ զօրութեամբ Բանին ըստ խորհրդոյ Աստուծոյ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն՝ ի կուսէն մարդ ծնաւ եւ Յիսուս անուանեցաւ, եւ ի խաչ ելեալ մեռաւ եւ յարեաւ եւ յերկինս վերացաւ, զայն՝ որ հանձարեղն է կարէ առնուլ ի միտ յայնչափ բանիցն ասացելոց: Այլ մեք, քանզի չեն ինչ կարեւոր ցոյցք յայտնութեան իրացդ, առ ընծայութիւն առաւել կարեւորացն մատիցուք:

ԽԻ.

Այլ արդ եթէ արդարեւ աւերելոց էր երկիրն Հրէաստանի, լուարուք բանիցն որ ի մարգարէական Հոգւոյ անտի ասացան: Այլ ասին բանքն իբրեւ յերեսաց ժողովուրդն՝ որ ընդ անցս իրացն զարմացեալ են, եւ են այսպիսի ինչ. Սիմօն եղեւ աւերակ, իբրեւ զանապատ եղեւ Արուսաղէմ: Յանէծս մասնեցաւ տունն սրբութեան մերոյ. եւ փառքն՝ զոր օրհնեցին հարքն մեր՝ եղեն հրձիգ. եւ ամենայն փառաւորութիւն նորա կործանեցաւ: Այլ ի վերայ ամենայնի այսորիկ անասա Տէր եւ լռեցեր, եւ խոնարհ արարեր զմեզ մինչեւ յոյժ¹: Այլ եթէ յաւեր դարձաւ Արու-

1 Ես. ԿԳ.

սաղէմ՝ որպէս յառաջագոյն ասացաւ, այնմ հաւանեալ իսկ իցէք: Իսկ վասն անապատանալոյ նորա՝ ոչ ումեք ի նոցանէ իշխել մտանել բնակել ի նմա՝ այն ասացեալ է Ասայեաւ մարգարէիւ այսպէս. Արկիր նոցա աւերակ: զաշխարհն նոցա առաջն նոցա օտարք կերիցեն. եւ մի որ իցէ ի նոցանէ որ բնակիցէ ի նմա¹: Այլ եթէ պահպանութիւն եղաւ ի ձէն՝ զի մի որ գտցի ի նմա եւ այնմ քաջ իսկ զիտակ էք թէ ի վերայ առն հրէի որ եմուտ անդր եւ ըմբռնեցաւ, մահու վճիռ սահմանեալ է:

ԽԲ.

Եթէ եւ զցաւս բժշկեսցէ եւ մեռեալս յարուցէ Քրիստոսն մեր, մարգարէութեանն ասացեալ է. զբանն իսկ լուարուք, որ այսպիսի ինչ են. Ի հասանել նորա վազեցէ կաղն իբրեւ զեղջերու, եւ պարզ լեցի լեզու ծանրախօսաց. կոյրք տեսցեն եւ բորոտք սրբեցին եւ մեռեալք յարիցեն եւ շրջեցին²: Այլ զի զայս ամենայն արար, ի գործոց անտի որ առ Պիղատոսիւ Պոնտացւով զրեցան, կարող էք ուսանել: Այլ թէ զինք կանխաւ յուշ արար մարգարէական Հոգին թէ մեռանելոց է նա հանդերձ մարդկամբն ի նա յուսացելովք՝ լուարուք ասացելոցն Ասայեաւ, եւ են այսպէս. Տեսէք զինք կորեաւ արդարն, եւ չիք որ որ անսայ սրտիւ. եւ արք արդարք բառնան եւ ոչ որ հայի. յերեսաց անիրաւութեան բառնայ արդարն եւ եղեցի խաղաղութեամբ զերեզման նորա, բարձաւ նա ի միջոյ³:

ԽԾ.

Այլ դարձեալ թէ որպէս նովին Ասայեաւ ասացաւ՝ զի որ ոչն ակն ունէին ի նա ժողովուրդք հե-

1 Ես. Ա. Եր. Ծ: 2 Ես. ԼԵ:

3 Ես. ԾԷ:

Թանոսաց՝ երկիր պագցեն նմա. եւ Հրեայք որ հա-
նապաղն սպասէին ոչ ծանեան զնա յորժամ եկն:
Ասացան բանքն որպէս յերեսաց նորին իսկ Վրիստոսի
եւ այսպիսի ինչ են. Յայտնի եղէ այնոցիկ՝ որ զինէն
ոչ հարցանէին, գտայ այնոցիկ՝ որ զինն ոչ խնդրէին.
ասացի, աւասիկ եմ, ցազգն ցայն՝ որ զանուն իմ ոչ
կարդացին: Զգեցի զձեռն իմ առ ժողովուրդն ան-
հաւան եւ հակառակող, որ գնային զճանապարհ որ
ոչ էր բարւոք, այլ զհետ մեղացն իւրեանց, ժողո-
վուրդս այս որ բարկացուցանէր զես¹: Օ՛ի Հրեայք՝
որ զմարգարէութիւնսն ունէին եւ ցանկ ակն ունէին
զալստեան Վրիստոսի՝ անծանօթ եղին ի նմանէ. եւ
ոչ այսչափ միայն¹ այլ եւ սպանին եւս: Եւ որք ի
հեթանոսաց անտի էին, որոց չէր ինչ զՎրիստոսէ
լուեալ՝ մինչ չեւ ելեալ առաքելոց նորա յԱրուսա-
ղեմէ եւ զնմանէ պատմեալ եւ զմարգարէութիւնսն
աւանդեալ, լցան ուրախութեամբ եւ հաւատովք,
եւ հրաժարեցան ի կռոց անտի եւ անձինն Աստու-
ծոյ Վրիստոսիւ զանձինս նուիրեցին: Եւ զի կան-
խաւ ծանուցան բանք ամբաստանութեանն զայնցանէ՝
որ զՎրիստոսէ խոստովան լինիցին եւ աղէտք այնո-
ցիկ՝ որ խօսիցինն զնմանէ չարութեամբ եւ ասեն թէ
զնախնեաց ինչ սովորութիւնս լաւ է ունել ի հա-
տի, լուարուք ասացելոցն համառօտիւք Ասայեաւ.
Սայ ձեզ՝ որ ասէք զքաղցր դառն եւ դդառն
քաղցր²:

Ժ.

Եւ զի վասն մեր մարդ եղեւ, չարչարել եւ նա-
խատել յանձին կալաւ եւ միւսանգամ գալոց է փա-
ռօք, լուարուք բանից մարգարէութեանցն՝ որ զողին

իրաց, եւ այսպիսի ինչ են. Փոխանակ զի ի մահ
մատնեցաւ անձն նորա եւ ընդ անօրէնս համարեցաւ,
եւ նա զմեզս բազմաց վերացոյց եւ զանօրէնս հաշտե-
ցոյց¹: Ահաւարիկ ի միտ առցէ մանուկ իմ, վերասցի
եւ բարձրացի եւ փառաւորեսցի յոյժ: Օ՛ր օրինակ
զարմասցին բազումք ի վերայ քո, այնպէս անշքեսցի
տեսիլ քո ի մարդկանէ եւ փառք քո յորդոց մարդ-
կանէ: Այնպէս զարմասցին ազգք բազումք ի վերայ
քո եւ կարկեսցեն Թադաւորք զքերանս իւրեանց: Օ՛ի
որոց ոչ պատմեցաւ վասն նորա՝ տեսցեն եւ որոց չի-
ցէ լուեալ՝ ի միտ առցեն: Տէր ո՞ հաւատաց լոյ մե-
րում եւ բազուկ Տեառն ո՞ւմ յայտնեցաւ: Պատմե-
ցաք առաջի նորա իբրեւ զմանուկ, իբրեւ զարմատ ի
ծարաւուտ երկրէ. ոչ գոյր նորա տեսիլ եւ ոչ փառք.
տեսաք մեք զնա եւ ոչ գոյր նորա տեսիլ եւ ոչ գե-
ղեցկութիւն. այլ տեսիլ նորա անարգ, նուաղեալ
քան զամենայն որդւոց մարդկան: Այր մի ի հարուածս
եւ դիտէ համբերել ցաւոց. զի դարձուցեալ զերեսս
իւր անարդեցաւ եւ ոչինչ համարեցաւ: Այս զմեզս
մեք բառնայ եւ վասն մեր չարչարի եւ մեք համարե-
ցաք զնա ի ցաւս եւ ի հարուածս եւ ի չարչարանս:
Բայց նա վերաւորեցաւ վասն մեղաց մերոց եւ պատ-
ժեցաւ վասն մերոց անօրէնութեանց. խրատ խաղա-
ղութեան մերոյ ի նմա եւ նորա վերօքն բժշկեցաք:
Ամենեքեան իբրեւ ոչխարք մոլորեալք, այր ի ճանա-
պարհի իւրում մոլորեցաւ, եւ Տէր մատնեաց զնա
առ մեզս եւ նա առ վշտին ոչ բանայ զքերանս իւր:
Իբրեւ ոչխար ի սպանի վարեցաւ, իբրեւ որոջ՝ որ ա-
ռաջի կտրչի անմռունչ կայ, այնպէս ոչ բանայ զքե-
րան իւր: Առ խոնարհութեան նորա դատաստան նո-
րա բարձաւ²: Եւ արդ յետ ի խաչն ելանելոյ նորա,

նա եւ ծանօթք նորա ամենեքեան ի բաց կացին ի նրմանէ եւ յուրաստ եղեն. եւ ապա յորժամ յարեան ի մեռելոց եւ երեւեցաւ նոցա եւ ուսոյց ընթեռնուլ զմարգարէութիւնս, յորս կանխաւ պատմէր թէ այս ամենայն կատարեսցի, տեսին զվերանալ նորա յերկինս եւ հաւատացին, եւ զգորութիւն որ յերկնուստն առաքեցաւ ի նմանէ, ընկալան եւ գնացին առ ամենայն ազգ մարդկան, ուսուցին զայդ ամենայն եւ առ նուանեալ կոչեցան Առաքեալք:

ԺԱ.

Եւ զի նշանակիցէ մեզ Հոգին մարգարէական եթէ որ կրեացն զայսոսիկ՝ չէ մարթ պատմել զազգաւորս՝ նորա եւ թագաւորէ ի վերայ թշնամեաց իւրոց, ասէ այսպէս. Օգոհատոհ՝ նորա ո՞ պատմեսցէ. զի բառնան յերկրէ կեանք նորա. յանօրէնութեանց նոցա ի մահ վարեցաւ: Եւ տաց զչարս փոխանակ գերեզմանի նորա եւ զմեծամեծս փոխանակ մահու նորա. զի անօրէնութիւն ոչ գործեաց, եւ ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա. եւ Տէր կամի սրբել զնա ի վերայ անտի: Եթէ տաջիք զվասն մեղացն, անձինք ձեր տեսցեն զգաւակ երկայնակեաց. եւ կամի Տէր բառնալ ի ցաւոց զանձն նորա. եւ ցուցանել նմա լոյս եւ ստեղծուլ իմաստութեամբ. արդարացուցանել զարդարն՝ որ մտադիւրն ծառայեաց բազմաց եւ զմեղս մեր նա վերացուցէ: Վասն այնորիկ նա ժառանգեացէ զբազումս եւ զաւար հզօրաց բաշխեսցէ. փոխանակ զի ի մահ մատնեցաւ անձն նորա եւ ընդ անօրէնս համարեցաւ. եւ նա զմեղս բազմաց վերացոյց եւ վասն անօրէնութեանց նոցա մատնեցաւ¹: Եւ զի յերկինս ելանելոց էր, լուարուք որպէս յառա-

¹ Ես. ԾԳ:

ջազցն պատմեցաւ, եւ ասացաւ այսպէս. Համբարձէք զգորունս երկնից ի վեր. համբարձցին եւ մոցէ թագաւոր փառաց: Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց. Տէր հզօր եւ Տէր կարող¹: Եւ թէ զեւրդ յերկնից դալոց է փառօք՝ լուարուք զոր ինչ զայսմանէ ասէ Արեւիա² մարգարէ. Ահա իրեւ Արդի մարդոց գայ ի վերայ ամսպոց երկնից եւ հրեշտակք նորա ընդ նմա:

ԺԲ.

Եւ արդ վասն զի զամենայնէ՝ որ վաղն եղեն եւ կատարեցան, ցուցաք եթէ մինչ չեւ լեալ էին՝ յառաջագոյն ի մարգարէիցն քարոզեցան, հարկ է եւ այնց եւս մարգարէութեանց՝ որք տակաւին կատարելոց են, հաւատալ եթէ ամենայն իրօք առցեն կատարումն: Օ՛ի զոր օրինակ որ ինչ եղեն յառաջագոյն քարոզեցաւ, այլ կաց մնաց անծանօթ, ըստ նմին եւ հանդերձեալքն՝ թէպէտ եւ կալ կայցեն անծանօթք եւ չհաւատայցէ, եւս ոք ի նոսա, սակայն կատարեսցին եւ ելցեն ի դուռս: Օ՛ի երկուս դարուստս քարոզեցին զնմանէ մարգարէքն. զմին՝ որ արդէն իսկ եղեւ իրեւ զայր անարգ եւ ի չարչարանս, զերկրորդն՝ փառօք յերկնից եկեալ հանդերձ իւրով հրեշտակական զօրու, յորժամ եւ զմարմինս յարուցէ զամենայն մարդկան՝ որ եղին եւ կացին, եւ զարժանաւորացն զգեցուցէ անեղծութեամբ, եւ զանարժանիցն՝ մշարնջեաւոր զգայութեամբ՝ խառն ընդ չար դեւս ի յաւիտենական հօւրն յուղարկեսցէ: Եւ թէ որպէս այս եւս մարգարէացաւ թէ լինի՝ յայտ արասցուք. ասացաւ իսկ Ազնկիէզիւ մարգարէիւ այսպէս. Մերձեցցին յօղք առ յօղս, ոսկր առ ոսկր եւ մարմինք ի վերայ նո-

¹ Սղ. ԻԳ:

² Ոչ երեմ. այլ Դան. Ի:

յա ձգեսցին¹։ Եւ ամենայն ծունր կրկնեսցի Տեառն եւ ամենայն լեզու խոստովան լիցի նմա²։ Եւ զի յորպիսի զգայութեան եւ ի պատժի լիցին ամբարիշտք, լուսուք նոյնպէս որ ինչ զայսց իրաց կայ ասացեալ։ Որքն նոցա ոչ վախճանեսցի եւ հուր նոցա ոչ շնջի, եւ յայնժամ ստրջասցին՝ յորժամ օգուտ ինչ ոչ իցէ³։ Եւ թէ զինչ ինչ ասիցեն եւ գործիցեն ժողովուրդք Հրէիցն՝ յորժամ տեսանիցենն զնա եկեալ փառօք, Օգբարեաւ մարգարէիւ կանխաւ ասացաւ այսպէս։ Հրաման տաց չորից հոգմոց զի ժողովեսցեն զմանկունս ցրուեալս։ Հրաման տաց հիւսւոյ ածել եւ հարաւոյ զի մի հակառակեսցի։ եւ յայնժամ յԱրուսաղէմ եղիցի կոծ մեծ, ոչ կոծ բերանոց կամ շրթանց, այլ կոծ սրտի։ եւ ոչ պատառեսցեն զհանդերձս իւրեանց, այլ զմիտս։ եւ կոծեսցին ազգք առ ազգս, եւ յայնժամ հայեսցին յոր խոցեցինն, եւ ասացեն։ Օ՜մէ՞ մոլորեցուցեր զմեզ Տէր ի ճանապարհաց քոց։ եւ փառքն՝ զոր օրհնեցին հարքն մեր՝ դարձան ի նախատինս⁴։

ԺԳ.

Բազում ինչ եւ այլ մարգարէութիւնս ունէաք յառաջ բերել, սակայն աստէն իսկ հանգուցուք։ քանզի համարիմք թէ բաւական իցէ եւ այս ամենայն հաւանեցուցանել զայնոսիկ՝ որոց լսելիք իցեն առ ի լսել եւ ի միտ առնուլ եւ կարծեմք եթէ մարթ է նոցա խելամուռ լինել զի ոչ եթէ մեք հանդոյն նոյնն՝ որ առասպելս զանուանեալ որդւոյն Վիայ կարկատիցեն, ասիցեմք եւեթ եւ ցուցանել ինչ չկարիցեմք։ Օ՜ի որով բանիւ հնար էր մեզ մարդոյ ի խաչ ելելոյ

1 Եղեկ. ԼԷ.
2 Ես. ԽԵ.

3 Ես. ԿԶ.
4 Ես. ԿԳ. ԿԴ.

հաւատալ եթէ անծինն Աստուծոյ անդրանիկ է եւ նա է՝ որ առնիցէ զդատաստան զհամօրէն մարդկեղէն ազգի, եթէ ոչ՝ մինչ չեւ եկեալ էր նորա իբրեւ զմարդ, վիայութիւնս յանդիման ունէաք՝ որք զնմանէն քարողեն եւ տեսանէաք նոյնպէս ի գլուխ ելեալ. զերկրին Հրէից զաւերն եւ զայնոսիկ որք յամենայն ազգէ մարդկան հաւատացին վարդապետութեամբ առաքելոց նորա եւ զհին սովորութիւնսն յորս մոլորեալք շրջէին խոտեալ անարգեցին ի մեզ իսկ հայեցեալ եւ տեսեալ՝ զի բազմագոյնք եւ լաւագոյնք են որ ի հեթանոսաց քրիստոնէայքն քան որ ի Հրէիցն եւ ի Համրտացւոց։ Օ՜ի այլ ամենայն ազգք մարդկան՝ ի մարգարէականն Հոգւոյ հեթանոսք անուանեալ կոչին, եւ Հրէիցն ցեղն եւ Սամարացւոցն՝ Խարայեղ եւ տուն Յակովբայ յորջորջի։ Եւ թէ որպէս կանխեաց ասաց մարգարէութիւնն՝ եթէ յոլովագոյնք ի հեթանոսաց հաւատացեն քան ի Հրէից եւ ի Սամարացւոց, զմարգարէութիւնսն յանդիման կացուցուք, եւ են այսպէս։ Ուրախ լեր ամուլ որ ոչ ծնանէիր. գոչեա եւ աղաղակեա, որ ոչդ երկնէիր. զի բազում են որդիք սկնդկիդ առաւել քան զարամբոյն¹։ Օ՜ի սկնդուկ էին ամենայն հեթանոսք յԱստուծոյ ճշմարտէ, ոչք զձեռագործան պաշտէին։ Բայց Հրեայք եւ Համրիտք՝ որ ունէին զբանն Աստուծոյ որ ի ձեռն մարգարէիցն աւանդեցաւ նոցա եւ Վրիստոսի ակն ունէին հանապաղ, իբրեւ եկն նա ոչ ծանեան զնա, բայց միայն ի սակաւուց ումանց՝ զորոց յառաջագոյն ասաց սուրբ Հոգին մարգարէական Ասայեաւ եթէ ապրելոց են։ Եւ խօսեցաւ իբրեւ յերեսաց նոցա. Եթէ ոչ Տեառն թողեալ էր մեզ զաւակ, իբրեւ զՊողոմ լինէաք եւ զՌոմոյայ նմանէաք²։ Օ՜ի զՊողոմայ եւ զՌոմոյայ՝ եւ

1 Ես. ԾԴ.

2 Ես. Ա.

Թէ քաղաքք ինչ մարդկան տմբարշտաց էին, պատմէ Մովսէս. զորս հրով եւ ծծմբով հրձիգ արար Աստուած եւ ոչ ոք ի նոսա ապրեցաւ, բայց օտար ոք Վաղդէացի յազգէ՝ որում անուն Ղովտ. ընդ նմին զերծան եւ նորին դատերք. եւ զենաւ աշխարհն նոցա՝ որ աւերեալ եւ այրեալն է եւ ամուլ կայ, որ կամիցինն կարող են տեսնել: Բայց Թէ զխարդ յառաջագոյն իսկ ճշմարտագոյնք եւ հաւատարիմք առաւել ծանուցան որ ի հեթանոսաց անտի էին՝ բերցուք ի մէջ զասացեալն Ասայեաւ մարգարէիւ եւ ասէ այսպէս. Խորայեղանթլիատ է սրտիւք եւ հեթաւնոք անթլիատ են մարմնով¹: Աւարդ այս ամենայն՝ զոր անէք, կարիցեն յաւելուլ բանիւ հաւանութիւնս եւ հաւատս այնոցիկ՝ որ զճշմարտութիւն սիրեն, ոչ ի կարծիս դատին եւ ոչ կարեաց ինչ ծառայեն:

ԺԴ.

Որ զառասպելարկութիւնս ճարտարացն աւանդիցեն, ոչ ուրեք զհանդէս իրացն մատուցանեն մանկըտոյ՝ որ ուսանին: Թէ այն ամենայն վասն պատրուոյ եւ խոտորեցուցանելոյ զմարդիկ ասացաւ զիւացն չարաց ազդեցութեամբ, ցուցցուք: Վանզի լուեալ եւ Թէ ի մարգարէից քարոզի գալուստն Վրիստոսի եւ զի պատժեցին հրով ամպարիշտք ի մարդկանէ՝ իմացան ասել Թէ բաղում որդիք իցեն Վիայ, կարծեալ այսպէս Թէ զմարդիկ կարիցեն հաւանեցուցանել՝ զերան Վրիստոսի այնպիսի ինչ համարել որպիսի ինչ ի ճարտարացն առասպելք պատմիցին: Աւ այս ամենայն պատմեցաւ ի Յունաց միջն եւ յամենայն ազգս՝ զորոց լսէին քարոզեալ ի մարգարէից անտի Թէ հաւատալոց են ի Վրիստոս: Բայց զայն իսկ ցուցցուք Թէ

լուեալ նոցա զմարգարէիցն զանս, չնղին հաւատեալ խելամուտ, այլ իրեւ զմոլորեալս մաօք զմերոյ Վրիստոսի իրս նմանութեամբ յաւաջ բերին: Աւ արդ Մովսէս մարգարէ՝ զորմէ վերագոյն ասացաք, երկացոյն էր քան զամենայն մատենագիրս. սա՝ զոր օրինակ կանխաւ նշանակեցաւ, մարգարէացաւ այսպէս. Ոչ պակասեցէ իշխան ի Յուդայ եւ մի պետ յերանաց նորա մինչեւ եկեսցէ նա՝ որում կայն եւ մնայ, եւ նա է անկալութիւն հեթանոսաց: Ասպեսցէ զորթոյ զյաւանակ իւր, լուսնցի արեամբ խաղողոյ զհանդերձս իւր¹: Աւ արդ լուեալ զիւաց զմարգարէական բանադ, զՎիտիսեայ ասացին եթէ Վիայ որդի է եւ հնարաւ զիւտ որթոյ ուսուցին եւ զգինի ի խորհուրդս նորա պատշաճին, եւ իրեւ յօշ յօշ պատառեցաւ՝ ասկա, ասեն, վերացաւ յերկինս: Աւ քանզի Մովսիսի մարգարէութիւնն ոչ յայանապէս նշանակէր Թէ Աստուծոյ Որդի է որ գալոցն է, եւ Թէ որ ի վերայ յովանակին նստի՝ կացցէ մնացէ յերկրի եթէ յերկինս է վերանալոց, եւ զի յովանակն անուն եւ զիւոյ զմարդիկ եւ զերիւարի նշանակել մարթեր, չլիտէին եթէ իշոյն յովանակի եթէ երկվարին հեծելութիւն նշանակ է դալստեանն, եւ կամ Թէ Որդի Աստուծոյ իցէ, որպէս ասացաքն, եթէ մարդոյ, յայն սակս զՎեղդերոփոնտեայ՝ զմարդոյ ի մարդկանէ ծնելոյ՝ ասացին յերկինս ելեալ հեծեալ ի Պեգասոսն ձի: Աւ զի լուան ասել յայլմէ մարգարէէ յԱսայեայ եթէ ի կուսէն ծնանիցի եւ իւրովն յերկինս վերանայցէ, հնարեցան զնոյն զՊերսեայ ասել: Աւ իրեւ զիտացին զի ի մարգարէութիւնս կայ՝ որպէս վերագոյն զերեցաւ, Թէ Հօր իրեւ սկայ յընթանալ զճանապարհ, զՀերակղեայ ասացին Թէ հօր էր եւ յաճեալ շրջեալ ընդ ամենայն

երկիր, եւ զի ուսան գարձեալ ի մարգարէութեանցն եթէ բժշկէ նա զամենայն ախտս եւ զմեռեալս յառաջէ, զԱսկղեպիոս ի մէջ մատուցին:

ԺԵ.

Այլ ոչ ուրեք ի վերայ միոյ ուրուք յայնցանէ՝ որ Վիայ որդիք անուանեցան, զխաչելոյն նմանութիւն հնարեցան, զի չանկաւ իսկ այն ի միտս նոցա. քանզի առաիօք եւ նշանաիօք եւեթ, որպէս վերադոյնն յայտ արարաք, խօսեցան զայնմանէ զոր խօսեցանն. այն որպէս կանխաւ ասէր մարգարէն, նշանակ մեծ զօրութեան եւ իշխանութեան նորա էր, որպէս եւ յայնցանէ՝ որ ընդ տեսլեամբ անկանիցին, ցուցանի: Ածջեք զմտաւ զամենայն՝ որ ինչ յաշխարհի է, միթէ առանց այսց կերպարանաց վճարի՞ ինչ կամ մարթիցի՞ ունեւ հաղորդութիւն ի միջի: Օձով չէ հնար հատանել անցանել եթէ ոչ ձողն՝ որ առաքաստն կոչի¹, ողջ ի նաւին կայցէ, եւ երկիր ոչ հերկի առանց սորա, եւ որ փորենն գործ ինչ չվճարիցեն, եւ ոչ ձեռագէտք եթէ ոչ գործեօք՝ որ զսոյն կերպարանս ունիցին: Եւ մարդոյն իսկ կերպարանք ոչ այլով իւրիք յանասուն կենդանեացն որոշելի, բայց միայն՝ զի կանգուն կայ եւ զձեռան տարածանէ, եւ յերեսն զունդունան ունի բացագոյն ի ճակատուէն, ընդ որ տայ եւ առնու շունչ՝ շնչաւորն: Այլ ոչ ինչ այլ ինչ այն ամենայն յայտ առնէ բայց զխաչին կերպարանս եւ մարգարէին ասացաւ այսպէս. Հոգի առաջի երեսաց մերոց Տէր Քրիստոս²: Եւ ձեր իսկ զրօշքն եւ յաղթութեանցն նշանք զայսց կերպարանաց զօրութեանէ յայտ առնեն, որովք միշտն ելանէք ի հրապարակ, թէպէտ եւ ոչ

¹ Այսինքն՝ կայմն որ ձողին հանդերձ ի կողմանէ՝ զխաչին ձեւ կազմէ:
² եբ. Ողբ. Դ:

խորհրդով ինչ զայդ առնիցէք: Եւ եւ զձերոց վախճանելոց ինքնակալացն զպատկերսն նովին կերպարանօք նուիրէք եւ աստուածս անուանէք զնոսա արձանաւ գրովք: — Եւ արդ՝ քանզի այսպէս բանիւ եւ երեւելի կերպարանօքն՝ ըստ մերում կարի յորդորեցաք զձեզ, թէպէտ եւ դուք չհաւատացէք, սակայն զիտեմք զի անպարտք իցեմք յայսմ հետէ. զի որ ի մէջ կուսէ ինչ էր, այն եղեւ եւ կատարեցաւ:

ԺԶ.

Չհամարեցան շատ եւ բաւական զեւքն չարք մինչ չեւ Քրիստոսի յայանեալ՝ զՎիայ որդւոցն անուանելոց զճննդոցն ճառս ի ներքս մուծանել. յետ նորին երեւելոյ եւ ընդ մարդկան լինելոյ, որպէս ինչ ի մարգարէիցն քարոզութեանց ուսան՝ եթէ յամենայն ազգէ մարդկան հաւատասցեն եւ նմին ակն կալցին, դարձեալ՝ որպէս ասացաք, զայլս ի մէջ ածեալ կացուցին, զՍիմնի եւ զՄենանդրոս ի Համրացւոց աշխարհէն, որք մոգութեամբ արարին զօրութիւնս, զբազումս ի պատիրս արկին եւ արդ իսկ պատրանօք ըմբռնեալ ունին: Օ՛ի եւ առ ձեզ իսկ, որպէս յառաջագոյնն ասացաք, յարքունիսն ի Հռովմա առ Աղլադեաւ կայսերք զայր հասանէր Սիմնի եւ զՄենանդրոսն նուիրական եւ զժողովուրդ Հռովմայեցւոցն այնչափ յապուշ դարձուցանէր զի եւ առ աստուածս զնա համարել եւ պատկերս նմին իբրեւ այլոցն դից որ ի ձէնջ պատուին, կանգնել: Ուստի աղաչեմք զնուիրական ծերակոյտդ եւ զժողովուրդ ձեր տեղեակ առնել այսց պաղատանաց մերոց, զի եթէ դք ի նորա վարդապետութենէն ըմբռնեալ իցէ, զճմարիսն ուսեալ ի մոլորութենէն խորշել մարթացի, եւ զպատկերն եթէ կամք իցեն, կործանեսջիք:

ԺԻ.

Այլ եւ զայն իմն չկարեն հաւանեցուցանել դեւք չարք՝ թէ չկը հուր ի պատիժս ամպարշտաց. զոր օրինակ եւ ոչ թագուցանել զՔրիստոսի գալուստն զօրեցին. սակայն զայն միայն մարթին վճարել՝ զի որ անբանութեամբն կեանս կեցեն եւ լին կարեօք ի վատթար բարոյս անանիցին եւ զկարծիս սիրեն, սպանանիցեն զմեզ եւ ատիցեն. զորս մեք ոչ միայն չատեամք, այլ եւ որչափ հնար է, ողորմիմք ի նոսա եւ ի դարձ ուղղութեան հաւանեցուցանել կամիմք։ Զի ոչ զանգիտեմք ի մահուանէ, այնու՝ զի յայտ է եթէ սպարէն ցապար մեռանիմք. եւ ոչ նոր ինչ պատահարք պատահեն, այլ ամենայն ինչ կայ մնայ նոյն եւ եթէ յազիցին որ վայելենն ի նոսին ամ մի միայն, պարտ եւ պատշաճ է այնպիսեացն մերոց ուսմանց միտ դնել եւ զնոցին զհետ երթալ՝ զի զմշտնջնաւորն եւ զանչարչարական եւ զանկարօտ կեանան ունիցին։ Ապա եթէ չհաւատացեն լինել իմիք յետ մահու, այլ յանդգայութիւն անկանել որոց մեռանիցին՝ կարծիցեն, ի վշտաց աստեացս եւ ի պարտուց զմեզ ապրեցուցեալ՝ երախտիս մեզ առնեն, սակայն զանձինս վատաբարոյս եւ ամարդիւս ցուցանեն եթէ զկարծեաց եւեթ զհետ երթան. զի ոչ եթէ առ ազատելոյ ինչ զմեզ սպանանիցեն, այլ զի յարեւէ եւ ի քաղցր կենաց վերսկեցուցանիցեն։

ԺԲ.

Եւ զՄարկիոյն Պոնտացի, որպէս յառաջագոյն ասացաք, ի մէջ արկին դեւքն չարք. որ արդ իսկ ուրանալ զարարին երկնաւորաց եւ երկրաւորաց ամենեցուն զԱստուած եւ զՔրիստոս՝ զնորին որդի, զոր-

մէ յառաջագոյն մարդարէքն քարոզեցին, ուսուցանէ, եւ զայլ ոմն աւետարանէ աստուած արտաքոյ քան զամենայնի յօրինիչն եւ զկազմիչ, նոյնպէս եւ այլ Որդի։ Սմին հաւատացեալ բազմաց իբրեւ այն թէ նա միայն զճշմարտութիւն զիտիցէ, ծաղր առնեն զմեք առանց ամենեւին ընծայութիւնս վասն բանիցն իւրեանց ունելոյ. այլ անմատութեամբ իբրեւ զգառինս, որ ի գայլոյ յափշտակիցին, լինին յորս ամբարիշտ վարդապետութեանց եւ դիւաց, զի ոչ վասն այլ ինչ իրիք ճշնին որ դեւքն անուանին, բայց զի զմարդիկ յարարէն Աստուծոյ եւ ի նորին Միածնէն ի Քրիստոսէ խոտորեցուցեն. եւ զայնոսիկ՝ որ յերկրէ զանձինս անջատել չկարեն, ընդ երկրաւորս եւ ընդ ձեռագործս բեւեռեցին եւ բեւեռեն. եւ զնոսա՝ որ ի նկատութիւն աստուածեղէն իրաց նկրտիցին՝ ի խաբէութիւն անեն, եւ զայնոսիկ՝ որ խորհուրդս զգաստութեան եւ սրբութեան եւ վարս առանց կարեաց չունին, յամպարշտութիւն կործանեն։

ԺԳ.

Եւ զի ուսանիցիք եթէ ի մերոց վարդապետաց (զբանէն ասեմք որ ի ձեռն մարգարէիցն տուաւ) առեալ Պղատովի ասիցէ եթէ զնիւթն անկերպարան փոխեաց Աստուած եւ արար զաշխարհ, լուարուք զասացեալն բան առ բան ի ձեռն Մովսիսի՝ առաջնոյ մարգարէի յառաջագոյն յիշատակելոյ, որ երիցագոյն էր քան զՅուսանցն մատենագիրս. յոյր ձեռն նշանակեաց Հոգին մարգարէական թէ զնորդ ի սկզբանէ եւ յորոց յօրինեալ կազմեաց Աստուած զաշխարհ. եւ ասէ այսպէս. Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր. եւ երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ եւ խաւար ի վերայ անդնդոց. եւ Հոգի Աստուծոյ

ընթեր ի վերայ ջուրց եւ ասէ Աստուած. Եղեցի լոյս եւ եղեւ լոյս¹. որպէս զի բանին Աստուծոյ՝ յիրաց որ առաջի կային, զորոց Մովսիսին յայտ արարաւ, եկաց աշխարհ ամենայն. զայս եւ Պղատովնն եւ որ հանդոյն նմին ճառիցեն եւ մեք ուսաք, եւ ձեզ մարթ է հաւանել. եւ որ Երեմ² կոչի ի ճարտարաց, զի տեմք զի նախ ի Մովսիսէ ասացաւ:

Կ.

Եւ որ ի Պղատովնէ ի Տիմէին կայ բարոյախօսեալ զԱստուծոյ Որդւոյն, զի ասէ Վէացոյց³ զնա յաշխարհի, զայն ի Մովսիսէ առեալ ըստ նմին խօսի: Վանդի ի Մովսիսի գիրսն գրեալ է՝ թէ յորժամ ելանէին յԵգիպտոսէ Խարայեղացիքն եւ ընթին յանապատին, զիմեցին ի վերայ նոցա գազանք թունաւորք, իժք եւ քարք եւ ամենայն աղգք օձից, որ կոտորէին զժողովուրդն. եւ ըստ խորհրդոյ եւ ազգեցութեան յԱստուծոյ լինելոյ, առնոյր Մովսէս աղինձ եւ առնէր զնշան խաչին եւ եդեալ ի վերայ տապանակին սրբոյ՝ ասէր ցժողովուրդն. Յորժամ հայիցիք ընդ այս նշան եւ հաւատացեք, նովն կեցցեք⁴: Իբրեւ այն եղեւ, զրէ եթէ սատակեցան օձքն, եւ ժողովուրդեանն, ասէ, այնպէս զերծանել ի մահուանէ: Ընթերցեալ Պղատովնի եւ ոչ քաջ ի վերայ հասեալ եւ ոչ զմտաւ ածեալ եթէ խաչի նշանն էր նշանն, համարեցաւ եթէ Վէի նշան իցէ եւ այնպէս զՕօրութենէն որ յետ

1 Ծն. Ա.

2 Ερεβος, Erebus. Նշանակէ բանն այս զխաւար զժոխոց առ բանաստեղծս. Հոմ. Ողիւս. ԺԱ. 37. Վերջ. Մշակ. Գ. 471. Այն արկէ աստ Յուստինոս զբանէն Մովսիսի ԲԵՐՍՆՆ ի նշանակէ երեկոյ.

անդ ուր ասէ. ԲԵՐՍՆՆ ի նշանակէ երեկոյ.

Եւ եղեւ երեկոյ եւ եղեւ վաղորդայն. Ծն. Ա. 4.

3 Εξίασε, decussavit, այսինքն՝ արար ի ձեւ X (Բ. +.) գրոց Յունաց, կամ X (տասն) թուոյ Հռոմայեցւոց. — Բռնագրօսէ Յուստինոս զբանս Պղատովնի.

4 Թիւք ԻԱ.

առաջնոյն Աստուծոյ է, ասէր թէ իբրեւ զՎէ նշանեցաւ յաշխարհի: Այլ եւ զերրորդէ ումեքէ ասէ, քանզի որպէս յառաջագոյնն ասացաք, ընթերցաւ ասացեալ ի Մովսիսէ թէ Աստուծոյ Հոգին ի վերայ ջուրցն ընթեր: Օ. ի զերրորդ տեղին Բանին տայ, որ յԱստուծոյն է, զորմէ ասէր թէ իբրեւ զՎէ յաշխարհի նշանեցաւ. իսկ զերրորդն Հոգւոյն տայ՝ զորմէ զրեալ է թէ ի վերայ ջուրցն ընթեր, յորժամ աւիցէ. Իսկ երրորդն զերրորդաւ: Եւ թէ զնարգ զհրօսայրեացսն Մովսիսիւ կանխաւ նշանակեաց Հոգին մարդարեալան, լուսարուք. Եւ ջէ հուր միշտ կենդանի եւ կերիցէ մինչեւ յանդունդսն երբինս¹: Ապա ուրեմն ոչ եթէ մեք ինչ զայլոցն կարծիս առեալ ունիմք, այլ ամենեքին զմերոցն զհետ երթեալ խօսին: Օ. այդ ամենայն առ մեզ մարթ է եւ յայնպիսեացն իսկ լըսել եւ ուսանել, որ զնկարագիրս անգամ զնշանագրացն չզիտիցեն, ի տգիտացն եւ ի խժից բարբառովոյք մօթն իմաստունք են եւ հաւատացեալք, թէպէտ եւ ոմանք համր եւս իցեն եւ տեսեամբ աչաց կոյրք, զի այն իմն մանաւանդ առցի ի միտ թէ ոչ մարդկեղէն ինչ իմաստութեամբ, այլ Աստուծոյ իսկ զօրութեամբ ճառի:

ԿԱ.

Այլ թէ որպէս ընծայիցեմք զանձինս Աստուծոյ Վրիստոսիւ նորոգեալք, պատմեցուք ճշդիւ, զի մի յորժամ զանց զայսու առնիցեմք, համարիցիմք նենդեալ ինչ ի պատմութեան իրացն: Ուր միանգամ հաւանեալ հաւատան եթէ ճշմարտութեամբ են ամենայն բանք վարդապետութեան մերոյ, եւ խոստանան ըստ նմին եւ զվարսն ցուցանել, այն

1 երեւ. Օր. ԼԲ.

պիսեացն ուսուցանեմք աղօթս առնել եւ պահօք պնդութեան խնդրել յԱստուծոյ զքաւութիւն մեղացն առաջնոց, եւ մէք ընդ նոսին կամք յաղօթս եւ պահեմք: Ապա առեալ տանիմք զնոսա ուր ջուրն է եւ նովին իսկ օրինակաւ միւսանգամ ծննդեանն՝ որպէս մէքն ծնաք, ծնանին: Օ՛ի յայնժամ յանուն Աստուծոյ ամենեցունց Հօր եւ Տեառն, եւ Փրկչին մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի եւ Հոգւոյն սրբոյ ջրով մկրտին: Օ՛ի ասաց իսկ Վրիստոս. Եթէ ոչ ծնջիք վերստին, ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից¹: Եթէ անհնարին է անդրէն յորովայն մարցն՝ որոց միանգամ ծնեալ իցէ, մտանել կրկին, այն ամենեցուն յայտ է: Եւ Լսայեաւ մարգարէիւ, որպէս վերագոյն գրեցաք, ասացեալ է եթէ զեարդ ի մեղաց խորշեցին մեղաւորք որ յապաշխարութիւն դառնայցեն. եւ ասացաւ այսպէս. Լուացարուք, սրբեցարուք, ընկեցէք զչարիս ձեր յանձանց ձերոց, ուսարուք զբարիս գործել. դատարարէք որբոյն եւ տուք իրաւունս այրւոյն եւ եկայք եւ խօսեցուք ընդ միմեանս ասէ Տէր. եւ եթէ իցեն մեղք ձեր իբրեւ զձանձախարիթ իբրեւ զձին սպիտակ արարից. եւ եթէ իցեն իբրեւ զորդան կարմիր իբրեւ զսար սուրբ արարից: Ապա թէ ոչ կամիցիք լսել ինձ, սուր կերիցէ զձեզ, քանզի բերան Տեառն խօսեցաւ զայս²: Եւ զհանգամանս իրացն յառաքելոց անտի ուսաք: Որովհետեւ անգիտացեալ զառաջին ծնունդ մեր, ի հարկէ իմն ի խոնաւ սերմանէ ծնողացն առ միմեանս մերձաւորութեամբ ծնաք եւ ի դժնդակ սովորութիւնս եւ ի հրահանգս վատթարութեան սնաք, զի մի որդիք հարկի եւ տգիտութեան կայցեմք եւ մնայցեմք, այլ ընտրութեան եւ գիտութեան, եւ զքաւութիւն մեղաց՝ զոր յառաջա-

1 Յովհ. Գ.

2 Ես. Լ.

դոյն մեղաք, ջրովն ընդունիցիմք, անուանեմք ի վերայ այնորիկ՝ որ ծնանելն կամիցի վերստին եւ ասպաշխարել վասն յանցանաց յանցուցելոց՝ զանուն Աստուծոյ ամենեցունցն Հօր եւ Տեառն: Եւ զայս միայն անուն կարգայ ի վերայ նորա այն՝ որ ի մկրտութիւն ածէ զնա. զի ոչ դք կարող է տալ անուն Աստուծոյ՝ որ անձառն է: Ապա եթէ դք ժպրհեցի ասել թէ հնար է, մոլի այնպիսին զանհնարին մոլութիւն: Եւ անուանեալ կոչի մկրտութիւնն այն՝ լուսաւորութիւն, այնու զի լուսաւոր առնին մտօք ոյք զայնպիսիսն ուսանին: Եւ որ լուսաւորելոցն իցէ՝ յանուն Յիսուսի Վրիստոսի խաչելոյ առ Պոնտացւով Պիղատոսիւ եւ յանուն Հոգւոյն սրբոյ, որ ի ձեռն մարգարէիցն կանխաւ քարոզեաց զամենայն՝ որ ինչ վասն Վրիստոսի է:

ԿԲ.

Եւ զայս եւս մկրտութիւն լուեալ դիւաց՝ մարգարէիւն քարոզեալ, այնպէս յարգարեցին՝ զի ջուր զանձամբք սրսկիցեն որ ի մեհեանս նոցա՝ մտանիցեն եւ կամիցին մերձենալ առ նոսա նուիրօք լմակեաց եւ ճենձերօք, եւ ապա ուրեմն մկրտել իսկ ամենեւին այնոցիկ՝ ոյք ի ներքին կողմանսն երթեալ կամիցին մտանել, ուր նոցին դիւացն պատկերք կանգնեալ կան: Եւ զայն իսկ՝ զի լուծանել զկօշիկսն հրամայեն քուրմքն որոց ի մեհեանս մտանեն եւ այնպէս պաշտօն հարկանել դիւացն, յանցից անտի ուսան գեւք՝ որ ընդ Մովսէս մարգարէ անցին եւ նմին եղեն նմանողք: Վանզի ի ժամանակի իբրեւ ընկալաւ Մովսէս պատուէր երթալ յԱգիւտոս եւ հանել զժողովուրդն Խորայեղն՝ որ անդն կայր, մինչ դեռ հովուէր նա յերկրին Արաբացւոց զնաչինս աներոյ իւրոյ, տեսլեամբ հրոյ ի միջոյ մօրենւոյն խօսեցաւ առ նա Վրիստոսն

մեր եւ ասէ. Եղծ զկօշիկս քո եւ լուր ի մտանել քում¹: Եւ նա յորժամ ելոյծ զկօշիկս իւր եւ մերձեցաւ՝ լուաւ թէ երթալոց է յԱզիպտոս՝ հանել զժողովուրդն Խարայեղացւոց, եւ զօրութիւն մեծ առ նոյր ի Վրիստոսէ որ խօսէրն առ նա ի տեսլան հրոյն. եւ զնացեալ հանէր զժողովուրդն՝ զմեծամեծսն եւ զսքանչելի իրան կատարելով, զորս եթէ կամիցիք ուսանել, ի գրոց նորա հաւաստեալ ուսջիք:

ԿԳ.

Դեռ եւս ուսուցանեն Հրեայք ամենայն եթէ անանուէն Աստուած խօսեցաւ ընդ Մովսիսի: Ուստի եւ Հոգին մարգարէական ի ձեռն մարգարէին Եսայեայ՝ զոր վերագոյն նշանակեցաք, կշտամբէ զնոսա, որպէս վերագոյն զրեցաք եւ ասէ. Ճանեալ եղն զստացիչ իւր եւ էշ զմուր տեառն իւրոյ եւ Խարայեղ զիս ոչ ծանեալ եւ ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ²: Եւ ինքն Յիսուս Վրիստոս՝ յորժամ զՀրեայսն կրշտամբիցէ եթէ չծանեան զինչ Հայր իցէ եւ զինչ Արդի, ասէ. Ոչ որ ճանաչէ զՀայր եթէ ոչ Արդի, եւ ոչ զԱրդի որ ճանաչէ եթէ ոչ Հայր եւ որոց կամիցի Արդին յայտնել³: Եւ Բանն Աստուծոյ՝ է նորին Արդի, որպէս վերագոյն ասացաք. եւ Հրեշտակ եւս կոչի եւ Առաքեալ. զի նա աւետարանէ զոր ինչ պարտ իցէ զիտել եւ առաքի զի ցուցցէ զինչ աւետիքն իցեն, որպէս եւ ինքն Տէրն մեր ասէ. Ար ինձ լսէ, լսէ այնմ որ առաքեացն զիս: Եւ ի Մովսիսի բանիցն նոյն յայտ է, զի կայ ի նոսին այսպէս. Եւ խօսեցաւ Մովսիսի հրեշտակ Աստուծոյ ի բոցոյ հրոյն ի միջոյ մօրենւոյն եւ ասէ. Ես եմ որ էն, Աստուած Աբրահամու, Աստուած Սահակայ, Աստուած Յակոբայ, Աստուած

1 Եւթ. Գ.

2 Ես. Ա.

3 Մով. ԺԱ.

հարցն քոց. էջ յԱզիպտոս եւ հանցեա զժողովուրդ իմ¹: Եւ զմնացեալսն ի նորին գրոցն՝ եթէ կամիցիք, մարթ է ուսանել. զի չէ հնար աստէն իսկ ի սմին գրել զամենայն. այլ այնչափ միայն բանք ի մէջ բերան՝ զի ցուցցի եթէ Արդի Աստուծոյ եւ Առաքեալէ Յիսուս Վրիստոս, որ մինչ Բանն էր՝ մերթ տեսլեամբ հրոյ երեւէր եւ մերթ ի կերպարանս անմարմնոցն եւ այժմ՝ կամօքն Աստուծոյ վասն ազգի մարդկան՝ մարդ եղեալ յանձն առ չարչարել զայն ամենայն՝ զոր անուպայ Հրեայքն նիւթեցին զիւացն ազդեցու թեամբ: Ունին նոքա ի զիրսն Մովսիսի գրեալ մի ըստ միոջէ թէ Խօսեցաւ հրեշտակ Տեառն առ Մովսէս հրով բոցոյ ի միջոյ մօրենւոյն եւ ասէ. Ես եմ որ էն, Աստուած Աբրահամու եւ Աստուած Սահակայ եւ Աստուած Յակոբայ. ասեն թէ զսոյն ամենեցունց Հայրն եւ արարիչ բարբառի: Սակայն եւ Հոգին մարգարէական կշտամբէ զնոսա յորժամ ասիցէ. Եւ Խարայեղ զիս ոչ ծանեալ եւ ժողովուրդ իմ զիս ի միտ ոչ առ². եւ դարձեալ Յիսուս, որպէս յայտ արարաք, իբրեւ ընդ նոսա էր ասէ. Ոչ որ ճանաչէ զՀայր եթէ ոչ Արդի, եւ ոչ զԱրդի եթէ ոչ Հայր եւ որոց Արդին յայտնեցէ³: Եւ արդ Հրեայք՝ որ այսպէս համարէին եթէ ամենեցունց Հայրն ընդ Մովսիսի խօսեցաւ, թէպէտ եւ որ խօսէրն ընդ նմա Արդին էր Աստուծոյ՝ որոյ եւ Հրեշտակ եւ Առաքեալ իսկ կոչեցեալ է, յիրաւի կշտամբին ի մարգարէականն Հոգւոյ եւ ի նմին իսկ ի Վրիստոսէ, եթէ ոչ զՀայր եւ ոչ զԱրդի ծանեան. զի որ զԱրդի Հայր ասիցեն լինել՝ յանդիմանին եթէ եւ ոչ զՀայր զիտիցեն, եւ ոչ զի Արդի է ամենեցունցն Հօր՝ ճանաչեն: Սակայն նա՝ քանզի Բան նախձին է Աստուծոյ, է եւ Աստուած. եւ նախ ի կեր-

1 Եւթ. Գ.

2 Ես. Ա.

3 Մով. ԺԱ.

պարանս հրոյ եւ ի կերպս անմարմնոցն՝ Մովսիսի եւ այլոց մարգարէից երեւեցաւ, եւ այժմ առ ժամանակօք իշխանութեան ձերոյ, որպէս վերագոյնն ասացաք, ի կուսէ մարդ եղեւ կամօք Հօր վասն փրկութեան հաւատացելոց ի նա, եւ ունայնացոյց զանձն եւ չարչարել յանձին կալաւ, զի մահուամբ եւ յարութեամբն յաղթիցէ մահու: Եւ որ ասացաւն ի միջոյ մորենւոյն առ Մովսէս՝ Եւ եմ որ էն, Աստուած Աբրահամու եւ Աստուած Սահակայ եւ Աստուած Յակովբայ եւ Աստուած հարց քոց, նշանակէ՝ զի թէպէտ եւ մեռան, սակայն կան մնան եւ նորին իսկ Քրիստոսի մարդիկ են. զի եւ նոքին յառաջ քան զամենայն մարդիկ Աստուծոյ ի խնդիր ելին. Աբրահամ՝ հայր Սահակայ, եւ Սահակ՝ Յակովբայ, որպէս եւ Մովսէս մի ըստ միովէ հար ի մատենի:

ԿԳ.

Եւ զի Աղջկանն¹ եւս անուանելոյ կռոցն կանգնումն յաղբերակունս ջուրցն՝ զիւացն աղբեցութեամբ եղեւ, ոյք ասէինն զնմանէ թէ Արամազդայ դուստր է, եւ նմանեցուցին Մովսիսի բանիցն, կարէք յայնցանէ՝ որ վերագոյն ասացան, իմանալ. զի ասէ Մովսէս՝ որպէս յառաջագոյն գրեցաք. Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր. եւ երկիր էր աներեւոյթ եւ անպատրաստ եւ Հօգի Աստուծոյ ջրէր ի վերայ ջուրց: Ապա ուրեմն ի նմանութիւն Հօգոյն Աստուծոյ ի վերայ ջրոյն ջրէլոյ՝ զԱղջիկն դուստր Վիայ անուանեցին եւ զԱթենայ նոյնպէս խորամանկելով ասացին եթէ դուստր Վիայ իցէ, այլ ոչ ի մերձաւորութենէ. քանզի ծանեան եթէ Աստուծոյ մտախորհ լեալ յանձին՝ Բանիւ արար զաշխարհ, առաջին խոր-

¹ Կէրդ.

հուրդ ասացին զԱթենաս. զոր ծաղու իմն համարիմք՝ եթէ զպատկեր խորհրդոյ իզացն կերպարանք յառաջ բերիցեն. նոյնպէս եւ զայլս յորդուցն Վիայ անուանելոցն՝ գործքն կշտամբեն:

ԿԵ.

Այլ մեք՝ յետ մկրտելոյ այսպէս զայն՝ որ հաւատացն եւ հաւանեցաւ՝ ածեմք առ այնոսիկ՝ որք եղբարքն անուանին ուր կանն ժողովեալ, առնել աղօթս հասարակաց մտադելւր ի վերայ անձանց եւ այնր՝ որ լուսաւորեցաւ եւ այլոցն ամենեցուն ամենայն ուրեք, զի արժանի լինիցիմք յետ զճմարտութիւնն ուսանելոյ գործովք բարւոք քաղաքավարել եւ զպատուիրանսն պահել, զի զյաւիտենիցն փրկութիւն շահիցիմք: Համբուրիւ գիրկս միմեանց արկանեմք¹ յորժամ յաղօթիցն դադարեմք: Յետ այնորիկ մատուցանեն զխաւորի եղբարցն՝ հաց եւ բաժակ ջրոյ եւ զինւոյ. եւ սորա առեալ՝ օրհնութիւնս եւ փառս ամենեցունց Հօրն յանուն Որդւոյ եւ Հօգւոյն սրբոյ, եւ զօհնութիւնս վասն այսր ամենայնի՝ զոր ի նմանէն ընկալաք, մատուցանէ յաճախ. եւ իբրեւ նա զաղօթսն եւ զգօհնութիւնն կատարիցէ, ամենայն ժողովուրդն՝ որ անդ մօտ կայ, յարէ ի նոյն ասելով՝ Ամէն: Իսկ Ամէնն² յԱբրայեցւոց լեզու Աղեցի նշանակէ: Եւ իբրեւ ի գլուխ հանէ զխաւորն զգօհնութիւնն եւ յարէ ի նոյն զբարբառ իւր ամենայն ժողովուրդն, այնոքիկ՝ որ ի մէջ սարկաւազունքն կոչին, տան միում միում ի մօտակացացն ճաշակել ի հացէ անտի եւ ի զինւոյ եւ

¹ Թէպէտ եւ ի Հռովմ գրէր զպատասխանատուութիւնն Յուստինոս, սակայն պատմէ աստ զկարգրս պաշտամանցն ըստ օրինի եկեղեցեացն արեւելից, այսինքն՝ զի յառաջէ համբոյրն զաղօթս գօհնութեանն եւ զտէրունական բանս գոյափոխութեան, ուր ըստ հռովմէական սովորութեան, զնոցին գհետ գայ սակաւ ինչ յառաջ քան զհաղորդութիւնն:

ի ջրոյ, յորոց վերայ գոհութիւնն եղեւ, եւ առ հեռաւորսն առեալ տանին:

ԿԶ.

Եւ այս կերակուր ի մէջ Գոհութիւն կոչե, որում ոչ ումեք իշխանութիւն է հաղորդել, բայց միայն՝ որ հաւատայն ճշմարտութեան մերոյ վարդապետութեանն եւ մկրտեալ է մկրտութիւն ի թողութիւն մեղաց եւ ի միւսանգամ ծնունդն եւ այնպէս կեանս կեայ՝ որպէս Վրիստոսն աւանդեաց: Վանդի ոչ եթէ իբրեւ դոյզն ինչ հաց կամ դոյզն ինչ ըմպելի ճաշակեմք զնոսա. այլ զոր օրինակ Քանիւն Աստուծոյ եղեւ մարմին Յիսուս Վրիստոս Փրկիչ մեր¹, եւ մարմին եւ արիւն վասն փրկութեան մերոյ առ. նոյնպէս եւ գկերակրոյն՝ յորոց վերայ նորին իսկ բանիցն աղօթիւք գոհութիւնն կատարի, եւ յորմէ մեր արիւն եւ մարմինք փոփոխմամբ սնանին, ուսեալ եմք եթէ նորին իսկ զլիովին Յիսուսի մարմնացելոյ մարմին եւ արիւն է: Վանդի առաքեալք ի բանս յիշատակաց² իւրեանց զոր թողին որ Աւետարանքն կոչին, այսպէս աւանդեցին մեզ պատուիրեալ ի Յիսուսէ՝ եթէ առեալ հաց գոհացաւ եւ ասէ. Օ, այս արարէք առ իմոյ յիշատակի. Այս է մարմին իմ: Նոյնպէս զբաժակն առեալ եւ գոհացեալ ասէր. Այս է արիւն իմ³, եւ նոցին միայն տայր: Օ, այս եւ ի Միթրայ⁴ խորհուրդսն

1 Աստ ոչ եթէ զանձն Բանին ի Վրիստոսէ զատանիցէ, այլ զոր օրինակ ի ծննդեանն մեծազոր զօրութեամբ իւրով Բանն կազմեաց իւր մարմին յարգանքի կուսին, նոյնպէս եւ այժմ նորին ամենազոր բանիւք որովք վարի քահանայն, փոխի հացն ի մարմին, եւ գինին յարիւն Բանին՝ մարմին եւ մարդ եղելոյ:

2 ἀπομνημονεύματα.

3 ՂԿ. ԻԲ. Մատ. ԻԶ:

4 Միհր առ մեւք, կոչի եւ առ այժմու Պարսիկս յէւ եւ նշանակէ զսէր եւ զարեգակն որպէս այն թէ գերկա արկեալ փարիցի սիրով զաշխարհաւ: Ի նուիրական մատեանս Զանդկաց անուանի Միհր Եշաւ, եւ յաղօթան զոր նմին մատուցանէ քուրմն, յայտ առնի եթէ իցէ աւարած Ահուրայ Մազդայ, այլ զոգ իմն հանգիտապատիւ նմին եւ եթէ իցեն նորա հազար ականջք եւ

աւանդեցին կատարել զեւքն չարք զնմանութիւն բերելով զերացն. քանզի գիտակ էք կամ կարող իսկ էք զիտել թէ հաց եւ բաժակ ջրոյ դնի ի նորա ձօնինս յորժամ միջամուխ ոք լինիցի, իմն իմն ի վերայ խօսեցով:

ԿԷ.

Այլ մեք յետ այնորիկ զայդ ամենայն միմեանց ցանկ յուշ առնեմք. եւ որոց ինչք գոն՝ կարօտելոցն խնամ ունին եւ հանապաղ ի միասին կամք: Եւ ի վերայ ամենայնի՝ զոր նուիրեմք, օրհնեմք զամենեցուն զարարիչն ի ձեռն Որդւոյ նորա Յիսուսի Վրիստոսի եւ ի ձեռն Հոգւոյն սրբոյ. եւ յաւուրն որ անուանեալ է Արեգական¹, ամենեքին՝ որ ի քաղաքս կամ յազարակս օթեն, գան ի մի վայր եւ բանք յիշատակաց առաքելոցն կամ զիրք մարգարէիցն ընթեռնուն ցորչափժամ իցէ: Ապա իբրեւ ընթերցիչն դադարէ, նա՝ որ վերակացուն է՝ բանիւ խրատ տայ եւ յօժարեցուցանէ այնմ ամենայնի լաւութեանց նմանող լինել: Յետ այնորիկ յօսն կամք ամենեքին առ հասարակ եւ մատուցանեմք աղօթս. եւ որպէս վերագոյնն ասացաք իբրեւ յաղօթիցն դադարիցեմք, հաց ի մէջ դայ եւ զինի եւ ջուր, եւ որ վերակացուն է՝ նոյնպէս աղօթս եւ գոհութիւնս ի վեր առաքէ, որչափ կար իւր է, եւ ժո-

աչք բիւր եւ ցանկ սկիցէ, այլովքն հանդերձ: Նոյնպէս յիշատակի եւ թէ հաց ինչ (զրանով) նուիրեալ լինէր նմա եւ ի զոհիցն պաշտամունս ազգի ազգի մկրտութիւնս կատարէին: Ճառեն զՄիհր գից քաղութիւն ի հնոցն մատենագրաց Յունաց, որպէս Հերոդոտոս, Պլուտարքոս եւ այլք: Պաշտօն սորա յԱրեաց անտի անց եւ ի Յոյնս եւ ի Հռովմայեցիս եւ յայլ յազգացն: Եթէ եւ առ մեւք ի մերոյ նախնեաց առնոյր մեծա-

բանս, յայտ է ի մեհենէն Մրհա-կանն գից ի Բագայաւիճն գեղջ, զոր կործանեաց Առաքեալն մեծ հաւատոյ մերոց Գրիգորիոս: Զսրմանէ բանք լինին եւ ի պատմութեան գիրսն Եղեշի, զոր թերեւս նորագոյն զրոյցս պարտ իցէ համարել: — Էջ 53, 58:

1 Dies solis, առ մեզ Միշաւ բաթի: Զնոյն անուն պահեն ցարդ ազգք գերմանականք. Sonntag, Sunday, այլովքն հանդերձ:

ղովուրդն ասէ կցելով՝ զԱմենն: Եւ յայնց իրաց՝ յորոց վերայ գոհութիւնն կատարեցաւ, առնի բաշխումն եւ հաղորդութիւնն առ մի մի իւրաքանչիւր, եւ որոց չենն մօտ՝ ի ձեռն սարկաւագացն առաքի: Իսկ որ մեծատունք իցեն եւ կամիցին, իւրաքանչիւր ըստ յօժարութեանն տայ յիւրմէ անտի զինչ կամ է՝ եւ որ ինչ անտի ժողովիցի, աւանդի առաջնորդին. եւ նա խնամէ զորքան եւ զայրիս եւ զայնոսիկ՝ որ առ խօթութեան կամ վասն այլոց ինչ պատճառաց չքաւորիցին, եւ գկալանաւորսն եւ զտարաշխարհիկս, եւ համօրէն իսկ՝ ամենեցուն որ ի կարօտութեան իցեն, լինի հոգաբարձու: Եւ յայն սակս յաւուրն Արեգական ժողովիմք ամենեքին առ հասարակ, զի առաջին օր է՝ յորում՝ Աստուած՝ զխաւար եւ զնիւթ փոփոխեալ զաշխարհ արար, եւ Յիսուս Վարիստոս փրկիչ մեր ի նմին իսկ աւուր ի մեռելոց յարեաւ. քանզի միով աւուրք յառաջ քան զԱրովմեան օրն¹ հանին զնա ի խաչ եւ միով աւուրք յետոյ քան զայն օր, որ է օր Արեգականն, երեւեալ առաքելոցն իւրոց եւ աշակերտաց՝ ուսոյց զայս ամենայն, զոր եւ ձեզն մատուցաք զի զիտեսցիք եւ տեսցիք:

ԿԲ.

Եթէ խնաստութեամբ եւ ճշմարտութեամբ ինչ ձեզ թուիցին, յարգեցէք զայդ ամենայն. ապա եթէ բարբանջք ձեզ երեւիցին՝ արհամարհեսցիք իբրեւ զբանդազուանաց իրս եւ մի իբրեւ ի վերայ թշնամեաց մահ հրամայիցէք ի վերայ մարդկանն՝ որոց չիք ինչ գործեալ անիրաւութեամբ: Յառաջագոյնն իսկ ասեմք ձեզ եթէ չապրիցիք յԱստուծոյ դատաստա-

¹ Այսինքն՝ ի շաբաթամսի: — Dies Saturni, Օր Կրօնոսի, շաբաթ:

նաց, եթէ յանիրաւութեանն տեսիցէք բաւիցէք, եւ մէք բողոք բարձեալ գոչեցուք թէ որ ինչ Աստուծոյ սիրուն եւ հաճոյ է՝ այն կատարեսցի: Եւ եւ ի թրղթոյ անտի մեծի եւ երեւելոյ կայսեր Ադրիանու, ձերոյ հօրն, կարող իսկ եմք խնդրել ի ձէնջ, այնպէս զդատաստանն հրամայել առնել՝ որպէս աղաչեցաքն. սակայն ոչ յայն սակս ինչ աղաչեցաք՝ զի յԱդրիանուսէ այնպէս սահմանեցաւ, այլ զի գիտեմք հաստատութեամբ թէ զիրան եւ զարժանն խնդրեմք, վասն այնորիկ եւ զճառս եւ զպատմութիւն իրացն յօրինեցաք: Կարգեսցուք առ ամին զօրինակ թղթոյն Ադրիանու¹, զի եւ սովին զճշմարտութիւն մերոց բանից առնուցուք ի միտ, եւ է իսկ պատճէն թղթոյն այս.

Ադրիանու վասն Քրիստոնէից թուղթ
Միեռակեայ Փունդանեայ

Օթուղթն ընկալայ զրեալ առ իս ի Սերենեայ Վարանիանեայ՝ յառնէ լուսաւորէ եւ ի փառաւորէ, զոր դուն փոխանակեցեր: Եւ արդ չթուի ինձ բարւոք զերան առանց քննութեան բառնալ թողուլ, գուցէ շտապ տագնապի ի վերայ մարդկանն հասանիցէ եւ եւ զըպարտչացն մուտ չարադործութեանն ընծայիցի: Եթէ զոր հայցենն արք գաւառին ճշդիւ մարթայցեն հաւատարիմ առնել յատենի ընդդէմ քրիստոնէից, յատեան անդր երթիցեն եւ այլ ոչ եթէ եկակոչեւեթ առնելով եւ լոկով աղաղակաւ: Վանզի կարի քաջ վայել է՝ զի թէ կամիցի ոք ամբաստան լինել՝ զերան ճանաչիցես դու: Եւ արդ եթէ ոք ամբաստան լինել կամիցի եւ հանդէս արարեալ ցուցանիցէ ընդդէմ օ-

¹ Զայս թուղթ Ադրիանու՝ որ Եւսեբիոս, որպէս ինքն իսկ յայտ ի հռովմայեցի լեզու եղեալ կայր ի առնէ: Գլք. Գ. Գլ. 9: Գտանի պատասխանատուութեան Յուս. Եթէ իցէ վաւերական, եւ ի տինեայ, հան ի Յունաց բարբառ լեզու Հռովմայեցւոց:

րինաց գործեալ ինչ նոցա, յայնժամ ասպա սահմանիցես ըստ յանցանացն մեծութեան զպատուհանն: Ըստ նմին օրինակի, երգուեալ ի Հերակղէս, եթէ զըրպարտութեան աղաղաւ զայս բարուրս ոք յօղիցէ, միտ զիր անագորունութեանն եւ քեզ այն փոյթ լիցի՝ զվրէժսն հանել:

ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒՈՒԹԻՒՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՎԱՍՆ ՔՐԻՍՏՈՆԷԻՑ

ԱՌ ՀԹՈՎՄԱՅԵՑԻՈՅ ԺԵՐԱԿՈՅՏՆ

Ա.

Որ ինչ երեկ եւ եռանդ ի ձերում քաղաքիդ առ Ուրբիկեաւ կատարեցաւ, ով Հռովմայեցիք, եւ որ ամենայն ուրեք նոյնպէս ի դատաւորացն անխնատութեամբ գործի, հարկ արար ինչ յօրինել զկարգ բանիցս այսոցիկ վասն ձեր՝ որ համակարիքդ էք եւ եղբարք, թէպէտ եւ այնմ անգէտ իմն իցէք եւ չյօժարիցիք վասն փառաց կարծելոցն պատուականութեանց: Բայ ի քրիստոնէից անտի՝ որ հաւանեալ հաւատան թէ անիրաւքն եւ անառակեալք յաւիտենից հրոյն տանջեսցին, եւ առաքինեալք եւ ոյք ըստ Վրիստոսի կենացն կեան, ընդ Աստուծոյ կեցցեն անչարչարութեամբ, բաց ի սոցանէ ասեմ՝ եթէ ոք ուրեք ի հօրէ կամ ի դրացոյ կամ յորդոյ կամ ի բարեկամէ կամ յեղբօրէ կամ յառնէ կամ ի կնոջէ կշտամբեալ ի զգաստութիւն բռնադատիցի, այնպիսին վասն յամառութեանն եւ հեշտ ցանկութեանն եւ դժուարաւ ի լաւութիւն դառնալոյ, ըստ նմին եւ դեւքն չարք՝ ոյք ոխութեամբ են ընդ մեզ եւ զդատաւորսն զայնպիսիս ընդ իւրեանց ձեռամբ ի պաշտաման ունին, զրգռեն պատրաստեն զիշխանսն զմոլեգնեալ՝ սպանանել զմեզ: Բայց զի եւ պատճառք ամենայնի՝ որ առ Ուրբիկեաւ կատարեցաւ, ձեզ յայտնի իցեն, զանցս իրացն պատմեցից:

Բ.

Այն մի կեայր ընդ առն իւրում անառակի, ա-
նառակ էր եւ ինքն զառաջինն. այլ յորմէ հետէ
զՔրիստոսի վարդապետութիւնսն ծանեալ, եկն ի
զգաստութիւն եւ զայրն նոյնպէս ի զգաստութիւն ջա-
նայր հաւանեցուցանել եւ ածէր ի մէջ զվարդապե-
տութիւնն՝ սպառնացեալ եթէ ոչ զգաստութեամբն
չկեան եւ ոչ ուղղութեամբ բանին, տանջեացին յաւի-
տեանիցն հրով: Բայց նա ի նոյն անառակութիւնս յա-
մառեալ պնդեալ գործովք զամուսինն ուծացոյց յան-
ձնէ. զի ամպարչտութիւն համարէր կինն անկողնակից
առն լինել՝ որ արտաքոյ օրինաց բնութեան եւ ընդդէմ
իրաւանց¹ խնդրէր ճանապարհս ցանկութեան. եւ կա-
մէր ի հաղորդութենէ կենաց անջատել. եւ զի պատ-
կառէր ի նոցանէ՝ որ տային նմա խրատ դեռ եւս կալ
մնալ յուսով եթէ ի դարձ ածցէ երբեմն զայրն, բուռն
լինէր անձին եւ կայր մնայր. այլ իրրեւ եւ գնաց այրն
յԱղեքսանդրիա եւ զգաստ լինէր զնմանէ թէ գկարի
իսկ զդժնդակսն յանդգնեալ գործէ, տուեալ զմեր-
ժմանն², որպէս դուքդ ասէք, անջատէր, զի մի կցորդ
նորին անօրէնութեանն եւ ամպարչտութեան լինիցի
եթէ տեւիցէ բաւիցէ լինել նմա կենակից, սեղանակից
եւ անկողնակից: Բայց այր նորա բարի եւ առաքինի³
որում պարտ էր ուրախ լինել զի նա՝ զոր յառաջա-
գոյն ընդ սպասաւորսն եւ ընդ վարձկանսն գործէր
մտադիւր զեղխեալ արբեցութեամբ եւ ամենայն չա-
րութեամբ, դադարեաց յայնց գործոց եւ կամէր եւս
զի եւ այրն որ զնոյնպիսիսն գործէր՝ դադարեացէ, չհա-

1 Բազումք ի հնոց մատենա-
գրաց զնոյն համարէին եթէ չէ
արժան կալ ընդ առն կամ կնոջ
չնացելոյ. սակայն չտային թոյլ առ-
կենդանեօք միոյն ի նոցանէ մտա-
նել յերկրորդ ամուսնութիւն:

2 ῥεπυσδιον, repudium.

3 Թեբեւս ընդ հենգն:

ճեալ ընդ արձակուրդն՝ մատուցանէր ամբաստանու-
թիւն թէ քրիստոնեայ է կինն: Այլ սա մատոյց քեզ
Խնքնակալիդ գիր եւ աղաչէր ներել նմա նախ տեսանել
զառանին իրս եւ ապա առնել ամբաստանութեանն
պատասխանի, եւ դու այնմ թողացուցեր: Իսկ որ եր-
բեմն այրն էր նորա, քանզի հակառակ կնոջն չկարէր
խօսել՝ այնուհետեւ ի վերայ Պտղոմեայ ուրումն յար-
ձակէր՝ որ քրիստոնէութեան վարդապետն լեալ էր
կնոջն եւ յԱւրբիկոսէ տանջեալ, եւ յարձակէր ի վե-
րայ Պտղոմեայ այսպէս: Հաւանեցոյց զմի ի հարիւրա-
պետացն զՊտղոմէոս ըմբռնեալ արկանել ի կապանս
եւ հարցանել զայն եւեթ եթէ քրիստոնեայ իցէ:
Յայնժամ Պտղոմէոս, քանզի զճշմարտութիւն սիրէր
եւ հեռի էր մտօք ի նենգութենէ եւ ի ստութենէ՝
խոստովան լինէր զանձնէ եթէ քրիստոնեայ է, եւ հա-
րիւրապետն արկանէր զնա ի կապանս եւ բազում ժա-
մանակս ի բանտին տանջէր: Ապա յետոյ իրրեւ եկն
եւ առաջի դատաւորին այրն, նոյնգունակ զայն եւեթ
հարցաւ՝ եթէ քրիստոնեայ իցէ. եւ դարձեալ, վասն
զի քաջ խելամուտ էր ուսմանն Վրիստոսի, զաստուա-
ծեղէն առաքինութեան զվարդապետութիւնն դաւա-
նէր: Վանդի որ ուրանայ ինչ ոք, կամ յայն սակս
ուրանայ զի զիրան խոտէ եւ կամ զի զանձն անարժան
եւ օտար յայնց իրաց համարի եւ այնպէս խոյս տայ
ի խոստովանութենէն: Այ մի ինչ յայսցանէ վայելէ
ճշմարիտ քրիստոնէի: Արդ իրրեւ հրամանն ետ Ուր-
բիկոս տանել տանջել զնա, Վուկիոս ոմն, որ եւ ինքն
քրիստոնեայ էր, տեսեալ զդատաստանն առանց բանի
եւ իրաւանց լեալ՝ ասէ ցդատաւորն. Օ՛րհնէ փնաս
է՝ զի պատժիցես զայրդ, որ ոչ շուռն է, ոչ պոռնիկ,
ոչ սպանող, ոչ գող, ոչ յափշտակող եւ առանց կրշ-
տամբանաց գործոյ իրիք անիրաւութեան՝ միայն ըզ-

քրիստոնէութեան անուն խոստովան եղեւ: Այ որպէս վայելն է ինքնակալն բարեպաշտի եւ որդւոյ փիղիսոփայի Ապսեր եւ նուիրականն ծերակուտի, այնպէս դատիս ո՛վ Ուրբիկէ: Իսկ նա ոչ ինչ այլ պատասխանի արարեալ ասէ ց՝ Ղուկիոս. թուի ինձ թէ եւ դու այդպիսի ոք իցես: Իբրեւ ասացն Ղուկիոս թէ՝ Արի քաջ. յայնժամ եւ զնա հրամայէր առնուլ տանել: Շնորհակալ լինէր Ղուկիոս՝ գիտացեալ թէ յայնպիսի տերանց չարաց ապրեալ երթայ առ Հայրն եւ թագաւոր երկնից: Մեւս եւս երրորդ ի վերայ հասեալ եւ նա ի նոյն տանջանս առաքէր:

Գ.

Այդ եւ նա ակն ունիմ ի միոջէ անտի յանուանելոցդ, ապաքէն ի Արեսկենտեայ ի չփիղիսոփոսէ, որ զաղմուկ եւ զքոյցս սիրէ, խարդաւանութիւն կրել եւ ի փայտի բեւեռել. քանզի չէ իսկ արժանի եթէ կոչեցեմ փիղիսոփոս՝ զայր մի, որ զմէնջ զոր ինչ ոչն գիտէ՝ վայէ հրապարակաւ եթէ անաստուածք եւ ամպարիշտք են քրիստոնեայքն եւ զայդ ի շնորհս եւ ի հաճոյս բազմացն ի միորեւոյն խօսի: Ծի եթէ ոչ ընթերցեալ զՔրիստոսի վարդապետութիւնն, այնպէս զմեզ հալածէ, չար է եւ ամենաչար եւ քան զտգէտս բազում իւրք վատթարագոյն. զի սոքին բազում անգամ զգոյշ լինին չխօսել եւ չվկայել սուտ զորոց ոչ գիտիցեն: Ապա եթէ ընթերցաւ, սակայն չառ ի միտ զմեծութիւնն որ ի նոսա է, եւ կամ եղեւ խելամուտ, բայց զի մի քրիստոնէեայ զնա համարիցին մարդիկ՝ զայդ ամենայն դործէ, բազմապատիկ եւս անարգ եւ յուեզոյն է, այնու՝ զի ի կարծեաց եւ յերկիւղէ տգիտաց եւ անմտաց յաղթեալ պարտեալ է: Ամիմ զի գիտիցէք թէ յորժամ հարցի զնա ինչ ինչ

յայդպիսի հարցուածոց, ի վերայ հասի թէ գիտէ նա ճշմարտիւ եւ ոչ ինչ: Բայց զի յայտ լիցի թէ զճշմարտութիւն խօսիմ, եթէ մեր մաքառմունք ի ձեր ձեռս չհասին, յօժարագոյնս եւ ձեր առաջի եղից միւսանգամ զհարցուածսն: Ապաքէն եւ այս գործ արժանի թագաւորի իցէ: Իսկ եթէ տեղեկացեալ զիտացէք զիմ հարցուածսն եւ զնորա պատասխանին, ապա յայտնի է ձեզ եթէ չգիտէ նա ինչ զմերոցն: Ապա թէ գիտիցէ եւ վասն ունկնդրացն չեղիցէ խօսել ըստ նմանութեան Սոկրատայ, յայնժամ, որպէս վերագոյն ասացի, ոչ այր փիղիսոփոս կամ իմաստասէր այլ կարծասէր յանդիմանի այրն, եւ չպատուէ զբանն Սոկրատայ զղանկալին՝ թէ Վասն ճշմարտութիւն չէ պարտ նախամեծար առնել զմարդ¹: Բայց անհնարին է Շնականին՝ որ զանխարութիւն գնէ վախճան, քան զանխարութիւն այլ ինչ բարի գիտել ճանաչել:

Դ.

Եւ զի մի ասիցէ ոք այսպիսի ինչ թէ՝ Հապա սպանէք դուք ձեզէն զանձինս եւ այնպէս երթի՛ջք առ Աստուած, եւ զմեզ աշխատ մի առնիցէք². ասացից զպատճառն եթէ ընդէր զայդ չառնեմք եւ էր վասն յորժամ ի հարց եւ ի փորձ արկանիցիմք՝ խոստովան լինիմք: Ուսեալ եմք՝ ոչ վայրապար արարեալ Աստուծոյ զաշխարհ, այլ վասն մարդկեղէն ազգի. եւ յառաջագոյն ասացաք եթէ ուրախ լինի նա ընդ նոսա՝ որ նմանող նորա գործոցն լինիցին, եւ Համա՛ ընդ

¹ Պատ. վասն Ընկերահաշտ:

² Ստեպ ի բերանս էր հեթանոսաց այն բան: Տերտուղեանոս ի զոմանո ի նոցանէ յառաջ ածել, գիրսն վասն Վերարկ. Գլ. Գ. ա. սէ. Զորժամ Առիանոսն Անտոնի-նոս հայածէր ստեպ յԱսիացւոց նահանգին, քրիստոնէեայք քաղա-

քին զային մատուցանէին զանձինս յատեանս եւ նա՝ հրաման տուեալ զոմանո ի նոցանէ յառաջ ածել, ցայլոն ասէր այսպէս. Ո՛վ հէքք, եթէ ձեզ մեռանել կամ է, վախճ գոն կամ խեղդք:

այնոսիկ՝ որ զչարեօք փարիցին կամ բանիւ կամ գործով: Եւ արդ եթէ ամենեքեան զանձինս սպանանէաք, այնու՝ զի չծնանէր ոք եւ ոչ աշակերտէր յաստուածեղէն վարդապետութիւնն՝ ըստ մերում կարի ընէաք պատճառք չկայոյ ազգի մարդկան ի հաստի, քանզի եւ մեք գտանէաք հակառակ Աստուծոյ խորհրդոցն գործեալ: Բայց յորժամ հարցանիմքն՝ չուրանամք, քանզի ոչ ինչ չար գիտեմք զանձանց եւ ամալարշտութիւն համարիմք յամենայնի զճշմարտութիւն չխօսել, եւ զի զայն իսկ հաճոյ Աստուծոյ գիտեմք. դարձեալ փութամք եւ զձեզ եւս ի կանխակալ կարծեաց անիրաւութեանն զերծուցանել:

Ե.

Սակայն թերեւս որ այսպիսի ինչ խորհուրդ ի միտ արկանիցէ՞ ասել այսպէս: Եթէ զԱստուած օգնական ձեռնտու խոստովանիցիմք, չէր մարթ մեզ յանիրաւաց անտի կրել հարստահարութիւն եւ տանջանս¹. եւ այնմ եւս արասցուք լուծումն: Աստուած՝ որ զաշխարհ զամենայն արար եւ զերկրաւորսս մարդկան ի ներքոյ արկ եւ զերկնաւոր զտարերան² յաճումն պողոյ եւ ի փոփոխմունս ժամանակաց յարգարեաց, եւ զայնպիսի աստուածական օրէնս կարգեաց եդ, զայն ամենայն յայտ է թէ մարդկան աղաղաւ արար: Իսկ զմարդկան եւ զամենայնի՝ որ ընդ երկնիւք է զհոգաբարձութիւնն եւ ի ձեռս հրեշտակաց՝ զորս ի վերայ նոցին կացոյց: Բայց հրեշտակաց զանցեալ զկարգաւն եդելով՝ ի մերձաւորութիւն իջին անկան կանանց եւ որդիս ծնան եւ նոքին իսկ են որ դեւքն ա-

1 Չայսպիսի դառն կշտամբանայ բանս զհեթանոսաց ի մէջ բերէ եւ կղեմէս Աղեքսանդրացի. Բնդէր չհասանիցէ ձեզ ի թիկունս, անեն, յորժամ հալածիցիքն. 0¹ 2 Զարեգականէ, զլուսնոյ եւ զաստեղաց ասէ:

նուանին, եւ յետ այնորիկ արկին զմարդիկ ի ծառայութիւն հարկի իւրեանց. զոմանս զրովք մոգութեանց, զայլս արհաւրօք եւ պատժոցն սպառնալեօք, զկէսս կրօնիւք զոհից, ճենճերաց եւ նուիրաց, որովք կարօտացան յետ կարեացն ախտից ծառայելոյ, եւ սերմանեցին ի մարդիկ սպանութիւնս, պատերազմունս, շնութիւնս, անառակութիւնս եւ զենաւ չարիս. ուստի եւ բանաստեղծքն եւ առասպելարկուք՝ քանզի չէին տեղեակ եթէ հրեշտակք եւ դեւք՝ որ ի նոցանէ ծնան, ընդ արուս եւ ընդ էգս, ընդ քաղաքս եւ ընդ ազգս անցուցին զայն ամենայն անցս՝ զորոց ինքեանք գրէին, ի դիսն իսկ ի զլսովին եւ յորդիս՝ որ ի նորին սերմանէ ծնան եւ ի նորին եղբարց՝ ի Պոսիդոնիէ եւ ի Պղուատոնիէ եւ ի սոցին որդւոց եղեն, հանին զերան: Վանդի զինչ անուն որ ի հրեշտակաց ինքեան եւ որդւոցն դնէր, յայն կոչէին զնոսա:

Զ.

Իսկ ամենեցունց Հօր անուն եդեալ չեք, քանզի անծին է. զի որով անուամբ եւ անուանիցի՞ որ, ապաքէն երիցագոյն իցէ՞ որ նմին անուն դնիցէ: Իսկ Հայր եւ Աստուած եւ Արարիչ եւ Տէր եւ Աշխատ ոչ եթէ անուանք իցեն, այլ ի բարերարութեանց անտի նորա յորժորջանք: Եւ Որդի նորա, որ միայն ճշմարտիւ եւ ի բնէ Որդին կոչի, է Բանն՝ յառաջ քան զարարածս, որ եւ էրն ընդ նմա եւ նորին ծնունդ, յորժամ ի սկզբանէ նովաւ զամենայն ստեղծ եւ զարդարեաց. կոչի եւ Վրիստոս՝ վասն զի օծաւ եւ նովաւ ած Աստուած ի յարդ եւ ի զարդ զամենայն: Սակայն եւ այս եւս անուն անձանթ ինչ իրս յայտ առնէ. զոր օրինակ եւ Աստուածն կոչումն չէ անուն, այլ դժուարապատում ինչ իրաց խորհուրդ՝ տնկեալ ի

բնութեան մարդկան: Իսկ Յիսուսն եւ զմարդոց եւ զփրկչի զանուն եւ զնշանակութիւն ունի¹. քանզի եւ մարդ, որպէս ասացաք, եղեւ Աստուծոյ եւ Հօր կամօք, ծնեալ վասն մարդկան հաւատացելոց եւ առ ի քակտումն դիւացն: Չսոյն եւ յայնցանէ եւս մարթէք ուսանել՝ որ արդ իսկ առաջի աչաց ձերոց կատարին: Վանզի բաղում դիւահարս ընդ ամենայն աշխարհ եւ ի ձերում իսկ քաղաքիդ յովմք ի մերոց աստի մարդոց քրիստոնէից երդմնեցուցեալ յանուն Յիսուսի Վրիստոսի՝ որ առ Պիղատոսին Պոնտացւոյ խաչեցաւ, ողջացուցին, զորս այլք յերդմնեցուցչացն եւ ի կախարդաց եւ ի հմայից չկարացին ողջացուցանել, եւ դեռ եւս ողջացուցանեն խորտակեալ հալածեալ զդեւան՝ որ գրաւեալ ունիցին զմարդիկ:

Է.

Ուստի եւ տեւէ բաւէ Աստուած չառնել կործանումն եւ քակտումն ամենայն իսկ աշխարհի, զի մի իցեն այնուհետեւ չար հրեշտակք եւ դեւք եւ մարդիկ, եւ այս՝ զի կացցէ փնացէ սերմն եւ զաւակ քրիստոնէից, զոր զիտէ պատճառ պահպանութեան բնութեան ամենայն իրաց: Չի թէ ոչ այդպէս էր՝ չէր հնար ձեզ զայդ ամենայն գործել եւ ի դիւաց չարաց ի նոյն զրդեալ մղել, այլ հուր դատաստանին ելեալ առ հասարակ զամենայն դատէր, որպէս երբեմն ուրեմն ջրհեղեղն ոչ զոք եթող, բայց զմին միայն հանդերձ իւրովքն սեպհականօքն, որ ի մէջ՝ Նոյն կոչի եւ ի ձէնջ Ղաւկադէոն, յորմէ դարձեալ ծնան մարդիկ, կէսք բարիք եւ կէսք չարք: Վանզի մեք այսպիսի ինչ զհրաշքացսն ասեմք թէ լինելոց են, եւ ոչ

1 Թուի իմն կարծել Յուստի պատշաճիցի բանին, իսկ Յիսուսն այլ եթէ քրիստոնէ անուն յառաջ քան զմարմնաւորութիւնն յետ այնորիկ:

որպէս Ստոյիկեանքն պատմեն՝ որպէս թէ ամենայն ինչ ի միմեանսն շրջեալ փոփոխեսցի, որ տգեղ իմն երեւի: Աւ ոչ բախտիւ եւ բաշխիւ գործել մարդկան եւ կրել զպատահարսն, այլ ըստ ընտրութեան անձն իշխանութեան իւրաքանչիւր զայ յուղղութիւն կամ ի մոլորութիւն. եւ աղղեցութեամբ չարաց դիւաց՝ բարեաց ի հալածանս կալ եւ ի կապանս, որպիսի ինչ Սոկրատ եւ նորին նմանիք, իսկ Սարգանապաղայ եւ Ալիկուրեայ եւ նոցին նմանեաց ի բարեկեցութեանս եւ ի փառս երջանիկ իմն երեւել: Վանզի զայս չառին ի միտ Ստոյիկեանքն, յայն սակս ի բախտին հարկէ լեալ զամենայն ուսուցին: Ասան զի անձնիշխանս զհրեշտակացն ազգ եւ զմարդկան արար Աստուած ի սկզբանէ՝ յիրաւի ըստ որոց մեղանն՝ պատիժս յաւիտենից հրովն կրեսցեն. զի ամենայն արարածոց բնութիւն այն է՝ յուրութեան եւ լուրութեան բաւական լինել. զի ոչ մի ինչ յայնցանէ էր արժանի զովութեան, եթէ յերկուսին եւս կողմանսն դառնալոյ չունէր զօրութիւն: Չսոյն յայտ առնեն եւ որք ամենայն ուրեք ըստ ուղիղ բանաւորութեանն դնեն օրէնս եւ ուսուցանեն զգաստութիւն, այնու զի հրամայեն զայս առնել եւ յայնմանէ հրաժարել: Աւ Ստոյիկեանքն փիղիսոփայք՝ յորժամ ի ճառս բարոյից վիճիցին՝ զնոյն ցուցանեն. ուստի յայտնի է՝ եթէ յորժամ զսկզբանց եւ զանմարմնոցն ճառիցեն՝ ընդ ուղիղ ճանապարհ չընթանան: Չի եթէ ըստ բախտի եւ բաշխի ասիցեն թէ լինի ամենայն որ ինչ ի մարդկանէ գործիցի, կամ ամենեւին յայնժամ հարկ է նոցա ասել թէ ոչ այլ ինչ է Աստուած, բայց որ ինչ համակ ի փոփոխման է եւ ի նոյն դառնայ լուծանի, եւ երեւիցին իմն զեղծանելեաց եւեթ ունել զծանօթութիւն եւ զԱստուծոյ ասել թէ եւ մասամբք եւ բովանդակութեամբ դտանի

յամենայն իսկ ի յոռութիւնս. եւ կամ ասել՝ բնաւ իսկ չեք յոռութիւն եւ ոչ առաքինութիւն, որ է արտաքոյ քան զամենայն խորհուրդ զգաստութեան եւ քան զբան եւ քան զմիտս:

Ը.

Գիտեմք զի եւ ի Ստոյիկեանց անտի ոմանք ասելի եղեն եւ սպանան, վասնզի ի բարուցն վարդապետութիւն գտան պարկեշտք, որպէս եւ բանաստեղծքն յիմիք իմիք, վասն ընտարոյս սերմանն որ յամենայն իսկ ի մարդկան ազգի տնկեալ է: ԶՀերակղեւոս ծանեաք, որպէս յառաջագոյնն ասացաք եւ զՍուսոմիտոսն՝ որ առ մերովք ժամանակօք կացին եւ զայլսն եւս: Զի որպէս ցուցաք, հանապազ զրդեցին զրդեցին դեւք ատել զայնոսիկ որ ըստ բանին կեանս կեալ եւ ի չարեաց խորշել փոյթ յանձին կալան: Ապա չեն ինչ զարմանք, եթէ ի նոսա՝ որ ոչ ըստ մասին սերմնականն բանի, այլ ըստ բովանդակ իսկ բանին, այսինքն է Վրիստոսի զխտութեանն եւ նկատութեան վարս ընծայեցուցանել ջանան, բիւրապատիկ առաւել ատելութիւն զրդուն դեւքն յաղթահարեալք. զի եթէ եւ այժմ ի մարդկանէ յանուն Յիսուսի Վրիստոսի ի պարտութիւն մատնին, նշանակ իմն յայտարար է տանջանացն, որ պատրաստեալ են նոցա եւ արբանեկաց նոցին. զի այսպէս ամենայն մարդարեք կանխաւ քարոզեցին զհանդերձելոցն եւ Յիսուս վարդապետն մեր զնոյն ուսոյց:

Թ.

Բայց զի մի ասիցէ որ եթէ ըստ փիղիսոփայիցն իմն անուանելոյ իցեն եւ մեր բանք, այսինքն՝ թէ լոկ բարբառք եւ արհաւիրք իցեն՝ տանջել անիրաւաց ի

հուրն յաւիտենից, եւ թէ առ երկիւղի եւ ոչ եթէ վասն զի բարի եւ գեղեցիկ եւ հաճոյ է առաքինութիւն, յայն սակս յորդորեցեմք զմարդիկ կեալ առաքինութեամբ, այսմ կարճառօտիւ արարից պատասխանի, զի եթէ այն չէ, ապա եւ Աստուած չէ. կամ թէ իցէ եւս, սակայն չէ ինչ նմա փոյթ զմարդկանէ, եւ առաքինութիւն ինչ չեք եւ ոչ յոռութիւն, եւ որպէս կանխագոյնն ասացի, յանիրաւի պատժեն օրէնսդիւք զայնոսիկ՝ որ զգեղեցիկ կարգելովքն անցանիցեն: Բայց քանզի անիրաւք չեն եւ հայրն նոցա ուսոյց նոցին ի ձեռն Բանին զդոյն գործել՝ զոր ինքն գործէ, վասն այնորիկ ոյք ոչն անսան նոցա, անիրաւք գտանին: Աւելեթէ զազգի ազգի օրէնս մարդկան որ յառաջ բերիցէ, եւ ասիցէ եթէ ոմանց ի մարդկանէ՝ էր ինչ որ բարի համարեցաւ եւ էր ինչ որ վատթար. եւ կիսոց դարձեալ՝ որ ինչ այլոցն տգեղ էր, այն գեղեցիկ թուեցաւ եւ որ գեղեցիկ ինչ էր՝ տգեղ, լուիցէ զոր առ այն ասացից: Գիտեմք եթէ եւ հրեշտակքն չարք եղին օրէնս ըստ իւրեանց չարութեանն, որովք ուրախ լինին մարդիկ նոցին նմանիք. եւ իբրեւ եկն Բանն ուղղութեան ոչ զամենայն կարծիս եւ ոչ զբնաւ վարդապետութիւն ցուցանէ գեղեցիկ լեալ, այլ զկէսս ի նոցանէ վատթարս եւ գկէսսն պիտանիս: Ամին իրի ցայդպիսիսն զայդ ամենայն եւ զդոցին նմանս ասացից եւ բարբառեցայց բազմօք եթէ պէտք իցեն: Բայց այժմիկ գամ միւսանգամ յայն՝ որ առաջի կայ:

Ժ.

Աւարդ առաւելագոյն քան զամենայն մարդկեղէն վարդապետութիւնս մերքն յայտնի են. զի ամենայն որ ինչ էր Բանին, եղեւ Վրիստոս՝ որ վասն մեր երեւեցաւ եւ մարմին եւ բան եւ հոգի: Զի զոր բա-

րի ինչ երբեք բարբառեցան եւ գտին ճարտար խորհուրդ
կամ օրէնսդիրք՝ ըստ զիւտի եւ նկատութեան մասին
իրիք բանի աշխատ եղեն. եւ որովհետեւ ոչ զամենայն
ինչ զԲանին՝ այսինքն զՔրիստոսի ծանեան, բազում
անգամ ինքեանք ընդ ինքեանս խօսեցան կռուելով:
Եւ որք յառաջ քան զՔրիստոս ըստ մարդկութեանն
կացեալ՝ դուն եղին ինչ ինչ բանիւ նկատել եւ յան-
դիմանել, իրրեւ ամարիշտք եւ հետաքրքիրք ի դա-
տաստան կոչեցան: Եւ Սոկրատէս՝ որ առաւել քան
զամենեւեան զնոսա եկաց յայսմիկ քաջութեամբ բար-
բառոյ, վասն այսպիսեաց ամբաստանեցաւ իրրեւ զմեղ.
զի եւ զմեանէ ասացին դեւս օտարս մեծանել, եւ
զորս քաղաքն ունիցի առ աստուածս՝ նա ոչ համարի-
ցի ինչ: Սա իսկ ուսոյց մարդկան մերժել հանել ի
միջոյ քաղաքացեաց զդեւան չարս եւ զգործելիս ի-
րացն՝ զոր ճարտարքն պատմեցին, զՀոմերոս եւ զայլս
ի ճարտարացն տարագիր առնել. եւ զի բանիւ ի խըն-
դիր ելեալ զանծանօթն Աստուած ի միտ առնուցուն՝
խրատ տայր եւ ասէր. Օհայր եւ զամենայնի զարա-
րիչ ոչ գտանել դիւրին է եւ ոչ՝ յորժամ գտանիցէ
ոք, անվտանգ է ամենեցուն պատմել: Եւ զայս Քրի-
ստոսն մեր անձինն զօրութեամբ վճարեաց. զի Սովկրա-
տայ ոչ ոք այնպէս հաւատաց մինչեւ մեռանել իսկ ի
վերայ այլր վարդապետութեան: Իսկ Քրիստոսի՝ զոր
եւ Սովկրատ ծանեաւ մասամբ, (քանզի էր եւ է Բանն՝
որ է յամենայնի, որ եւ մարգարէիւքն զհանդերձելոցն
պատմեաց եւ զմեր բնութիւն տռեալ ուսոյց զայս ա-
մենայն անձամբ) ոչ իմաստասէրք եւ բանասէրք միայն
հաւատացին, այլ եւ ձեռնադէտք եւ տխմարք ա-
մենեւին. եւ արհամարհեցին զփառս եւ զերկեւզ եւ
զմահ. զի է իսկ զօրութիւն Հօրն անձառի եւ ոչ եթէ
կազմած մարդկեղէն բանի:

ԺԱ.

Ոչ արդեւք սպանանէաք եւ ոչ յաղթահարէին
ինչ զմեզ մարդք անիրաւք եւ դեւք, եթէ բնաւ իսկ
ամենայն մարդոյ ծնելոյ չէր պարտ մեռանել: Աւստի
յորժամ զսարսոն հատուցանիցեմք, զոհանամք:
Բայց աստ ուրեմն ըմբոն եւ ի դէպ համարիմ ընդդէմ
Արեսկեւտեայ եւ որոց ընդ նմայն մոլեգնիցին, զՔսե-
նոփոնտեայն ի միջ բերել: Օհերակղեայ, ասէ Քսե-
նոփոն, թէ հասեալ ի կիցս ճանապարհաց, պատա-
հեաց Առաքինութեան եւ Ատթարութեան, որ ե-
րեւեցան նմա ի կանանց կերպս: Ատթարութիւն՝
փափուկն եւ ցանկութիւնազործ հանդերձիւ եւ ծաղ-
կազեղ երեսօք եւ հրապուրականն աչօք ասէր ցՀե-
րակղէս. Եթէ զիմ զհետ գաս, միշտ իսկ եւ հանապաղ
հնչտական եւ բազմապայծառ ըստ իմում զարդուն
կեանս կեցցես: Իսկ Առաքինութիւն՝ ամոյն երեսօք եւ
տխուր հանդերձիւ ասէր. Եթէ ինձ անասս, մի պա-
ճուճեր զքեզ ոչ զարդու եւ ոչ զեղով անցաւորաւ
եւ եղձականաւ, այլ յաւէժն եւ մեծաշուք զարդու:
— Գիտեմք եթէ որ խորշին ի պատիր գեղեցկութե-
նէ եւ զհետ պնդի զգոնդակաց եւ որ յիմարութեան
ինչ իրք անուանիցին, այնպիսին զերանութիւն ընկալ-
ցի: Քանզի վատթարութիւն զգործս՝ որ առաքինու-
թեան պատշաճիցին եւ զայնոսիկ՝ որ հաւաստեաւ
գեղեցիկքն են, իրրեւ վերարկու արկանէ զանձամբ՝
նմանող անեղձականացն լինելով, (քանզի ոչ ինչ
անեղձ ունել կամ առնել կարող է.) եւ վարէ ի գե-
րութիւն զերկրաքարշ մարդիկ եւ զյոռութիւնսն՝ որ
իւր են, արկանէ զառաքինութեամբ. բայց որք խելա-
մուտ են ճմարիտն բարութեան, կան հաստատուն
յառաքինութեանն: Եւ յիմ հաւանեցի ամենայն մարդ

հանձարեղ, եթէ եւ քրիստոնէայք նմին իրի արհա-
մարհէն զմահո՛ւ՝ որ խուսափելին թուի, որպէս եւ
ընթիշքն ի մարդկանէ արարին եւ որք զայն ամենայն
գործեցին՝ զոր ճարտարքն պատմեն զկարծեցելոցն աս-
տուածոց:

ԺԲ.

Օ՛ր եւ ես ինքնին՝ յորժամ զուարճանայի ի
վարդապետութիւնսն Պղատովնի եւ լսէի ամբաստա-
նութիւնս զքրիստոնէից, տեսեալ աներկեղս ի մահ
եւ յայն ամենայն՝ որ ահագին թուիցի, հասի ի վե-
րայ եթէ չէ հնար զի ի խակութեան եւ ի ցանկու-
թիւնս հեշտականութեանց գտանիցին: Օ՛ր ո՞ք
ցանկասէր կամ խառնալնաց՝ որ ընդ կերակուր մարդ-
կեղէն մարմնոյ ցանկացեալ իցէ՝ կարիցէ սիրով
մահ յանձն առնուլ, զի յիւրոց բարութեանցն վրի-
պիցի. եւ ոչ մանաւանդ ամենայնիւ կեալ միշտ զաս-
տէն կեանս ջանայցէ եւ ծածկել յիշխանայն, թող
թէ եւ զանձն ինքնին ի մահ մատնիցէ: Վարձեալ
եւ զայս արարին դեւքն չարք զի մարդիկ ժանտք զայն-
պիսիս հռչակ հարկանիցեն: Վանդի ինքեանք սպանին
զոմանս ի մէջ զըպարտութեամբ, եւ ի փորձութիւն
տանջանաց յափշտակեալ տարան զծառայս մեր, է
զի տղայս եւ է զի աղախնայս, եւ անհնարին կատա-
նօք բռնադատելն խոստովան լինել զիրան առասպե-
լացն կարկառելոց, զոր նոքա յայտնութեամբ իսկ գոր-
ծեն: Բայց քանզի չեք ինչ առ մեզ այնպիսի, ոչինչ
տաղնապիմք. զի ունիմք զԱստուած զանձինն եւ զան-
պատում՝ վկայ խորհրդոց եւ գործոց մերոց: Ա՛ր
վանս եւ զայդ չլինիցիմք խոստովան հրապարակա-
թէ բարւոք է եւ չքուցանիցեմք թէ դիւցական փիղի-
սոփայութիւն է, ասելով՝ թէ զՎռովնեայ խորհուրդ

գործեմք՝ յորժամ զմարդ սպանանեմք: Աւ յորժամ
արեամք, որպէս ասենն, յազիմք, այն այնմ հանգոյն
է՝ զոր գործէք այնմ կռոց որ ի ձէնջն պատուի, ու-
րում ոչ անասնոց եւեթ արիւն հեղու, այլ եւ մար-
դոյ, եւ ի ձեռն առն լաւի եւ ազնուի առնէք զնուէրն
արեամք սպանելոցն: Աւ նմանող լինին Վիայ եւ այ-
լոց ի դիցն՝ յորժամ յարուս մտանիցեն եւ առ կա-
նայս խառն ի խուռն մերձենայցեն, եւ զգիրս Նալի-
կուրեայ եւ զայլոց ճարտարացն իբրեւ չքմեղանս ի
մէջ ածիցեն: Աւ քանզի հաւանեցուցանեմք խորշել
յայսց վարդապետութեանց եւ յորոց զայնպիսիս
գործիցեն, որպէս եւ արդ իսկ այսու իսկ բանիւք ի նոյն
ճգնիմք, ազգի ազգի իրօք պատերազմ կրեմք: Սակայն
ոչինչ հոգամք, քանզի դիտեմք եթէ Աստուած որ
զամենայն տեսանէ, արդար է: Եթէ թէ եւ այժմ ե-
լեալ գոչէր ոք ողորմ բարբառով ի բարձաւանդակ
ատենէ. Ամաչեսջիք, յամօթ լերուք, զի զոր ինչ
դուք յայտնութեամբ գործէք՝ զանմեղօքն արկանէք,
եւ զայն ամենայն որ ձեզ եւ դից ձերոց անդ իցէ՝ ի
նոսա կրթէք, որոց եւ ոչ իւրից կցորդ են նոքա: Ի
բաց կացէք, զգաստացարուք:

ԺԳ.

Օ՛ր եւ իմ տեսեալ զքող չարութեանն, զոր
արկանէին դեւք չարք զաստուածեղէն վարդապետու-
թեամբք քրիստոնէիցն՝ զի ի բաց դարձցին մարդիկ ի
նոցանէ, անցի ի մէջ յամօթ առնել եւ զատութեանն
բամբասողն եւ զքողն զլսովին, եւ խոստովան լինիմ
համարել պատիւ առաջի բազմաց զայն զի քրիստո-
նեայ եմ եւ պարծիմ եւ ճգնիմ ի նոյն ամենայն
ճգնութեամբ պատերազմի. իբր ոչ եթէ զի օտար ինչ
իցեն ի Վրիստոսէ վարդապետութիւնքն Պղատովնի,

այլ զի չեն ամենայնիւ հանգոյն, որպէս եւ ոչ այլոցն Ստոյիկեանցն եւ ճարտարացն եւ մատենադրացն: Վանդի իւրաքանչիւր որ ի նոցանէ զմասն ինչ սերմնական բանին Աստուծոյ ծանուցեալ տեսեալ խօսէր բարւոք: Իսկ որք հակառակս ինչ անձանց խօսեցան յիրս մեծամեծս, երեւի թէ նոքա ոչ բարձրագոյն ինչ զիտութիւն եւ ոչ տեղեկութիւն անստղիւտ ունէին: Արդ յամենեցունց ի նոցանէ որ բարւոք ինչ կայ ասացեալ, այն մեր՝ քրիստոնէիցս է: Վանդի զՎանն՝ որ յանձինն եւ յանպատումն Աստուծոյ է՝ պաշտեմք եւ սիրեմք ըստ Աստուծոյ, քանզի եւ վասն մեր մարդ եղեւ. զի յորժամ մերոց կարեաց հաղորդ իցէ, նոցին զգարմանս բժշկութեանն մատուցանիցէ: Վանդի ասմենայն իսկ մատենադիրք վասն սերման բանին որ ի միտան ի բնէ տնկեալ կայ, ընդ աղօտ իմն կարէին զճմարտութիւնն տեսանել. զի այլ ինչ է սերմն իւրիք եւ նմանութիւն՝ որ ըստ կարին տուեալ իցէ, եւ այլ նա ինքն ի գլխովն, որոյ հաղորդութիւն եւ նմանութիւն նորին իսկ շնորհօքն կատարի:

ԺԴ.

Եւ զձեզ արդ աղաչեմք զի զձեր կամս գրեալ ի ներքոյ՝ սփռիցէք զգիրսս, զի եւ այլոցն մեր իրք յայտնի լիցին եւ կարասցեն խորշել ի կարծեաց ստուութեան եւ ի բարեացն տգիտութենէ, որք իւրեանց իսկ յանցանօք պարտաւոր պատժոց պատուհասից զանձինս կացուցանիցեն. քանզի տնկեալ է ի բնութեան մարդկան զիտել զլաւ եւ զազեղ. եւ դարձեալ՝ յորժամ դատապարտենն զմեզ առանց զիտելոյ, որպէս թէ զամօթոյ իրս գործիցեմք, եւ ինքեանք ընդ այն խնդան՝ զի նոյնպիսի իրս դեւքն գործեցին եւ դեռ եւս նոյնպիսիս ի մարդկանէ պահանջեն, սակայն

ի մեր վերայ՝ որպէս թէ զայնպիսիսն գործիցեմք, մահունս եւ կապանս եւ այլ ինչ նոյնպիսի պատուհասածեն. յայտ է թէ անձամբք զանձինս դատապարտեն, որպէս զի չիցեն այլոց դատաւորաց պէտք:

ԺԵ.

Եւ զամսարիշտն զայն յազգի իմում՝ եւ զմոլորեալն՝ զսիմոնեանն վարդապետութիւն արհամարհեցի: Եւ եթէ դուք հաստատիցէք գրով զմատուցեալս ի մէջ, ամենեցուն զայն յայտնի առաջի հանցուք, զի եթէ հնար իցէ՝ ի դարձ եկեացեն եւ դմին իրի իսկ զբանս զայսոսիկ կարգեցաք ի մատենի: Չեն մեր վարդապետութիւնք ըստ զգաստիցն դատաստանի՝ ամօթոյք այլ քան զամենայն մարդկեղէն իմաստութիւն ի վեր: Գոնեայ Սովտադեանց, եւ Փիղենիդեանց եւ կաքաւականաց եւ Նալիկուրեանց եւ այլոց նոյնպիսի ճարտարագործ ուսմանց՝ չեն ինչ հանգունական. զորս ներէք ամենեցուն տեսանել՝ յորժամ ի տեսիլ ածիցին, եւ ընթեռնուլ՝ մինչ ի մատենի զրիցին: Այլ մեք դադարեցուցուք այսուհետեւ՝ վեճարեալ որչափ ինչ ի մեզ էր. եւ աղօթս առնեմք զի ամենայն ուրիք ամենայն մարդիկ ճմարտութեան արժանի լիցին: Եւ եւ դուք արժանի ըստ բարեպաշտութեանն եւ ըստ փիղեսոփայութեան զերաւն եւ զարժանն դպտիցիք:

ՎԿԱՅՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅ ՎԿԱՅԻՑՆ

ՅՈՒՍԵԲՆԵԱՅ ԵՐ ՆՈՐԱՆ ԷՆԿԵՐԱՅ

Ի ժամանակի իբրեւ անօրէն պաշտպանք ամբ պարշտութեան կրօնիցն կռոց ընդդէմ բարեպաշտօն քրիստոնէիցն ընդ քաղաքս եւ ընդ գաւառս հանէին հրովարտակս զի բռնադատեսցեն զնոսա նուէրս մատուցանել պատկերացն անոտեաց, ըմբռնեցան արքն սուրբք եւ յանդիման եղեն առաջի վերակացուն Հռովմայ՝ որում Ուստիկոս անուն էր: Յորժամ ելին յատեան ասէ դատաւորն ցՅուստինոս. Նախ հաւատա աստուածոցն, եւ հնազանդ լեր թաղաւորաց: Յուստինոս ասէ. Առանց ստգտանաց եւ կշտամբանաց է հնազանդել հրամանացն՝ որ տուան ի Փրկչէ մերմէ Յիսուսէ Վրիստոսէ: Վատաւորն ասէ. Թոր ուսումն վարդապետութեան յանձին ունիս: Յուստինոս ասէ. Թքնաւ ուսմունս վարդապետութեան դուն եդի ուսանել. սակայն ի ճշմարիտ կրօնան քրիստոնէիցն յարեցայ, թէպէտ եւ չթուիցին հաճոյ նոցա՝ որոց ի կարծիսսուտս գրաւեալ իցէ: Ասէ դատաւորն. Ընդ այն կրօնս հաճիցիս դու, ո՛ հէքդ եւ թշուառական: Յուստինոս ասէ. Վարի քաջ, քանզի զուղիղ ուսման նոցա զհետ երթամ: Ասէ դատաւորն. Որպիսի ինչ ուսումն իցէ: Յուստինոս ասէ. Այն է զի պաշտեմք զԱստուածն քրիստոնէից եւ հաւատամք եթէ մի է նա իսկզբանէ՝ արարիչ եւ հաստիչ համօրէն տիեզերացս այսոցիկ երեւեկեաց եւ աներեւութից. եւ ի Յիսուս Վրիստոս՝ յՈրդին Աստուծոյ,

զորմէ յառաջագոյն քարոզեաց եւ մարգարէն եթէ գալոց է առ ազգս մարդկան իբրեւ փրկութեան քարոզ եւ վարդապետ բարեաց աշակերտաց: Աւ ես՝ քանզի մարդ որ եմ, փոքր ինչ կարեմ խօսել զաստուածութենէ նորա՝ որոյ ոչ գոյ չափ. եւ խոստովան լինիմ եթէ մարգարէական զօրութեան պէտք են այնմ. զի կանխաւ մարգարէացեալ իսկ եղեւ զնմանէ՝ զորմէ ասացի եթէ Որդի Աստուծոյ է: Վանզի գիտեմ եթէ երբեմն յառաջագոյն պատմեցին մարգարէք զգալտենէ նորա առ մարդիկ: Վատաւորն ասէ. Ո՛ր ժողովք ի մի վայր: Ասէ Յուստինոս. Ուր իւրաքանչիւր որ կամիցի եւ կարիցէ: Միթէ համարիցիս ի նոյն տեղի ժողովել մեզ ամենեցուն. բնաւ ոչ այդպէս. զի Աստուած քրիստոնէից վայրօք ոչ բովանդակի, այլ քանզի աներեւոյթ է՝ զերկինս եւ զերկիր ընու եւ ամենայն ուրեք ի հաւատացելոցն ընդունի երկրպագութիւն եւ փառաւորի: Վատաւորն ասէ. Ասա՛ ո՛ր ժողովիցիք կամ յոր տեղի ածես զաշակերտս քո: Յուստինոս ասէ. Բնակեմ ես ի վեր անդ ի տան Մարտինոսի ուրումն առ Տիմոթէոսեան բաղանօք եւ ընդ ամենայն ժամանակն (եւ եկի ի քաղաքն Հռոմոց այս երկիցս անգամ) զայլ ժողովուրդն ոչ ծանեայ եթէ ոչ զայն: Աւ եթէ կամէր որ դալ առ իս, հաղորդէի նմա ի բանից ճշմարտութեան: Վատաւորն ասէ. եւ արդ չեցնս դու քրիստոնէաց: Յուստինոս ասէ. Վարի քաջ, քրիստովնեայ եմ:

Ասէ Վատաւորն ցՎարիտովն. Աղէ ասա, Վարիտովն, եւ դու քրիստովնեայ ես: Վարիտովն ասէ. Վրիստովնեայ եմ հրամանաւ Աստուծոյ: Վատաւորն ասէ առ Վարիտով կին: Վու զե՞ ասես, Վարիտով: Ասէ Վարիտով. Վրիստովնեայ եմ շնորհօքն Աս-

տուծոյ: Ասէ դատաւորն ցԼեւդպիստոս. Լա դու ո՞վ
 որ իցես: Լեւդպիստոս՝ Դառայ եմ կայսեր, եւ
 պատասխանի. եւ ես քրիստոնէայ եմ, ազատեալ
 Վրիստոսիւ եւ նմին յուսոյ հաղորդ եմ շնորհօք
 Վրիստոսի: Վատաւորն ասէ ցՅերաքս. Լա դու
 քրիստոնէայ ես: Յերաքս ասէ. Կարի քաջ, քրիս-
 տոնէայ եմ. զի զնոյն Աստուած պաշտեմ եւ երկիր
 նմին պագանեմ: Ասէ դատաւորն. Յուստինոս արար
 զձեզ քրիստոնէայս: Ասէ Յերաքս. Լի քրիստոնէայ
 եւ եղէց: Իսկ Պէոմէ յոտն կացեալ ասէ. Լա ես
 քրիստոնէայ եմ: Ասէ դատաւորն. Ո՞ր ուսոյց քեզ:
 Ասէ Պէոմէ. Ի ծնողաց իմոց ընկալայ զխոստովանու-
 թիւնս զայս զգեղեցիկ: Ասէ Լեւդպիստոս. Յօժարու-
 թեամբ ունկնդիր լինէի բանից Յուստինէայ, բայց ի
 ծնանելեաց իմոց եւ ես ընկալայ զի իցեմ քրիստով-
 նեայ: Ասէ դատաւորն. Ո՞ր են ծնողք քո. Ի Վա-
 միրս: Վատաւորն ասէ ցՅերաքս. Վո ծնողք ո՞ր են:
 Լա նա արար պատասխանի եւ ասէ. Հայր մեր ճշմա-
 րիտ՝ Վրիստոս է. եւ մայր մեր՝ հաւատալ ի նա.
 Իսկ ծնողքն իմ երկրաւորք վախճանեցան. եւ ես ա-
 ծեալ յԻկոնիոն քաղաքէ Փոլսեացոց եկի այսր:
 Ասէ դատաւորն ցՎերերիանոս. Լա դու զե՞տ ասես.
 իցես քրիստոնէայ, եւ չպաշտիցես զդիւս: Ասէ Վե-
 րերիանոս. Վրիստոնէայ եմ եւ ես. զի պաշտեմ եւ
 երկիր պագանեմ Աստուծոյ ճշմարտի միայն:

Ասէ դատաւորն ցՅուստինոս. Ի՞նչ որ հանձա-
 րեղդ ասիս եւ համարիս գիտել զբանս ճշմարտու-
 թեան. եթէ գան հարեալ զգլուխդ հատանիցեն,
 հաւատացես ելանել յերկինս: Ասէ Յուստինոս. Ահի
 ունիմ եթէ ընկալայց զվարդապետութիւնս նորա՝ ե-
 թէ այսմ ամենայնի համբերից. զի գիտեմ եթէ ամե-
 նեցուն՝ որ այսպէսն կեան՝ կայ մնայ պարգեւ Աստու-

ծոյ մինչեւ ի լրումն ամենայն աշխարհի: Ասէ դա-
 տաւորն. Ապա ուրեմն կասկածիցես եթէ ելանես յեր-
 կինս զի ընկալցիս հատուցումն ինչ: Ասէ Յուստի-
 նոս. Ոչ եթէ կասկածիցեմ, նա մանաւանդ գիտեմ
 եւ յապահովս իսկ եմ: Ասէ դատաւորն. Բայց արդ
 եկեսցուք յայն՝ որ առաջի կայ, եւ տագնապէ: Աղէ
 եկայք միահամուռ զոհեսցէք դից: Ասէ Յուստինոս.
 Ոչ որ հանձարեղն իցէ ի բարեպաշտութենէ յամ-
 պարշտութիւն կործանի: Ասէ դատաւորն. Եթէ ոչ
 հնազանդիք՝ դժնդակագոյն տանջեսցէք. Յուստինոս
 ասէ. Անձկացեալ եմք վասն Տեառն մերոյ Յիսուսի
 Վրիստոսի ի չարչարանս մտանել եւ փրկել, զի սա
 եղեցի մեզ ի փրկութիւն եւ յապաւինութիւն առա-
 ջի ահաւոր եւ հասարակաց ատենի Տեառն մերոյ եւ
 Փրկչին: Նոյնպէս եւ այլք ի վկայիցն ասէին. Արա
 զոր կամիս. զի մեք քրիստոնեայք եմք եւ կռոց ոչ
 զոհեմք:

Վատաւորն եհատ վճիռ եւ ասէ. Սոքա՛ զի ոչ
 կամեցան զոհել դից եւ հպատակ կալ հրամանաց
 ինքնակալին գան հարեալ տարցին ի բաց եւ սպասեալ
 ակն կալցին գլխապարտ լինելոյ ըստ օրինացն հրա-
 հանգաց:

Փառաւոր արարեալ զԱստուած վկայիցն սրբոց
 ելին արտաքս ի սահմանեալ տեղին եւ կառափնա-
 տեցան: Այսպէս կատարեցին զվկայութիւն իւրեանց
 խոստովանութեամբ Փրկչին: Իսկ ոմանք ի հաւատա-
 ցելոց, դադտ զմարմինս նոցա առեալ թաղեցին ի դի-
 պան վայրի, ձեռնառու լեալ նոցա շնորհաց Տեառն
 մերոյ Յիսուսի Վրիստոսի, որում փառք յաւիտեանս
 յաւիտենից. Ամէն:

1970

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0028954

